МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Навчально-науковий інститут права та психології
Кафедра кримінальної юстиції і
кафедра кримінального права та психології

«МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ»

Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції
(24 квітня 2026 року)

Київ 2026

УДК 341.645:343.1(082)

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра кримінальної юстиції і
кафедра кримінального права та психології

«МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ»

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(24 квітня 2026 року)

КИЇВ 2026

УДК 341.645:343.1(082)

Редакційна колегія:

Чернявський С.С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Хахуцяк О.Ю., завідувач кафедри кримінальної юстиції ННІПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Степанова Г.М., професор кафедри кримінальної юстиції ННІПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Шрамко С.С., завідувач кафедри кримінального права та кримінології ННІПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший дослідник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від __ трпвня 2026 року (протокол №__)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ [Текст] : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2026 року) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 253 с.

УДК 341.645:343.1(082)

© С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк,
Г.М. Степанова, С.С. Шрамко, 2026
© Національна академія внутрішніх справ, 2026.

ЗМІСТ
НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Акімов М.О.
НЕДОТРИМАННЯ ВИМОГ ТЕХНІКИ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 15160 ВІД 09 СІЧНЯ 2026 РОКУ) …….12
Бурлака В.В.
ПРИМУСОВЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ …….14
Вольвак О.М, Юрик В.В.
ВИКОРИСТАННЯ «ТАЄМНИХ СВІДКІВ» У СЛУЖБОВО-БОЙОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ……17
Гловюк І В., Завтур В.А.
ПРОЦЕДУРА, ЯКА ДІЄ В РАЗІ ВИЗНАННЯ ВИНИ, ЗА РИМСЬКИМ СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ …….....21
Джужа О.М., Посудевськиий І.В.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЙОГО ЖЕРТВИ …….24
Дрозд В.Г.
ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У РОБОТІ МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ: ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ ……...29
Дударець Р.М.
ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ПРИНЦИПУ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ …….32
Єфіменко І.М., Рубаненко Н.Ю.
СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГОЇ ГРУПИ “JUS IN BELLO” & “JUS AD BELLUM” У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ...…….36
Зарубей В.В.
ВІД СПІВПРАЦІ ДО ТРИБУНАЛУ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ У ВІДПОВІДЬ НА АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ …….....41
Карпенко М.І., ***Фєрьєва Н.П.***
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ОСІБ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ……...44
Коваль Б. В.
СТАНДАРТИ РОЗУМНОГО СТРОКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ …….47

Корзун А.С.
РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВЗАЄМОДІЇ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ ……..50
Костилєва Т.І., Костилєв О.І.
ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ …….…….....54
Кубарєва О.В., Капустинський М.В.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІЗОЛЯЦІЙНИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ, ВИЗНАЧЕНИХУ П. 2 Ч. 1 СТ. 480 КПК УКРАЇНИ……...57
Кузьмічова-Кисленко Є.В.
ДО ПИТАННЯ ГАРАНТІЇЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ……..…61
Литвинчук О.І.
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСАДИ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ СУДОМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ……...64
Ліхолєтова Ю.А.
СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ …….67
Луценко Ю.В., Смаглюк О.В.
АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ …….71
Нєбитов А.А., Тичина Д.М.
ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ……79
Никоненко М.Я.
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ ……..……82
Осуховський Р.В., Мірошниченко Ю.В.
МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ……..…85
Пеліван І.С.
ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ ……89
Піщенко Г.І., Шопіна Ю.О.
РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕВІДВОРОТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ …….….92

Полішко Н.Л.
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: ПІДХОДИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ……..94
Приходько Ю.П., Болгарова В.М., Голубчак А.Б.
КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ: ГЕНОЦИД, ВОЄННІ ЗЛОЧИНІ ТА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ……...….98
Рєзнік Ю.С.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ……..…100
Римарчук О.В., Бейгул В.
ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ……..…103
Скиба Ю.О.
СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ……106
Соловйов Е.П., Ящук П.О.
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИКНЕННЯМ ОСІБ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ……109
Степанова Г.М., Гусєва І.О.
ДОКАЗУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ……..….112
Ткач А.В.
ВПЛИВ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ……..115
Туляков В.О.
ЮРИСДИКЦІЙНІ РОЗРИВИ ТА АЛГОРИТМІЧНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ……..118
Хабло О.Ю.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ……125
Хахуцяк О.Ю., Митич С.П.
СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ ……..…128
Шамара О.В., Комашко В.В., Титаренко О.О.
ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ……..131

Шаповалов О.О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ …….139
Шармар О.М.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ……143
Шрамко С.С.
ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ
ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ……..……..146
Шульга О.В.
АКТИ НА ЦИВІЛЬНУ ЕНЕРГЕТИЧНУ СТРУКТУРУ ЯК ПРЕДМЕТ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ФОРМУВАННЯ ПРЕЦЕНДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МІСТ ……..148
Щерба В.М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ГЕНОЦИДУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ……..….151
Юлдашева С.А.
НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР …….……..153
Юсупова К.О.
ОГЛЯД ТРУПА, ПОВ’ЯЗАНИЙ З ЕКСГУМАЦІЄЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИК ……...155

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Бацмановська М.М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ……...159

Білошицька І.В.

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН ……...161

Большаков Д.

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЇВ РОЗУМНОСТІ ТА СПІВМІРНОСТІ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ……164

Бондаренко М.А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ МКС: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ……168

Борко Н.О.

ДОКАЗУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ВИМІР ТА ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ……170

Горбатенко В.С.

СТАТТЯ 436^2 КРИМІНАЛЬНОО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЇЇ ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ……..173

Григорчук Н.П.

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ФОРМИ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МКС ……176

Гусєва І.О.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ……178

Деміч Д.С.

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ……181

Жила О.Б.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 183

Кладько Д.Р.

ЗАХИСТ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ……186

Кулеба В.В.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ……189
Кучер І.О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ ПРОХАНЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ……..……191
Кучеренко М.О.
ПРОБЛЕМА КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ……....194
Лесич О.Ю., Мартинова Є.С.
ЮРИСДИКЦІЯ ТА ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ……..…196
Макарова О.С.
ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ ЩОДО СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ……..…198
Оліферчук А.А.
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ……..201
Осіпенко А.О.
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ……..203
Патченко І.В.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ: ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ……205
Рева І.П.
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ……..208
Сабалдир О.О.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНОЦИДУ, ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ……..….210
Сорока К.Р.
ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ……..…..212
Стрельцова К.Ю.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕЙНЯТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ) ……..……215

Тимчишин П.А.
АРЕШТ КРИПТОАКТИВІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ ……218
Тринога Т.М.
СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ, У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ …….…….221
Турик Є.М.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ ……..…..224
Хізанов О.Д.
ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ОТРИМАНИХ З КАМЕР ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ, У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ …….226
Церкуник Л.В.
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВЬЮ ДИТИНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ ……....229
Черванчук В.В.
ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ У КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ……230
Шаповал О.В.
ЗАХИСТ ПРАВ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВЗАЄМОДІЯ СТАНДАРТІВ МКС ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ……...…232
Шишко В.В.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ІНСТРУКЦІЙ …….….235
Шуляк Б.А.
ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ LEGALTECH-РІШЕНЬ У ПРОЦЕС МОНІТОРИНГУ ТА АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ…….237
Яковлєва Є.А.
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ ІНТЕРЕСАМИ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ ……238
Галаган С.О.
ВРАХУВАННЯ СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ПРИ РОЗГЛЯДІ ВОЄННИХ

ЗЛОЧИНІВ……..……241

Акімов Михайло Олександрович
доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

НЕДОТРИМАННЯ ВИМОГ ТЕХНІКИ ФОРМОПРОЄКТУВАННЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 15160 ВІД 09 СІЧНЯ 2026 РОКУ)

Унесення до Кримінального кодексу (далі – КК) України [1] змін та доповнень протягом чверті століття його чинності призводить до поступового розбалансування цього кодифікованого акту, втрати ним системності, зменшення спроможності у виконанні його основного завдання – правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. На превеликий жаль, ситуація, що склалася, певною мірою обумовлена недотриманням суб'єктами права на законодавчу ініціативу техніки нормопроєктування при підготовці тексту законопроєкту, внаслідок чого має місце, зокрема, неповнота криміналізації, тобто визначення протиправності та караності не усіх посягань, про які повинна була б йти мова.

Законопроєкт реєстр. № 15160 від 09 січня 2026 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення конфіскації майна як покарання за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», далі – законопроєкт 15160 [2], має на меті, як зазначається у пояснювальній записці, підсилення основного покарання за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку шляхом встановлення конфіскації майна як додаткового покарання за такі злочини.

Звісно, не можна заперечувати потребу в удосконаленні правового регулювання притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, так само як і необхідність встановлення покарання за них не лише у вигляді особистісних, а й майнових обтяжень для винної особи (тобто конфіскації її майна). Запровадження останньої як додаткового альтернативного кримінального покарання за такі злочини дійсно не тільки відповідатиме пункту «b» частини другої статті 77 Римському статуту Міжнародного кримінального суду [3] та законодавчій практиці низки іноземних держав, але й сприятиме більш ефективній реалізації принципів невідворотності,

індивідуалізації та справедливості покарання. Проте детальний аналіз цієї законодавчої ініціативи свідчить про недотримання засадничих вимог техніки нормопроєктування та – як результат – неповноти реалізації заявленої мети.

Так, розробник законопроєкту 15160 пропонує доповнити частину другу статті 59 КК України словами «миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (після слів «злочини проти основ національної безпеки України» та перед словами «та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості»). Водночас, як відомо, норми про відповідні кримінально протиправні діяння розташовані в Особливій частині КК України в іншому порядку: спочатку злочини проти основ національної безпеки України (розділ I), потім – кримінальні правопорушення проти громадської безпеки (розділ IX) і останніми – кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX). Отже, законодавча ініціатива у цій частині не узгоджується із підпунктом «б» пункту 5 частини першої статті 34 Закону України «Про правотворчу діяльність», відповідно до якого норми права, що містяться у нормативно-правовому акті, викладаються, як правило, у хронологічній послідовності розвитку процесів у рамках відповідних суспільних відносин [4].

Що ж до неповноти реалізації мети, яку декларує суб'єкт права на законодавчу ініціативу, то пропонуючи доповнити санкції частин першої та другої статей 437, 438, 439, 442 та 442-1, статей 439, 440 та 441, частин першої та четвертої статті 447 КК України, розробник законопроєкту 15160 чомусь залишає поза увагою інші норми розділу XX Особливої частини КК України. Маються на увазі статті, що криміналізують такі посягання проти миру як пропаганда війни (стаття 436), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (частина перша статті 436-2), посягання на життя представника іноземної держави (стаття 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (стаття 444). Адже щодо цих кримінально протиправних діянь можна висунути ті ж самі аргументи на користь доцільності встановлення додаткового покарання у виді конфіскації майна за їх вчинення – спричинення ними матеріальної шкоди основному та (або) додатковому об'єкту посягання, наявність корисливого мотиву, відповідність досвіду іноземних держав і міжнародно-правовій практиці. Крім того, за наявності конфіскації майна як додаткового покарання за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (стаття 436-1 КК України) її запровадження за діяння, передбачені статтями 436 та 436-2 КК України, що називається, напрошується сама собою, позаяк відсутність певного покарання у загальній та одній із спеціальних норм (та одночасна його в іншій спеціальній нормі) явно свідчить про неповноту криміналізації. Нарешті посягання,

передбачені статтями 443 та 444 КК України, так само зазіхають на міжнародний правопорядок (і так само можуть бути вчинені з метою отримання матеріальної вигоди, зокрема, на замовлення), як і піратство (стаття 446 КК України) чи найманство (стаття 447 КК України).

Підбиваючи підсумки, вважаємо за доцільне наголосити на потребі належного доопрацювання законопроєкту 15160 та урахування висловлених зауважень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 17.04.2026).

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення конфіскації майна як покарання за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : законопроєкт реєстр. № 15160 від 09 січня 2026 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69873 (дата звернення: 17.04.2026).

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду : ратифіковано законом України від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 17.04.2026).

4. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення: 17.04.2026).

Бурлака Владислав Васильович
старшого наукового співробітника науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук

ПРИМУСОВЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Сучасні збройні конфлікти актуалізують проблему кваліфікації примусового позбавлення волі як міжнародного злочину, що підлягає оцінці відповідно до стандартів Міжнародний кримінальний суд. У міжнародному кримінальному праві такі діяння розглядаються, як складова більш широких злочинних практик, спрямованих проти цивільного населення.

Ключовим джерелом правового регулювання є Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), який визначає незаконне позбавлення волі, як елемент як воєнних злочинів (стаття 8), так

і злочинів проти людяності (стаття 7). Зокрема, пункт «е» частини першої статті 7 Римського статуту прямо передбачає відповідальність за «ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи», а стаття 8 – за незаконне позбавлення волі у контексті збройного конфлікту [1].

Положення Женевські конвенції та Додаткових протоколів встановлюють абсолютну заборону застосування примусу до цивільного населення, включаючи незаконне позбавлення волі, що використовується Міжнародним кримінальним судом, як джерело тлумачення відповідних злочинів [2].

Практика Міжнародного кримінального суду демонструє, що незаконне позбавлення волі розглядається, як самостійний склад злочину або як елемент ширшої дефініції злочинів проти людяності. Зокрема, у справі The Prosecutor v. Mahamat Said Abdel Kani встановлено, що обвинувачений причетний до ув'язнення, катувань та інших форм жорстокого поводження, які кваліфікуються як «ув'язнення або інше серйозне позбавлення фізичної свободи» в межах системного нападу на цивільне населення [4]. Суд підкреслює, що такі дії мають ознаки злочинів проти людяності саме через їх системність та організований характер.

Подібний підхід застосовано і у справі The Prosecutor v. Ali Muhammad Ali Abd-Al-Rahman, де обвинувачений (лідер формувань «Джанджавід») притягується до відповідальності за комплекс злочинів, включаючи незаконне утримання осіб, катування та інші тяжкі порушення прав людини у контексті конфлікту в Дарфурі [5]. У цій справі незаконне позбавлення волі розглядається як частина ширшої злочинної політики переслідування цивільного населення.

Додатково, у контексті насильницьких зникнень, важливою є справа The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi (Лівія), де обвинувачення охоплює незаконне позбавлення волі, переслідування та інші діяння, що супроводжуються відсутністю інформації про долю затриманих осіб [6].

Крім того, у практиці Міжнародного кримінального суду важливим є розуміння незаконного позбавлення волі саме в контексті елементу злочину «насильницького зникнення». У цьому контексті Міжнародний кримінальний суд у своїй практиці розглядає не лише факт затримання, але й подальше приховування інформації про долю особи, що значно розширює зміст цього правопорушення.

Особливого значення в сучасних умовах набуває використання цифрових доказів (Протокол «Берклі») та OSINT. Міжнародний кримінальний суд дедалі активніше застосовує: відео- та фотоматеріали із соціальних мереж; супутникові знімки; геолокаційні дані; аналіз метаданих [7].

Відповідно, практика Міжнародного кримінального суду свідчить про комплексний підхід до оцінки примусового позбавлення волі, який включає: врахування контексту (збройний конфлікт або системний напад);

встановлення організованого характеру дій; аналіз ролі суб'єкта (виконавця, організатора, керівника); оцінку системності та масштабності порушень.

Національне законодавство України тривалий час не повною мірою відповідало цим стандартам. Водночас прийняття Закону України від 09 жовтня 2024 року № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», та запровадження статті 442-1 КК України свідчить про поступове наближення до підходів Міжнародного кримінального суду, зокрема щодо криміналізації незаконного позбавлення волі як злочину проти людяності. Так, Законом України від 09 жовтня 2024 року № 4012-IX серед іншого Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 442-1 (Злочини проти людяності), яка передбачає цілий перелік умов настання кримінальної відповідальності у разі їх здійснення умисно в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [8]. Так пункт 7 частини першої цієї статті передбачає настання відповідальності за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення незаконного позбавлення волі.

Сучасні збройні конфлікти істотно трансформують підходи до кваліфікації та доказування міжнародних злочинів, зокрема примусового позбавлення волі, яке в практиці Міжнародний кримінальний суд розглядається як самостійний склад злочину або як елемент ширших злочинів проти людяності. Розвиток цифрових технологій, включаючи використання OSINT, суттєво посилює можливості документування таких діянь.

Отже, практика Міжнародного кримінального суду формує універсальні стандарти кваліфікації примусового позбавлення волі, які повинні враховуватися при вдосконаленні національного законодавства та криміналістичного забезпечення розслідування міжнародних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top;

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів(Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text;

3. Про захист цивільного населення під час війни : Женевська конвенція від 12 серп. 1949 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text;

4. The Prosecutor v. Mahamat Said Abdel Kani – https://www.icc-cpi.int/victims/said-case;

5. The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi – https://www.icc-cpi.int/libya/gaddafi;

6. The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi (Лівія) – https://www.icc-cpi.int/libya/gaddafi;

7. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : наук.-практ. порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін та ін.; – Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. – 196 с. URL : https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/4178;

8. Закон України від 09 жовтня 2024 року № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text.

Вольвак Олександр Миколайович
старший викладач Національної академії Служби безпеки України
Юрик Валерій Валерійович
курсант 3 курсу Національної академії Служби безпеки України

ВИКОРИСТАННЯ «ТАЄМНИХ СВІДКІВ» У СЛУЖБОВО-БОЙОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Питання правового статусу таємних (анонімних) свідків у кримінальному судочинстві набуло особливої актуальності в умовах збройних конфліктів, контртерористичних операцій та службово-бойової діяльності силових структур. Поєднання двох автономних правових режимів - кримінально-процесуального і службово-бойового - породжує колізію, за якої традиційні процесуальні гарантії стикаються з вимогами оперативної таємниці та безпеки учасників бойових дій.

Водночас застосування цього інституту пов'язане з низкою правових викликів, зокрема щодо забезпечення фундаментальних прав людини та дотримання стандартів справедливого судочинства, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, йдеться про необхідність гарантування права на захист, дотримання принципу змагальності сторін та можливості ефективного допиту свідків.

Проблематика ускладнюється тим, що показання осіб, які брали безпосередню участь у бойових операціях (розвідників, офіцерів спецпідрозділів, осіб під прикриттям), можуть стосуватися: обставин загибелі цивільних осіб, фактів застосування спецзасобів, а також операцій, інформація про які становить державну таємницю. Зазначені чинники обумовлюють необхідність спеціального правового регулювання - відмінного від загальних норм кримінального процесу.

Ключовим є формулювання основного правового питання, яке полягає у з'ясуванні відповідності такої практики стандартам справедливого судочинства, а саме чи є допустимим використання «таємних свідків» у службово-бойовій діяльності правоохоронних органів та спеціальних служб як засобу отримання доказової інформації в умовах підвищеної суспільної небезпеки, зокрема у справах, пов'язаних із тероризмом, організованою злочинністю, незаконним обігом зброї або діяльністю диверсійних груп? Застосування анонімності свідка об'єктивно обмежує процесуальні можливості сторони захисту, зокрема:

- право знати особу свідка та перевіряти його достовірність;
- право на ефективний перехресний допит;
- реалізацію принципу змагальності та рівності сторін.

У зв'язку з цим, постає питання відповідності такої практики стандартам справедливого судочинства, закріпленим у Конвенції про захист прав людини і основоположного свобод, а також необхідності встановлення балансу між публічними інтересами безпеки та приватними правами обвинуваченого.

Анонімні показання являють собою суттєве обмеження принципу змагальності, закріпленого у статті 6(3)(d) ЄКПЛ, яка гарантує обвинуваченому право «допитувати свідків обвинувачення або мати право на таке допитування». Великою палатою ЄСПЛ у справі Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom (2011) сформульовано трьохетапний тест, відомий як «тест Аль-Хаваджі»: (1) наявність поважної причини ненадання показань особисто; (2) оцінка значущості анонімних показань для вироку («the sole or decisive rule»); (3) наявність достатніх гарантій, що врівноважують обмеження прав захисту.

Правове регулювання використання «таємних свідків» базується на сукупності національних і міжнародних норм.

Насамперед, на рівні національного законодавства України ключове значення має Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема ст. 84, яка визначає поняття доказів, ст. 86 щодо допустимості доказів, а також ст. 95, яка регламентує оцінку показань свідка; водночас спеціальні процесуальні механізми захисту свідка передбачені, зокрема, ст. 352 КПК України (допит свідка в судовому засіданні з використанням технічних засобів, що унеможливлюють його ідентифікацію), що дозволяє забезпечити анонімність особи.

Крім того, важливу роль відіграє Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», зокрема статті 7, 15–16, що передбачають заходи забезпечення безпеки, такі як охорона, зміна документів, забезпечення конфіденційності відомостей про особу.

Практика Страсбурзького суду щодо таємних свідків у контексті службово-бойових операцій залишається відносно нечисленною, проте концептуально важливою. ЄСПЛ послідовно дотримується позиції, що ні

воєнний стан, ні проведення АТО/ООС не є підставою для автоматичного відступу від процесуальних гарантій статті 6.

У справі Doorson v. Netherlands (1996) ЄСПЛ вперше системно обґрунтував допустимість анонімних показань, зазначивши, що держава має обов'язок захищати законні інтереси свідків. Подальший розвиток доктрини відбувся у справах Van Mechelen and Others v. Netherlands (1997), Visser v. Netherlands (2002) та Pesukic v. Switzerland (2012), у яких суд конкретизував вимоги до судового контролю за анонімністю.

Принципово важливим для контексту службово-бойової діяльності є рішення у справі Blagojevic and Jokic v. Нідерланди, де ЄСПЛ припустив більш широкий захист для осіб, причетних до виконання державних завдань у зоні конфлікту. Водночас суд підкреслив: абсолютна анонімність, яка повністю виключає будь-яку можливість перевірки показань, є несумісною зі стандартами справедливого судового розгляду.

Узагальнюючи, можна виокремити такі мінімальні процесуальні гарантії, що мають супроводжувати показання таємного свідка: судова перевірка підстав анонімності; наявність незалежного судді для оцінки реального ризику; можливість захисту формулювати запитання навіть в анонімізованій формі; компенсаторні механізми для врівноваження обмежених прав захисту

Великобританія є однією з найбільш розвинених юрисдикцій у регулюванні анонімних свідків у контексті оперативно-розшукових та бойових операцій. Законом про кримінальне судочинство та докази 2008 р. (Coroners and Justice Act 2008, ss. 86–97) закріплено детальну процедуру отримання «анонімних судових наказів» (witness anonymity orders). Підстави для їх видачі включають загрозу життю або безпеці, захист конфіденційних оперативних методів та необхідність збереження національної безпеки.

Суттєвою особливістю нідерландської моделі є інститут «напіванонімного свідка»: ідентифікаційні дані відомі суду, але не захисту. Ця конструкція значною мірою задовольняє вимогам ЄСПЛ щодо судового контролю. Практика Верховного суду Нідерландів виробила стандарт «посилених процесуальних гарантій» для осіб, залучених до розвідувальних операцій.

Ізраїльська система, у якій збройний конфлікт є тривалим структурним чинником, виробила, мабуть, найбільш специфічний підхід. Закон про доказування (Evidence Ordinance) у поєднанні зі спеціальним законодавством у сфері безпеки дозволяє прокурорам звертатись із клопотанням про проведення «захищеного допиту». Нараховується кілька рівнів захисту: від простого псевдоніму до повної анонімності зі заміною голосу під час допиту.

Верховний суд Ізраїлю (БАГАЦ) у рішенні HCJ 6026/94 Nazal v. IDF Commander виробив доктрину «пропорційної анонімності», відповідно до якої ступінь обмеження процесуальних прав захисту має бути прямо

пропорційним ступеню ризику для свідка. Ця доктрина отримала широке застосування у справах, пов'язаних із діяльністю Цахалу та ШАБАКу.

Таким чином, жодна з розглянутих юрисдикцій не виробила ідеальної моделі, проте найбільш збалансованою є нідерландсько-британська гібридна модель, яка поєднує судову перевірку підстав анонімності зі спеціалізованою інституцією «спеціального адвоката». Для України з урахуванням досвіду воєнного стану та масштабних кримінальних проваджень про воєнні злочини першочерговими є: внесення змін до КПК України у частині запровадження «процедури оперативного свідка»; ухвалення підзаконного акту, що регулює порядок надання показань військовослужбовцями з відповідними ступенями допуску до державної таємниці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 09.04.2026).
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII : станом на 20 трав. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text (дата звернення: 09.04.2026).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.04.2026).
5. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Doorson v. Netherlands від 26.03.1996 р.
6. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Van Mechelen v. Netherlands від 23.04.1997 р.
7. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Al-Khawaja and Tahery v. UK від 15.12.2011 р.
8. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі Schatschaschwili v. Germany від 15.12.2015 р.

Гловюк Ірина Василівна
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України
Завтур Віктор Андрійович
доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕДУРА, ЯКА ДІЄ В РАЗІ ВИЗНАННЯ ВИНИ, ЗА РИМСЬКИМ СТАТУТОМ МКС: ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Консенсуальні процедури характерні не лише для національного права, а й для провадження у Міжнародному кримінальному суді (далі - МКС). Статтею 65 РС МКС передбачено консенсуальну форму провадження – процедуру, яка діє в разі визнання вини. Йдеться про процедуру, коли на початку розгляду Судова палата зачитує обвинуваченому обвинувачення, що були попередньо затверджені Палатою досудового провадження. Судова палата дає обвинуваченому можливість визнати свою винуватість відповідно до статті 65 або заявити про свою невинуватість (ст. 64 РС МКС). Гарантіями при визнанні винуватості є належне з'ясування Судовою палатою таких обставин: a) чи усвідомлює обвинувачений характер і наслідки визнання себе винним; b) чи зроблене це визнання обвинуваченим добровільно після достатніх консультацій із захисником; та c) чи підтверджується визнання вини фактами справи, викладеними: i) в документах, що містять обвинувачення, пред'явлені Прокурором та визнані обвинуваченим; ii) у будь-яких матеріалах, представлених Прокурором, які підкріплюють обвинувачення і які приймає обвинувачений; та iii) у будь-яких інших доказах, зокрема показаннях свідків, поданих Прокурором або обвинуваченим. Якщо ці умови дотримані, Судова палата розглядає визнання вини разом з будь-якими додатковими доказами, які були надані, як таке, що встановлює всі істотно важливі факти, необхідні для доведення вчинення злочину, стосовно якого зроблено визнання, і може засудити обвинуваченого за вчинення цього злочину. Якщо Судова палата не переконається в тому, що ці умови дотримані, вона виходить з того, що визнання вини не мало місця, і в цьому випадку вона дає розпорядження продовжувати судовий розгляд. У справі Al-Mahdi, у якій вперше в історії МКС застосовано цю процедуру, було зазначено, що ст. 65 пропонує «третій шлях» між традиційними підходами загального права та цивільного права. Обвинуваченому надається можливість визнати вину на початку судового

розгляду, процедура, яка не дуже відрізняється від традиційного «визнання винуватості» за загальним правом. Статут також неявно дозволяє обговорення, що відповідають угодам про визнання винуватості в правових системах загального права. Однак стаття 65 також вимагає від Палати зробити висновок, що визнання винуватості підтверджується фактами справи, зокрема вимагаючи від неї розглянути як визнання винуватості, так і будь-які додаткові докази, представлені. Це більше аналогічно спрощеній або скороченій процедурі, яка традиційно асоціюється з системами цивільного права [1].

Більш детально ці питання розглянуті у Guidelines for Agreements Regarding Admission of Guilt [2] 2020 року (далі - Guidelines), які розмежовують: визнання винуватості без будь-яких попередніх обговорень або домовленостей із Прокурором та визнання винуватості на підставі угоди між сторонами (оскільки у ст. 65 РС МКС йде мова про те, що будь-яке обговорення між Прокурором і захистом питання про зміну обвинувачень, визнання вини або покарання, що має бути призначено, не є обов'язковим для Суду) (п. 6, 7). При цьому є ряд положень щодо укладення угод (п. 9-13); змісту та форми угод (п. 14-16) та стосовно факторів, що мають бути враховані для угоди. Відмітимо, що на лаконічність положень Римського Статуту МКС, Правил процедури та доказування, Регламенту МКС вже зверталася увага й навіть пропонувалися зміни та доповнення до них [3].

У цьому контексті цікавим є порівняння національних положень кримінального процесуального законодавства та РС МКС щодо природи та моделі таких домовленостей та визнання винуватості.

Слід зауважити, що провадження на підставі угод за національним законодавством та РС МКС мають багато спільних рис, зокрема, у контексті:

- *темпоральних меж реалізації права на консенсуальну процедуру*. Під час провадження в МКС угоди можуть бути укладені в будь-який момент до початку судового розгляду або навіть під час нього (п. 9 Guidelines). Доволі схоже правило закріплене у ч.5 ст. 469 КПК України, відповідно до якого укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Хоча, водночас, за правилом 20 Guidelines, саме визнання вини може бути зроблено не раніше початку судового розгляд, незважаючи на те, що сама угода може бути укладена раніше.

- *обмеження можливостей оскарження*. Відповідно до п. 12 Guidelines, укладення угоди тягне за собою обмеження можливостей оскарження рішення. Таке правило загалом є доволі традиційним для аналогічних правових процедур.

- *наявність переліку факторів, які мають бути враховані при укладенні угоди*. У п. 18-27 Guidelines ними визнані відповідність Римському статуту;

прийняття обвинуваченим відповідальності; обвинувачення; співпраця; вирок; фактична основа; вплив на потерпілих та свідків; ефективність.

Під фактичною основою у даному контексті розуміється наявність достатньої фактичної та доказової основи для встановлення істини щодо звинувачень, висунутих проти обвинуваченого, мають вирішальне значення. Прокурор повинен прагнути забезпечити, щоб усі угоди містили детальний і вичерпний виклад фактів, на яких ґрунтується визнання вини. Такі факти повинні охоплювати всі істотні факти, необхідні для винесення обвинувального вироку. За жодних обставин прокурор не повинен погоджуватися приховувати від Судової палати будь-які факти, що мають істотне значення для визначення кримінальної відповідальності обвинуваченого або призначення відповідного покарання (п.23 Guidelines).

Власне цей елемент знаходить своє нормативне вираження і у національному законодавстві, зокрема, у нормі п.6 ч.7 ст. 474 КПК України, яка фактично встановлює обов'язок суду перевірити наявність фактичних підстав притягнення кримінальної відповідальності.

Зауважимо, що правила, встановлені у Guidelines містять більш конкретизовані фактори, які повинні бути взяті до уваги і потенційно можуть тлумачитися як аргументи на користь укладення угоди, зокрема, вплив на потерпілих та свідків, а також ефективність. Вплив на потерпілих та свідків у цьому аспекті означає те, що укладення угоди усуває необхідність виклику та допиту потерпілих та вразливих свідків та порушення звичайного ритму їх життя. Ефективність, натомість, включає в себе оцінку економії ресурсів, адже укладення угоди дозволяє спрямувати значні ресурси (такі як час, кошти, персонал або приміщення суду), які б інакше були витрачені на судовий розгляд та апеляційне оскарження, на інші важливі розслідування та судові переслідування, тим самим сприяючи просуванню справи міжнародного правосуддя (п. 8 Guidelines).

У нормах КПК України ці аспекти фактично замінюються оцінкою судом суспільного інтересу в укладенні угоди про примирення або визнання винуватості, що є більш оцінною категорією, яка відкриває широкий простір для дискреції (п.2 ч. 7 ст. 474 КПК України). Принциповою відмінністю між порядком укладення угоди при провадженні в МКС та кримінальним провадженням на підставі угод відповідно до КПК України є те, що угоди в МКС повинні чітко засвідчувати, що судді не пов'язані умовами угоди, а також жодними рекомендаціями щодо призначення покарання чи угодами між сторонами (п. 13 Guidelines). КПК України, натомість, передбачає порядок, за яким суд призначає покарання, узгоджене сторонами.

Безумовно, порядок реалізації консенсуальної процедури відповідно до РС МКС обумовлений юрисдикцією МКС та адаптований до правил провадження в суді і не може бути ідентичний до аналогічних процедур, закріплених у національному законодавстві окремих держав. Водночас, цей досвід має істотне значення для ідентифікації резервів вдосконалення регламентації кримінального провадження на підставі угод.

Список використаних джерел:

1. Al-Mahdi case, Trial Chamber: Judgment and Sentence (27 September 2016). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_07244.PDF
2. Guidelines for Agreements Regarding Admission of Guilt, 2020. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20201009-Guidelines-for-agreement-regarding-admission-of-guilt-eng.pdf
3. Giovanni Chiarini, "Negotiated Justice in the ICC: Following the Al Mahdi case, a Proposal to Enforce the Rights of the Accused" (2021), 5 PKI Global Justice Journal 13. URL: https://globaljustice.queenslaw.ca/news/negotiated-justice-in-the-icc-following-the-al-mahdi-case-a-proposal-to-enforce-the-rights-of-the-accused

Джужа Олександр Миколайович
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності НАВС
Посудевський Ілля Валерійович
доктор філософії, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем державотворення та правозастосування навчально-наукового інституту права та психології НАВС

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЙОГО ЖЕРТВИ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливої актуальності набуває дослідження воєнних злочинів, а також кримінологічної характеристики особи воєнного злочинця та його жертви. Такий аналіз має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дає змогу глибше зрозуміти механізм злочинної поведінки, виявити типові риси злочинця, встановити чинники віктимізації та виробити більш ефективні підходи до запобігання і протидії воєнним злочинам.

Кримінологічна характеристика особи воєнного злочинця має бути комплексною та охоплювати соціально-психологічні, соціально-демографічні, моральні, поведінкові та інші ознаки. Водночас ключове значення має саме аналіз психологічних особливостей, оскільки вони значною мірою визначають характер реагування особи на екстремальні умови війни, ставлення до насильства, дисципліни, підпорядкування та

людської гідності. Щодо морально-психологічних особливостей, які є складовою кримінологічної структури особистості, то важливе значення мають типи темпераменту, запропоновані ще Гіппократом і розвинені І. П. Павловим на основі властивостей нервової системи людини – сили, рівноваги та рухливості процесів збудження і гальмування [4, с. 287].

У цьому контексті певне значення має типологія темпераменту, хоча її не слід абсолютизувати. Сангвінічний тип пов'язується з урівноваженістю та відносною стійкістю поведінки, холеричний – із запальністю, рішучістю та схильністю до імпульсивних дій, флегматичний – із повільністю, але відносною стабільністю, а меланхолічний – із психологічною нестійкістю в умовах значного напруження. Для воєнного середовища найбільш криміногенно небезпечним є поєднання імпульсивності, агресивності, емоційної нестійкості та низької здатності до критичного самоконтролю. Водночас психологія військової діяльності поєднує високу динаміку, стресогенність, необхідність швидкого реагування на загрози та одночасно сувору підпорядкованість ієрархії, що нерідко унеможливлює ініціативні рішення.

Для значної частини воєнних злочинців характерною є корисливо-насильницька мотивація, коли прагнення до матеріальної вигоди поєднується з бажанням відчути владу над іншими людьми, принизити їх, підкорити собі або використати у власних інтересах. Для таких осіб типові крайня десоціалізованість, стереотипізованість поведінки, асоціальні насильницькі навички, егоцентризм, прагнення до негайного задоволення бажань, примітивізм і цинізм [7, с. 183–188]. Їм також властиві імпульсивність, підозрілість, злопам'ятність, відчуженість, замкненість та прагнення дистанціюватися від навколишнього світу.

Негативні якості особистості воєнних злочинців формуються у вкрай несприятливих умовах мікросередовища, за зниженого соціального контролю. Для таких осіб часто характерна агресивна поведінка, схильність до насильства і жорстокості навіть під час вирішення незначних міжособистісних конфліктів, підтримка неформальних насильницьких практик на кшталт «дідівщини», нерідко з елементами здирництва. Агресивність може бути як дифузною, так і вибірково спрямованою, причому об'єктами насильства зазвичай стають слабші особи, передусім жінки й діти.

Воєнних злочинців доцільно типологізувати за ступенем стійкості їх криміногенної спрямованості. До першої групи належать випадкові злочинці, для яких правопорушення стало наслідком неадекватної реакції на конфліктну ситуацію. До другої – стійкі, яким властива постійна агресивна налаштованість і сформований стереотип застосування грубої сили. До третьої – злісні, для яких насильство фактично є нормою. Окремо в літературі виокремлюються особливо жорстокі злочинці з психічними відхиленнями. Для поведінки воєнних злочинців також характерні ефект

регресії життя, феномен «самотності натовпу», нарцисизм і втягування у злочинну діяльність товаришів по службі [5, с. 115–116].

Серед загальних кримінологічних ознак рядового воєнного злочинця найчастіше виокремлюються молодий, найбільш криміногенно активний вік (20–35 років), нестійка психіка, залежність від численних зовнішніх і внутрішніх чинників, «гедоністичний ризик», протиправна допризовна поведінка, тривалий досвід уживання алкоголю чи наркотичних засобів, низький соціальний статус, недостатній рівень освіти та культури, досвід перебування в неформальному молодіжному середовищі, а також нездатність належно оцінювати суспільну небезпечність власних дій [2, с. 27–30]. Такій особі часто притаманні переконаність у власній правоті, нерозвиненість звички співвідносити свою поведінку з законом та схильність виправдовувати насильство обставинами служби чи наказом.

Окремої уваги потребує характеристика воєнного злочинця з числа офіцерського складу. Для такої особи більш типовими є дезадаптація, відчуження, прагнення вирішувати складні питання найпростішими, переважно насильницькими, методами. Для офіцерів-корисливих злочинців характерна психологія «тимчасового правителя», що проявляється у прагненні до наживи, безвідповідальності, жадібності, байдужості до долі підлеглих, кар'єризмі, зловживанні службовим становищем, а інколи – і в корупційній поведінці [6, с. 117–130]. Низький рівень психолого-педагогічної підготовки, побутове пияцтво, перекладання своїх обов'язків на старослужбовців, толерування насильства та зв'язки з кримінальним середовищем створюють додаткові умови для вчинення воєнних злочинів.

Залежно від характеру взаємодії особи та ситуації доцільно виділяти чотири типи воєнних злочинців: послідовно-криміногенний, ситуативно-криміногенний, ситуативний і випадковий. Послідовно-криміногенний тип характеризується стійкою антисоціальною орієнтацією та активним створенням умов для злочину; ситуативно-криміногенний – вчиненням злочину під впливом несприятливої ситуації за наявності внутрішньої готовності до протиправної поведінки; ситуативний – значною залежністю від конкретних обставин; випадковий – несприятливим збігом життєвих подій, афектом або перевищенням меж необхідної оборони. Показово, що почуття каяття найбільш властиве саме особам випадкового типу, тоді як переважна більшість інших злочинців переконана у правильності своїх дій.

Мотивація воєнних злочинів також має кілька типових різновидів. Передусім це відверто егоїстичні мотиви, пов'язані з досягненням особистої вигоди. Друга група мотивів зумовлена прагненням приховати інші порушення або уникнути відповідальності. Третю становить бажання уникнути навантаження, полегшити собі виконання обов'язків, забезпечити власний комфорт. Четверта група пов'язана з хибно зрозумілими престижними інтересами, коли злочинна поведінка подається як спосіб самоствердження чи підтримання авторитету. П'яту групу становлять мотиви, продиктовані юридичним нігілізмом, коли вимоги права

ігноруються як зайвий формалізм. Узагальнення цих мотивів дає підстави стверджувати, що серед воєнних злочинців переважають представники інтровертивного, ситуативного і корисливого типів, що необхідно враховувати при розробці профілактичних програм.

Окрему небезпеку становлять воєнні злочинці, які вчиняють злочини на сексуальному ґрунті. Для них часто характерні інтроверсія, підвищена імпульсивність, емоційна деформація, схильність до сексуальних перверсій, цинічне ставлення до жінки та жертви загалом. В умовах бойового стресу, за відсутності ефективних механізмів психологічного розвантаження, така деформація особистості лише посилюється, створюючи підґрунтя для сексуального насильства, приниження честі й гідності цивільного населення.

Водночас кримінологічне дослідження воєнної злочинності є неповним без урахування віктимологічного аспекту, оскільки, він по-перше, розширює профілактичний потенціал кримінології. По-друге, дає змогу правоохоронним органам та громадським об'єднанням ефективніше працювати з потенційними потерпілими. По-третє, сприяє більш точному розумінню латентності злочинів. По-четверте, допомагає глибше оцінити економічні, психологічні, соціальні та військові наслідки злочинності.

Сучасна українська кримінальна віктимологія як галузь кримінологічних знань накопичує та узагальнює наукові відомості про жертву злочину і пропонує нові напрями для подальшого розвитку цієї сфери. З появою й розвитком кримінологічної теорії воєнної злочинності необхідність вивчення її віктимологічного аспекту стала очевидною, оскільки без такого аналізу дослідження злочинності було б неповним, особливо у частині профілактики антигромадської поведінки.

Воєнні злочини становлять порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші порушення законів і звичаїв війни, визначені у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. До них належать умисні вбивства, катування, депортація населення, захоплення заручників, напади на цивільне населення і цивільні об'єкти, гуманітарний персонал, культурні та релігійні об'єкти, а також інші тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права. Саме тому воєнна віктимологія має не лише теоретичне, а й виразне практичне значення.

У межах віктимологічного підходу необхідно визначити коло злочинів, унаслідок яких безпосередньо заподіюється фізична, моральна чи майнова шкода як військовослужбовцям, так і цивільному населенню. До першої групи належать злочини, жертвами яких стають військовослужбовці, військовозобов'язані, їхні родичі або члени сім'ї, зокрема передбачені ст. 114-2 та ст. 435-1 КК України. До другої групи належать злочини, жертвами яких є держава, цивільне населення та військові, зокрема колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, незаконне використання гуманітарної допомоги, виправдовування чи заперечення збройної агресії [3].

Протягом останніх років особливої актуальності набуло дослідження соціальних факторів віктимізації населення, що пов'язано з глобальними трансформаціями суспільства, зміною його соціальної структури та становища особи в умовах воєнного стану [1, с. 34]. Воєнні дії, масове переміщення населення, руйнування соціальних зв'язків, матеріальна нестабільність, психологічна травматизація та загальна дестабілізація суспільства значно підвищують рівень віктимізації населення.

З урахуванням викладеного запобігання та протидія воєнним злочинам мають ґрунтуватися на комплексному підході. Ефективність такої діяльності залежить від своєчасного виявлення деструктивних проявів у військовому середовищі, належного функціонування військової юстиції, удосконалення правового статусу командирів, розвитку незалежних правоохоронних механізмів у військах, очищення армії від осіб, непридатних до служби за морально-психологічними, фізичними або медичними критеріями, а також від поглиблення віктимологічної профілактики й посилення психологічної стійкості особового складу.

Отже, кримінологічна характеристика особи воєнного злочинця свідчить, що для нього найбільш типовими є агресивність, емоційна нестійкість, деформована правосвідомість, низький рівень соціального контролю, корисливо-насильницька мотивація та готовність до виправдання власної протиправної поведінки. Водночас віктимологічний аспект дозволяє встановити коло найбільш уразливих жертв, чинники їх віктимізації та основні напрями профілактичної роботи. Саме поєднання кримінологічного і віктимологічного підходів створює належне підґрунтя для глибшого наукового осмислення воєнної злочинності та вироблення результативних заходів її попередження.

Список використаних джерел:

1. Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.

2. Джужа О. М., Гаркуша А. В. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2014. № 2 (8). С. 27–36.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Кримінологія. Загальна частина: альбом-схем / автори-упорядники С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів: Десна, 2015. 658 с.

5. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернєя, О. М. Джужи. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.

6. Машлякевич Д. С., Литвинов О. М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / Кримінол. асоц. України. Харків: В деле, 2016. 259 с.
7. Халимон С. І., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Наукові роздуми професора І. Г. Богатирьова у дискурсі доктрини пенітенціарного права: ювілейне видання: монографія. Київ: Дакор, 2024. 208

Дрозд Валентина Георгіївна
начальник консультативно-контрольного відділу Департаменту забезпечення Діяльності Голови Національної поліції України доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У РОБОТИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ: ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій – зокрема супутникового спостереження, безпілотних літальних апаратів, мобільних пристроїв, соціальних мереж, хмарних сервісів та інструментів аналізу великих даних — формує принципово нове середовище фіксації міжнародних злочинів. Події, які раніше залишалися поза межами належного документування, сьогодні фіксуються в режимі реального часу та накопичуються у вигляді цифрових слідів, що істотно підвищує оперативність і масштабність доказування.

У цьому контексті Міжнародний кримінальний суд дедалі активніше використовує дані з відкритих джерел (далі – OSINT) для встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності, зокрема політичного та військового керівництва [1]. Йдеться про аналіз відео- та фотоматеріалів із соціальних мереж, супутникових знімків, геолокаційних даних, цифрових метаданих, а також інформації з відкритих баз даних і медіаресурсів. Такий підхід дозволяє відтворювати обставини злочинів, встановлювати місце, час і учасників подій навіть за відсутності фізичного доступу до місця їх вчинення.

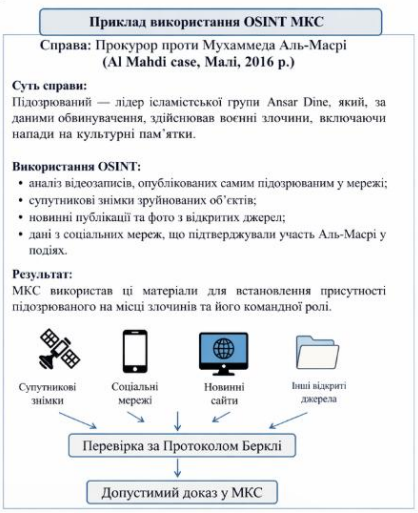

Показовим є використання OSINT у справі проти Ахмад аль-Факі аль-Махді (Малі, 2016 р.), де аналіз відкритих джерел, включаючи відеозаписи та супутникові знімки, сприяв доведенню факту знищення культурної спадщини та встановленню ролі обвинуваченого. Подібна практика демонструє, що

цифрові дані можуть виступати повноцінним доказом у міжнародному кримінальному процесі за умови їх належної перевірки [2].

Ключовим інструментом такої верифікації є використання міжнародного стандарту «Протокол Берклі», який використовує докази з відкритих джерел, дозволяє встановити уніфіковані стандарти роботи з цифровими доказами. Він передбачає вимоги до перевірки автентичності контенту, аналізу метаданих, документування процесу збору інформації, а також забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів (chain of custody). Це особливо важливо в умовах стрімкого розвитку технологій, коли ризики фальсифікації, маніпуляції або втрати даних істотно зростають [3, с. 158].

Відповідно, швидкий розвиток цифрових технологій не лише розширює інструментарій міжнародного кримінального правосуддя, але й формує нову парадигму доказування, в якій цифрові джерела стають ключовим елементом встановлення істини, а їх належна криміналістична обробка — необхідною умовою притягнення винних до відповідальності.

На сьогодні «Протокол Берклі» є стандартом «цифрової чистоти» доказів, оскільки надає слідчим алгоритм, що дозволяє перетворити цифрову інформацію (відео з соцмереж, супутникові знімки) на повноцінні докази. Це критично важливо для доведення «воєнних злочинів», де необхідно підтвердити системність нападів на цивільне населення. В умовах воєнного стану та обмеженого доступу до окупованих територій дистанційне документування за стандартами «Протоколу Берклі» стає ключовим елементом доказування [4, с. 5].

З цього питання доречно звернути увагу, що в межах євроінтеграційного процесу України питання кримінальної розвідки прямо пов’язане з виконанням вимог ЄС у сфері «Юстиція, свобода і безпека» (Chapter 24) та відображене у стратегічних документах «Дорожній карті» імплементації законодавства ЄС. Відповідна «Дорожня карта» з питань верховенства права є ключовим документом передбачаючим реформування правоохоронної системи, посилення аналітичних спроможностей, у тому числі впровадження європейських підходів до кримінального аналізу та розвідки.

Відповідно до актуальної інформації Міністерство внутрішніх справ України розробляє окремий законопроєкт про кримінальну розвідку, його мета замінити радянську модель оперативно-розшукової діяльності сучасною європейською системою. Основні орієнтири законопроєкту перехід до intelligence-led policing (поліція, що базується на аналітиці); використання кримінального аналізу, OSINT, big data; інтеграція з практиками ЄС (зокрема Європол); чітке розмежування: оперативної діяльності; аналітичної розвідки; доказування [5].

Законопроєкт про кримінальну розвідку фактично є інструментом реалізації дорожньої карти, оскільки: виконує вимоги ЄС щодо боротьби з організованою злочинністю та забезпечує переход до аналітичної моделі

правоохоронної діяльності, забезпечує сумісність із європейськими системами обміну даними (інтеграція з Europol, SIENA, іншими платформами), підсилює доказову базу (у т.ч. OSINT), відповідає вимогам кластеру 1 («Fundamentals») прогрес у цьому кластері визначає весь процес вступу до ЄС.

Технологічна модернізація та захист цифрових даних Міжнародним кримінальним судом активно переходить на захищені хмарні сервіси та відкрите програмне забезпечення (OpenDesk), щоб убезпечити цифрові докази від кібератак та політичного тиску. Спроможність національних слідчих органів працювати за такими ж стандартами безпеки та верифікації (метадані, хешування) є запорукою того, що докази щодо агресії рф будуть прийняті Судом у Гаазі [6, с. 23].

Відповідно реалізація зазначеного законопроект цілком логічно дозволить **с**формувати національний захищений репозиторій цифрових доказів, сумісний з ІТ-інфраструктурою Міжнародного кримінального суду, для оперативного обміну даними в межах співпраці. Також доцільно реалізувати *спеціалізоване навчання*

запровадивши обов'язкову сертифікацію слідчих з питань роботи за «Протоколом Берклі», враховуючи досвід справи Аль-Магді щодо важливості верифікації відеоматеріалів.

Використання електронних доказів, зібраних згідно з національним законодавством, є ключовою перспективою для роботи Міжнародного кримінального суду в ситуації України. Впровадження «Протоколу Берклі» та законодавче закріплення статусу кримінальної розвідки дозволить максимально ефективно реалізувати невідворотність покарання за воєнні злочини. Успіх справи Аль-Магді демонструє, що міжнародне правосуддя готове до цифрової епохи, і Україна має стати лідером у створенні стандартів доказування злочинів агресії за допомогою цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text;
2. Al Mahdi Case «The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi», ICC-01/12-01/15https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi?utm_source=chatgpt.com;
3. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : наук.-практ. порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін та ін.; – Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. – 196 с. URL : https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/4178;
4. Міжнародний кримінальний суд: загальний огляд практики / URL : https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1737/mizhnarodnyi-kryminalnyi-sud-zahalnyi-ohliad-praktyky;

5. МВС розробляє закон про кримінальну розвідку: що це таке /стаття/ URL: https://www.kyivpost.com/uk/post/62147?utm_source=chatgpt.com;
6. Злочин агресії у Міжнародному кримінальному суді. URL: https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/ 80-07.06.pdf;

Дударець Руслан Миколайович
професор кафедри кримінальної юстиції Навчально-наукового інституту права і психології НАВС, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ПРИНЦИПУ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Становлення Міжнародного кримінального суду як першого і єдиного постійного міжнародного трибуналу стало фундаментальним переломом у розвитку міжнародного правопорядку, знаменуючи перехід від традиційної системи міждержавної відповідальності до індивідуальної кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини. В умовах сучасних збройних конфліктів, що характеризуються активною участю незаконних збройних формувань, питання ефективної взаємодії між національним та міжнародним правосуддям набуває особливої гостроти. Принцип комплементарності, закріплений у Римському статуті МКС, виступає не лише як технічне правило розмежування юрисдикцій, але й як гарант стабільності глобальної архітектури безпеки [1, с. 4].

Відповідно до даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період з 2014 року по березень 2026 року, за статтею 260 Кримінального кодексу України обліковано 3730 кримінальних правопорушень, з яких у 2014 році – 457, у 2015 році – 543, у 2016 році – 536, у 2017 році – 431, у 2018 році – 396, у 2019 році – 305, у 2020 році – 376, у 2021 році – 213, у 2022 році – 276, у 2023 році – 105, у 2024 році – 56, у 2025 року – 26, за три місяці 2026 року – 10 випадків скоєння зазначених кримінальних правопорушень [8].

Правова природа та концептуальні основи принципу комплементарності мають своє закріплення безпосередньо в преамбулі Римського статуту, а саме визначаються, що Міжнародний кримінальний суд «доповнює національні системи кримінального правосуддя» [2]. Відповідно це означає, що держави мають першочергову компетенцію та владу розслідувати міжнародні злочини, учинені на їхній території або їхніми громадянами. Міжнародний кримінальний суд не замінює національні суди, а виступає як «суд останньої надії» [1, с. 3].

Реалізація цього принципу здійснюється через механізм оцінки прийнятності справи, передбачений статтею 17 (Питання прийнятності) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, оскільки справа визнається прийнятною для Міжнародного кримінального суду (далі – Суд) лише за умови, що національна правова система виявляється «небажаючою» (*unwilling*) або «неспроможною» (*unable*) реально здійснити правосуддя. Отже, комплементарність створює дворівневу систему захисту, де основний тягар відповідальності лежить на державі, а міжнародна інстанція активується лише при критичному збої національного апарату, таких висновків можливо дійти і з аналізу частини третьої цієї статті, відповідно до якої для виявлення в конкретному випадку нездатності Суд ураховує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин [2].

Відповідно критерії «небажання» та «неспроможності» у контексті розслідування таких злочинів, учинених учасниками незаконних збройних формувань в умовах воєнного стану, ставить перед державою складні виклики, оскільки критерій «небажання» (визначений у пункті «b») частини першої статті 17) часто проявляється через проведення проваджень, метою яких є захист особи від кримінальної відповідальності, необґрунтовані затримки або відсутність незалежності та неупередженості. Водночас найбільш актуальним для умов воєнного стану є критерій «неспроможності» (визначений у пункті «c») ч. 2 ст. 17) [2]. У ситуаціях, коли значна частина території окупована незаконним збройним формуванням або дестабілізована, національні органи можуть фізично не мати доступу до місць злочинів, що робить міжнародне втручання необхідним для забезпечення невідворотності покарання.

Доречно звернути увагу, що для визначення того, чи є національне розслідування «справжнім», Суд використовує тест «тієї самої особи та тієї самої поведінки». Національне провадження має стосуватися тієї ж особи і того ж самого факту, що й розслідування Прокурора Міжнародного кримінального суду [2]. У контексті незаконних збройних формувань це створює важливу правову ситуацію, зокрема якщо держава судить бойовика за «участь у незаконних збройних формуваннях» або «тероризм» за національним законодавством, а Суд розслідує його дії як «воєнні злочини» або «геноцид», то Суд може визнати справу прийнятною через невідповідність масштабу та характеру обвинувачення [3, с. 4].

Крім того, мандат Суду зосереджує фокус на особах, які несуть «найбільшу відповідальність» - вищому військовому та політичному керівництві. Натомість Суд покладається на держави в питанні переслідування виконавців нижчої ланки, зокрема рядових учасників «бойовиків». Відповідно це забезпечує ефективний поділ праці, де

національні органи, будучи ближчими до свідків та громад, забезпечують масовість правосуддя [4, с. 7].

Сучасна доктрина Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду змістилася до концепції «позитивної комплементарності», де Суд діє не як конкурент, а як каталізатор для зміцнення національних систем. Замість механічного перебирання справ до Гааги, Міжнародний кримінальний суд заохочує держави приймати відповідне законодавство та створювати спеціалізовані судові палати для розгляду воєнних злочинів [5, с. 3].

Це особливо важливо для України, яка визнала юрисдикцію Суду з 2014 року на основі декларацій за статтею 12 (Передумови здійснення юрисдикції) Римського статуту Міжнародного кримінального суду [5, с. 7]. Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду відкрив польове представництво в Києві, що є найбільшим за межами Гааги, для полегшення збору доказів щодо злочинів, зокрема вчиненими незаконними збройними формуваннями та регулярними збройними силами рф.

Одним із ключових викликів для реалізації комплементарності в Україні є створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії, відповідна Угода про створення такого трибуналу була підписана між Україною та Радою Європи 25 червня 2025 року, яка, на нашу думку, має стати «транзиторним механізмом заповнення прогалин» до моменту повної гармонізації національного законодавства із Римським статутом Міжнародного кримінального суду [6].

На основі аналізу міжнародної практики та поточної ситуації в Україні пропонуються такі кроки для підвищення ефективності принципу комплементарності:

1. Повна гармонізація кримінального законодавства.

Необхідно остаточно інтегрувати дефініції воєнних злочинів та злочинів проти людяності з Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України. Це критично важливо для проходження тесту «тієї самої поведінки» та уникнення ситуацій, коли Суд забирає справи , розпочаті щодо учасників незаконних збройних формувань через неправильну кваліфікацію в національних судах (як тероризм замість воєнних злочинів).

2. Створення спеціалізації щодо воєнних злочинів.

У межах існуючої судової системи доцільно розвивати спеціалізацію суддів, прокурорів та слідчих, що дозволить проводити складні розслідування відповідно до національного законодавства з можливостю залучення міжнародної експертної допомоги без порушення положень гуманітарного права.

3. Стандартизація цифрового доказування.

Розроблення спільних з Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду та Європолом протоколів збору та зберігання електронних доказів (дані розвідки, супутникові знімки), зокрема

застосування міжнародного стандарту «Протокол Берклі», що полегшить взаємовизнання доказової бази під час передачі справ від національних органів до Суду [7, с. 55].

4. Активне використання універсальної юрисдикції.

Заохочення третіх держав до переслідування учасників незаконних збройних формувань у разі їх перебування на їхній території. Це створить додатковий рівень комплементарності, де світова спільнота діє як єдина мережа правосуддя.

Підсумовуючи принцип комплементарності в умовах воєнного стану, він виконує роль стратегічного регулятора, що забезпечує баланс між державним суверенітетом та міжнародними інтересами правосуддя. Суд залишається «додатковою гарантією» глобальної совісті, гарантуючи, що злочини учасників незаконних збройних формувань не залишаться безкарними навіть при частковій неспроможності національної системи. Стійкість міжнародного правопорядку безпосередньо залежить від здатності держав використовувати приписи Римського статуту міжнародного кримінального суду як стандарт та партнера, одночасно зміцнюючи власну спроможність здійснювати правосуддя за найвищими світовими критеріями.

Список використаних джерел:

1. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. Публікація Міжнародного кримінального суду. ISBN 92-9227-365-5 ICC-PIOS-BK-05-009/23_Ukr. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf;
2. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text;
3. Бринзанська О. Міжнародний кримінальний суд: загальний огляд практики / URL : https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1737/mizhnarodnyi-kryminalnyi-sud-zahalnyi-ohliad-praktyky;
4. Злочин агресії у Міжнародному кримінальному суді. URL: https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/ 80-07.06.pdf;
5. A Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine: Origins, Debates, and Implications / *Спеціальний трибунал для розслідування злочину агресії проти України: витоки, дебати та наслідки* //Yale Journal of International Law, (2026). URL: https://yjil.yale.edu/posts/2026-02-07-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-origins-debates-and;
6. Ordine internazionale e diritti umani. ISSN 2284-3531, (2023), pp. 394-402. URL : https://portal.issn.org/resource/ISSN/2284-3531;
7. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : наук.-практ. порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін та ін.; – Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во

«Політехніка», 2024. – 196 с. URL : https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/4178;
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

Єфіменко Ігор Миколайович
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології НАВС, кандидат юридичних наук
Рубаненко Наталія Юріївна
аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини НАВС

СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ГРУПИ «JUS IN BELLO» ТА «JUS AD BELLUM» У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Злочин агресії та воєнні злочини пов’язана з такою термінологічною парою як «jus in bello» та «jus ad bellum». Аналізуючи ці поняття Р. Кольб зазначає, що попри поширене уявлення про їх багатовікову історію, у міжнародно-правову термінологію вони увійшли порівняно нещодавно. У першу чергу це пояснюється тим, що наведені категорії не знаходять своє відображення у класичних працях фахівців-мислителів з міжнародного права, а отже, ці поняття не лише не використовувалися, але й були непритаманними для попередніх років і століть [1]. В означений період у доктрині міжнародного права переважала концепція «справедливої війни» (bellum justum), яка сформувалася ще в епоху античності та отримала свій розвиток у середньовіччі [2]. У межах цієї доктрини війна вважалася допустимим та справедливим актом, якщо вона мала оборонний характер, була спрямована на відновлення порушених прав, повернення втраченого статусу чи майна, стягнення боргу чи здійснення відплати [3].

Тобто, будь-який «суб’єкт міжнародних відносин» міг розв’язати війну, якщо вважав її справедливою. Відповідно, у межах доктрини «bellum justum» предметом юридичного аналізу виступав сам факт початку збройного конфлікту, тоді як її конкретні причини були похідними. Тобто, віна сприймалася переважно як конкретна дія, що здійснювалася на підставі визначених причин. Іншими словами, універсального права «in bello» та «ad bellum» не існувало. Відповідно, права та обов’язки протиборчих сторін у війні не були рівними, а залежали виключно від фактичної ситуації, заявлених мотивів та матеріальної обґрунтованості причин, які визначалися справедливою підставою для її розв’язання і ведення [1].

У контексті осмислення природи війни як складного соціального і політичного явища заслуговує на увагу теза прусського військового теоретика Карла фон Клаузевіца (1780-1831 рр). Він стверджував, що жодна війна не є ізольованим явищем, навпаки – вона виступає логічним продовженням політичних процесів але іншими засобами, коли можливості мирного врегулювання конфлікту вичерпані [4]. Виходячи з наведених міркувань, війна інтерпретувалася як справедлива реакція на неспровокований акт агресії та, у більш загальному вимірі, як крайній засіб відновлення порушеного права або застосування санкційного механізму у формі «покарання мечем». У цьому контексті вона постає елементом доктрини «справедливої війни», що окреслює легітимні підстави для використання військової сили [1].

Подібно до відомої метафори про розрубування Гордієвого вузла – символічного розв'язання складної проблеми за допомогою меча – Клаузевіц очевидно, під іншими засобами мав на увазі застосування саме військової сили. Ця сила, за його задумом, приходить на зміну дипломатії, як інструменту для знаходження компромісів у міжнародних відносинах.

Згодом еволюція доктрини «справедливої війни» поступилася уявленню про те, що держави володіють дискреційним (свободовибірним) правом вести війну та застосовувати її як інструмент реалізації державної політики. Тому приймаючи рішення про розв'язання збройного конфлікту або ж воєнної агресії політичні цілі не повинні були втрачати пріоритет, інакше війна переставала бути інструментом політики і перетворювалась на самодостатню руйнівну силу в руках військових. Як зазначає К. Клаузевіц, коли політичні цілі затьмарюються воєнною логікою, стратегія втрачає свою політичну раціональність. У цих обставинах будь-яка війна виходить з-під контролю політиків, перетворюючись на самодостатній процес, де воєнні дії вже не служать політичними намірами, а диктують власну логіку ескалації, витісняючи первину мету конфлікту [4].

У цьому контексті увага дослідників змістилася від проблем правомірності початку війни (bellum justum) до питань, пов'язаних із правами і обов'язками, що виникають у процесі її ведення (durante bello) [5]. З цього приводу Г. Гроцій наголошував на необхідності врегулювання міжнародних відносин не лише щодо розв'язання війни, але й щодо її ведення оскільки військове насильство не може бути саморегульованим незалежно від його причин, мотивів і цілей [6]. Фактично, з цього розпочалося формулювання принципу «jus in bello», який у міжнародно-правовому аспекті, ще не знайшов свого застосовування. Що ж стосується «jus ad bellum», то цей термін не використовувався у міжнародній практиці того періоду, оскільки право на розв'язання війни було виключною прерогативою монархів [7].

Вважається, що перший поштовх до врегулювання гуманітарних відносин на міжнародному рівні, був здійснений швейцарським промисловцем Г. Дюнаном, який, будучи під враженням тяжких наслідків

битви при Сальферіно (1859 рік), спільно з однодумцями, розпочав організаційні процеси, що призвели до проведення у 1864 року Женевської конференції. За результатами цього заходу було засновано «Міжнародний Комітет Червоного Хреста», чиєю символікою був обраний швейцарський прапор на якому червоний колір був замінений білим, а білий – червоним [8]. На цьому ж заході був підписаний перший міжнародний договір який забезпечив захист поранених та хворих у збройному конфлікті. Конвенція встановила захист й щодо медичного персоналу, нейтралітет медичних установ та визначала «Червоний Хрест» як символ цього захисту. Ці правила стали початковим етапом у формуванні міжнародних стандартів гуманітарного права, які пізніше розширились у наступних конвенціях та додаткових протоколах до них [9].

У 1934 році австрійський юрист-міжнародник, представник так званої «Віденської школи міжнародного права» Й. Кунц (1890-1970 рр) у своїй статті а згодом у монографії [10], дав чітку дефініцію поняття «jus in bello». У 1937 році, один із основоположних вчених у галузі міжнародного публічного права двадцятого століття А. Фердросс (1890-1980 рр), застосував термін «jus in bello» в абсолютно ідентичному значенні, що й Кунц, співвідносячи його до поняття «воєнне право» або «право війни» [11]. Проте, як зазначають окремі дослідники, в цей період зазначені терміни ще не використовувалися в міжнародній практиці. Справжній перелом у практичному застосуванні цих понять настав лише після Другої світової війни, коли відомим післявоєнним юристом-міжнародником П. Гугенхаєром (1899-1977 рр), було проведено чітке термінологічне розмежування між «jus in bello» та «jus ad bellum». Відтоді зазначені категорії набули поширення та закріпилися не лише у вжитку науковців, але й фахівців у сфері міжнародного правозастосування [1].

Ця ідея стала основою для подальших досліджень природи воєнних конфліктів. Так, відомий американський дипломат і державний діяч Г. Кіссінджер, у свої монографічній праці «Дипломатія», висловлює думку, що війна здатна втратити стратегічну мету й перетворитися на самодостатній акт руйнування. Тобто, віна є не чим іншим, як кінцевий результат політики, до якого вдаються як крайній захід коли усі можливі мирні (дипломатичні) засоби врегулювання конфлікту вичерпані, а ті, що залишилися потребують воєнного втручання. При цьому, приймаючи рішення щодо застосування військової сили (агресії) та розв’язання військового конфлікту, політичні цілі і воєнні стратегії зводяться до загального знаменника де перемога – є єдиною допустимою альтернативою [12]. У цьому контексті, показовою є думка американського філософа Ганса Моргентау (1904-1980 рр), який аналізуючи моральні аспекти війни прийшов до висновку, що якщо говорити чи заявляти про порушення законів і звичаїв ведення війни, насамперед слід пам’ятати, що основним злочином у цьому контексті, є сам акт воєнної (збройної) агресії за яким слідують усі інші правопорушення, у тому числі й ті, що відносяться до

воєнних злочинів [13]. Таким чином, обов'язковою умовою є контекстуальне врахування індивідуальної відповідальності кожної особи а з нею і військово-політичного суб'єкту (суб'єктів) за вчинене.

Тобто, коли насильство і злочин стають інструментом державної політики, вони трансформуються у суспільно визнану норму або навіть у доброчесність. Цей універсальний принцип, на думку Н. Зелінської [14], властивий політичній боротьбі у дусі Н. Макіавеллі та застосовується до всіх минулих, сучасних і майбутніх держав. Згідно з цим підходом, норми державної моралі протирічать нормам громадської етики та природнього права. Саме тому найжорстокіші репресії запроваджувалися політичними режимами, які приходили до влади нелегітимним, насильницьким способом. У цих умовах межі між законним і незаконним, моральним і аморальним, справедливим і свавільним розмивалися, а дії держави, спрямовані на утвердження влади, визнавалися легітимними незалежно від їх насильницького або кримінального характеру. Внаслідок цього сама державна влада формувалася як інструмент системного насильства, де політична злочинність перетворювалася на державну норму, а громадяни та інститути, що протистояли такій владі, ставали об'єктом репресій і криміналізації.

На думку окремих науковців, доцільно характеризувати як «макрозлочинність» або «тоталітарну злочинність», під якою розуміють особливо тяжкі злочини, що вчиняються в умовах значного політико-правового імунітету. Особливістю таких злочинів є те, що вони ґрунтуються не стільки на девіантній поведінці, скільки на конформізмі та підпорядкуванні існуючій владній системі.

Йдеться про злочини, щодо яких держава не лише не здійснює належної протидії, а нерідко сама виступає їх ініціатором, організатором або приховує факти їх вчинення. Такі діяння можуть вчинятися за прямими чи опосередкованими вказівками влади, підтримуватися державним апаратом або систематично замовчуватися.

Саме тому, як підкреслюють дослідники, «макрозлочинне» насильство майже завжди має виражене політичне чи ідеологічне підґрунтя. Вчинення таких злочинів відбувається у межах державної політики, від імені держави або з використанням її владних повноважень і функцій. За умов тоталітарного режиму така злочинність набуває ознак системного та масового політичного насильства.

У цьому аспекті не можна ігнорувати відповідальність міжнародних організацій, основне призначення яких полягало і полягає у врегулюванні конфліктів між суб'єктами міжнародних відносин виключно мирними механізмами. Показовим прикладом прагнення до стабільності та утворення пріоритету міжнародної політики стали «Чотирнадцять пунктів» президента США В. Вільсона. Їхня головна мета полягала у формуванні нової системи колективної безпеки, яка мала запобігти повторенню глобальних воєнних конфліктів шляхом створення міжнародної організації – Лігі націй [15; 16].

Власне, здатність запобігати війнам є ключовим критерієм оцінки ефективності діяльності ООН та її структурних підрозділів, особливо Ради Безпеки. Саме успішне забезпечення глобальної стабільності, рівноправності та справедливості у міжнародних відносинах визначає результативність функціонування ООН як правової міжнародної інституції. Це ж продемонстровано й у преамбулі до Статуту ООН [17].

Подібний підхід поширюється і на Міжнародний кримінальний суд, який, хоча й не наділений політичними повноваженнями щодо безпосереднього запобігання війнам у широкому сенсі, проте він відіграє ключову роль у притягненні до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів проти міжнародного миру і безпеки. Його діяльність спрямована на утворення принципів індивідуальної відповідальності та невідворотності покарання, зокрема за розв'язання війни та супутніх з нею наслідків, що у свою чергу, має забезпечувати превентивний ефект і сприяти зміцненню міжнародного правопорядку. На цьому, зокрема, акцентовано увагу і в преамбулі до Римського статуту ICC [19]. Попри задекларовані в преамбулі цілі, питання ефективності діяльності Міжнародного кримінального суду, так само як і ООН, для України і міжнародної спільноти залишаються бути відкритими.

Список використаних джерел:

1. Кольб, Р. О происхождении терминологической пары jus ad bellum / jus in bello. Международный журнал Красного Креста, 1997. № 18. С. 80-88. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020;

2. Albert. S. (1980). Bellum iustum: die Theorie des 'Gerechten Krieges' und ihre praktische Bedeutung für die auswärtigen Auseinandersetzungen Roms in republikanischer Zeit (Fas, 10). Kallmünz: Lassleben. 152. URL: https://www.cambridge.org/core/journals;

3. Grotius, H., Whewell, W. (1853). De jure belli et pacis libri tres. Cambridge: University Press. URL: https://archive.org/details;

4. Hahlweg, W. (1975). Clausewitz und die Französische Revolution: Die methodische Gundlage des Werkes «Vom Kriege». Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, 27(3), 240-251. DOI: https://doi.org/10.1163/15700739-02703005;

5. Haggenmacher, P. (1983). Grotius et la doctrine de la guerre juste. Publications of the Graduate Institute of International Studies, Geneva. Presses universitaires de France, Paris, 1983. 682. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400069898a.pdf;

6. Kolb, R. (1997). Sur l'origine du couple terminologique ius ad bellum / ius in bello. Revue Internationale de la Croix-Rouge, 79(827). 593-602. DOI: https://doi.org/10.1017/S003533610005187X;

7. Wright, Q. (1959). International Law and Civil Strife. Proceedings of the American Society of International Law at its annual meeting, 53. 145-153. DOI: https://doi.org/10.1017/S0272503700023338;

8.De Baets A. (2022). The view of the past in international humanitarian law (1860–2020). International Review of the Red Cross. DOI: http://doi.org/10.1017/S1816383122000145;
9. The 1864 Geneva Convention. International Committee of the Red Cross. URL: https://www.icrc.org/en/doc;
10. Josef L. Kunz. (1960). Sanctions in International Law. The American Journal of International Law, 2(54). 324-347. DOI: https://doi.org/10.2307/2195251;
11. Josef L. Kunz. (1939). The Problem of Revision in International Law. American Journal of International Law, 33(1). 33-55. DOI: https://doi.org/10.2307/2190837;
12. Кісінджер Г. Дипломатія / пер. з англ. Д. Глухов. Київ: Наша Форма, 2018. 896 с.
13. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / Hans J. Morgenthau. Fith Edition, Revised. N.Y.: A0lfred A. Knopf, 1978. 653. URL: http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240;
14. Зелінська Н. Протидія політичній злочинності: міжнародно-правовий механізм. Актуальні проблеми держави та права, 2013. С. 62-76;
15. Woodrow Wilson (2018). Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace «The Fourteen Points». Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. URL: https://www.presidency.ucsb.edu;
16. Pacte de la Soci te des Nations on 28 June 1919. United Nations. URL: https://treaties.un.org/doc/source/covenant.pdf;
17. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text;
18. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Зарубей Вікторія Володимирівна
професор кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, професор

ВІД СПІВПРАЦІ ДО ТРИБУНАЛУ: МІЖНАРОДНЕ ПРАВОСУДДЯ У ВІДПОВІДЬ НА АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва. Її зростання та інтернаціоналізація перетворили цю боротьбу на одну із головних соціальних проблем і обумовили необхідність взаємодії держав у справі її розв'язання. Особливих рис така боротьба набула з початку повномасштабного вторгнення росії на територію України та її приєднання до Римського статуту.

Сучасними напрямами співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю є:

- визначення кола загально небезпечних діянь, що потребують спільних зусиль щодо їх припинення;
- взаємний обмін інформацією про вчинені злочини та злочинців;
- надання допомоги в розшуку злочинців, які перебувають на території держави, та видача їх зацікавленим суб'єктам міжнародного права;
- спільне вивчення питань злочинності й методів боротьби з нею;
- виконання окремих доручень із кримінальних процесуальних питань;
- укладання міжнародних договорів про боротьбу з окремими видами міжнародних злочинних діянь;
- участь держав у міжнародних організаціях, що спеціалізуються на боротьбі зі злочинністю.

Отже, міжнародне співробітництво у боротьбі з міжнародними злочинами – це спільна діяльність держав та організацій (ООН, Інтерпол, Європол, Європейська прокуратура, Міжнародний кримінальний суд) задля запобігання, розслідування та покарання за злочини, що виходять за межі національних кордонів, яка включає угоди, обмін інформацією, екстрадицію та спільні операції, базується на нормах міжнародного й національного права, щоб захистити міжнародний мир і безпеку.

Результатом активної міжнародної співпраці України є створення Міжнародного центру з переслідування злочинів агресії проти України (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine, ICPA [1]. Його основною метою визначено підтримку та вдосконалення процесів розслідування злочинів агресії шляхом отримання ключових доказів агресії. Створення ICPA надає змогу отримати додаткову логістичну, фінансову та оперативну підтримку. ICPA сприяє співпраці між національними прокурорами, використанню досвіду, технологій та логістики Євроюсту, обміну доказами, забезпеченню спільної стратегії кримінального переслідування[2]. Україна представлена в Євроюсті через офіс зв’язку, де працює український прокурор, що забезпечує оперативний обмін інформацією в режимі реального часу.

Нині JIT – найбільша у світі слідча група, яка з 2022 року розслідує найтяжчі міжнародні злочини, вчинені через російську агресію проти України.

Символічно, що підписання відбулося у незламному Харкові – місті, яке щодня нагадує, заради чого ця робота триває.

Наразі JIT об’єднує Україну, Литву, Латвію, Польщу, Естонію, Румунію та Словаччину. Учасниками групи є Євроюст, Європол та, вперше в історії, Офіс прокурора МКС.

Співпраця координується через Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України. У червні 2025 року Рада ЄС затвердила нові пріоритети, в яких Україна відіграє роль

«щита» для східного флангу. Серед них: кібератаки на критичну інфраструктуру; контроль вогнепальної зброї; протидія експлуатації біженців. 25 червня 2025 року Україна і Рада Європи уклали Угоду про створення Спеціального трибуналу щодо злочину російської агресії проти України[3], яку ратифіковано Верховною Радою України[4]. Початок роботи Спеціального трибуналу очікується у 2026 році. Відповідно до Статуту [5] Спеціальний трибунал створюється в межах Ради Європи з мандатом переслідувати високопосадовців за злочин агресії проти України. Трибунал зосередиться на високопоставлених політичних та військових лідерах, які відповідають за планування, підготовку, ініціювання та виконання злочину агресії проти України [6].

Міжнародна співпраця в кримінальному провадженні є важливим блоком переговорного процесу щодо вступу України до ЄС. Оскільки ця сфера різновекторна, охоплює як питання суто кримінального, кримінального процесуального характеру, так й інтеграційні процеси в галузях економіки, політики, культури, технологій, транспорту, науки тощо різних держав, особливої динаміки потребує уніфікація законодавчих актів, які базуються на загальновизнаних принципах, забезпечення балансу національного і європейського права.

Список використаних джерел:

1. International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine. URL: https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-againstukraine
2. Інформаційна довідка щодо міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні у контексті спільних слідчих груп (переговорний розділ 24 «Юстиція, свобода та безпека»). Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/inform_referencespravsud/76928.html
3. Ukraine and the Council of Europe sign Agreement on establishing a Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/ukraine-and-the-council-of-europe-signagreement-on-establishing-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine
4. Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України : Закон України від 15.07.2025 № 4518-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4518-IX#Text
5. CM(2025)103-final - [1532/2.3] Consequences of the aggression of the Russian Federation against Ukraine - Statute of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680b6762d%22],%22sort%22:[%22CoEValidat ionDate%20Descending%22]}

6. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» та розділу 24 «Юстиція, свобода та безпека» Звіту Європейської комісії щодо прогресу України в межах Пакета розширення Європейського Союзу у 2024 році. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2025/10/shadow-report-2025-ua-1.pdf

Карпенко Микола Іванович
головний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», доктор юридичних наук, доцент
Фєрьєва Наталія Петрівна
доцент кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС, доктор філософії

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ОСІБ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Міжнародний кримінальний суд (далі - МКС) [1] є постійно діючим органом міжнародного правосуддя, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за вчинення міжнародних злочинів, визначених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який набув чинності з 01.07.2002 р. після його ратифікації більш ніж 60 державами. МКС займається переслідуванням осіб за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України, і є важливою складовою сучасного розвитку міжнародного гуманітарного права (далі - МГП).

Римський статут, підписаний представником України 20.01.2000 р., поруч із іншими міжнародними договорами в галузі МГП, визнаними Україною, став одним із визначальних міжнародно-правових документів кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Але ратифікований Верховною Радою України він був не відразу. До моменту ратифікації, Україна двічі визнавала юрисдикцію МКС шляхом подання декларацій у 2014 [2] та 2015 рр. [3], що дозволило МКС розпочати розслідування злочинів, пов’язаних з подіями в Криму та на Донбасі. Ратифікація Римського статуту 21.08.2024 р. [4] посприяла тому, що з 01.01.2025 р. Україна стала повноправною 125-ю державою-учасницею МКС, отримавши всі права та обов’язки повноправного члена Суду. Україна

отримала можливості для більш змістовної співпраці з Судом у питаннях, пов'язаних із притягненням осіб до кримінальної відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення.

За визначенням Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, юрисдикція МКС є лише доповненням до національної юрисдикції, і виступає як самостійна тільки в тому випадку, коли національні системи правосуддя не працюють. Відповідно до принципу "компліментарності" МКС вона буде діяти лише у тих випадках, коли національні суди не можуть чи не хочуть боротися зі злочинами проти миру і безпеки людства. Зокрема, коли держава не зацікавлена у переслідуванні високопосадовців, або судова система держави зруйнована [5].

Враховуючи важливість міжнародного співробітництва України і МКС для розслідування та кримінального переслідування злочинів, що належать до юрисдикції Суду, нагадуючи, що 28.02.2022 р. Прокурор МКС повідомив про намір розпочати розслідування в Україні злочинів, вчинених представниками російської федерації та іншими особами, беручи до уваги отримане Прокурором МКС звернення від 41 держави, представники Кабінету Міністрів України і МКС підписали Угоду про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні [6].

Крім того, 23.03.2023 р. в м. Гаага була підписана Угода про співробітництво між Офісом Генерального прокурора України та Міжнародним кримінальним судом. Метою цього документа є створення правової основи для оперативного розслідування злочинів, вчинених на території України. Одночасно він закріпив механізм взаємодії у розслідуванні воєнних злочинів рф. 14.09.2023 р. в м. Києві офіційно був відкритий «польовий офіс» МКС, який є найбільшим представництвом Суду за межами Гааги.

Ратифікація Римського статуту Україною є важливим рішенням до міжнародного правосуддя в умовах російської агресії. Для ефективної реалізації рішень МКС потребується подальша адаптація національного законодавства до вимог МКС щодо подальшого посилення співпраці з Судом та іншими суб'єктами міжнародного співробітництва, а також подолання викликів, пов'язаних із виконанням вироків, а також ордерів на арешт.

Одна з проблем виконання призначених Судом покарань полягає в тому, що держави-учасниці не зобов'язані приймати осіб, засуджених за вчинення злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, для відбування ними покарань, винесених Судом. Вони можуть погоджуватися або не висловити такої згоди з визначенням Суду [1, ст. 103].

Як зазначають В.М. Кузьменко, А.Ю. Піменова. наявні проблеми виконання вироків Міжнародного кримінального суду за вчинення злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, можуть бути успішно вирішені в разі як продовження позитивного процесу зближення

внутрішньодержавних кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних законодавств до міжнародних стандартів, так і більш широкого залучення цих стандартів і всієї міжнародно-правової бази у правозастосовну практику національних органів кримінальної юстиції [7, с. 89-90].

Більш категоричним у зазначених вище питаннях є М.І. Смирнов, який зазначає, що співробітництво центральних органів України з МКС здійснюється у порядку та з урахуванням особливостей, передбачених в першу чергу, розділом IX2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» Кримінального процесуального кодексу України, норми якого детально регламентують порядок та особливості взаємодії правоохоронних та судових органів України з МКС у питаннях здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС [8, с. 120].

Беручи до уваги, що під юрисдикцію МКС підпадають злочини, які є загрозою для міжнародного миру та безпеки, в умовах регіональної нестабільності та ускладнення геополітичної обстановки необхідна подальша співпраця з МКС для досягнення кінцевої мети – притягнення всіх воєнних злочинців російської агресії проти України до кримінальної відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду : міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення : 08.04.2026).

2. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року № 790-VII / Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 230. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/790-18#Text (дата звернення : 08.04.2026).

3. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції МКС щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами рф та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 4 лютого 2015 року № 145-VIII / Відомості Верховної Ради України. 2015. № 12. Ст. 77. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/145-19#Text (дата звернення : 08.04.2026).

4. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20 (дата звернення : 08.04.2026).

5. Щодо участі України в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1471 (дата звернення : 08.04.2026).
6. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_001-23 (дата звернення : 09.04.2026).
7. Кузьменко В.М., Піменова А.Ю. Проблеми виконання вироків Міжнародного кримінального суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 88: частина 4. С. 89-90.
8. Смирнов М.І. Порядок співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. Випуск 4. С. 116-120.

Коваль Богдан Вікторович
старший викладач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

СТАНДАРТИ РОЗУМНОГО СТРОКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

Фундаментом правосуддя, особливо кримінального, визначається його ефективність. Джерела права серед ознак ефективного правосуддя виділяють його неупередженість (безсторонність), а також швидкість без шкоди для істини. Ці завдання перед судом та учасниками провадження обумовлені таким засадницьким принципом кримінального процесу як здійснення його в розумний строк. Проте в умовах війни дотримання такого балансу значно ускладняється та потребує нових підходів і законодавчих змін.

В умовах повномасштабного збройного вторгнення країни-агресора проти України, здійснення правосуддя в розумні строки ускладняється через ряд об’єктивних факторів: введення воєнного стану, обмеженням діяльності державних інституцій на окупованих та прифронтових територіях, вчинення воєнних злочинів в умовах неочевидності, окремі учасники кримінального провадження є вимушено переміщеними або перебування на тимчасово окупованих територіях тощо. Такі обставини обумовили внесення значної кількості змін до КПК України, однак законодавцеві не вдалось у повній мірі вирішити питання забезпечення розумного строку у кримінальному

провадженні в умовах воєнного стану забезпечуючи при цьому ефективне правосуддя.

Україна системно інтегрується в систему міжнародного права, з урахуванням чого дослідження захисту права особи на справедливий суд, актуальним є дослідження дотримання розумних строків кримінального провадження під час дії воєнного стану.

Концепція розумного строку кримінального провадження закладена в положенні ст. 6 § 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка гарантує кожному право на розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [3].

Попри те, що Конвенція не містить визначення поняття «розумний строк», Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) сформував усталену систему критеріїв його оцінювання.

Розумність строку провадження визначається з урахуванням чотирьох основних критеріїв: складності справи (фактичної та правової); поведінки заявника (чи не сприяв він сам затягуванню провадження); поведінки компетентних органів держави (слідчих, прокурорів, судів); а також значущості предмету спору для заявника (зокрема, якщо особа перебуває під вартою або її стан здоров'я є критичним). Даний підхід використано зокрема в рішенні «Екле проти Німеччини» [4].

Чинний КПК України дає визначення поняття «розумні строки» у ст. 28 КПК України, визначаючи його як строк, що є об’єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [1].

У свою чергу ст. 28 КПК України засаду розумності строків визначає так би мовити контурно, у найбільш загальних рисах, а тому для з’ясування деталей необхідно звертатися до інтерпретаційних актів національних судових установ та рішень ЄСПЛ [5, с. 60].

Повномасштабне збройне вторгнення та введення воєнного стану з 24.02.2022 р. суттєво трансформували практику застосування цього принципу. Законом України № 2137-IX від 15.03.2022 р. КПК України доповнено низкою спеціальних положень, спрямованих на адаптацію кримінального провадження до умов воєнного стану. Зокрема, законодавець передбачив можливість зупинення перебігу строків досудового розслідування у випадках, коли проведення слідчих дій є неможливим внаслідок бойових дій на відповідній території. Крім того, були розширені підстави для здійснення дистанційного досудового розслідування, спрощено порядок виклику учасників провадження та врегульовано питання провадження на тимчасово окупованих або звільнених територіях [2].

Однак, при системному аналізі вітчизняного законодавства в контексті міжнародних процесуальних стандартів дозволяє виявити декілька проблем, що виникають у площині забезпечення розумного строку кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Так, залишаються не врегульованими питання зупинення кримінального провадження на підставі ст. 336 КПК України в разі несення військової служби обвинуваченим на добровільній основі (за контрактом). Оскільки чинна редакція норми передбачає підстави для зупинення судового розгляду виключно у разі мобілізації обвинуваченого. Що суттєво порушує права обвинуваченого, який в рівних умовах з мобілізованою особою несе службу та виконує бойові завдання і з об'єктивних причин не може брати участь в судових засіданнях.

Крім того, поза увагою залишається участь потерпілого в разі зупинення судового розгляду, оскільки вказана норма є імперативною для суду і не передбачає дискреції.

Якщо повернутись до стадії досудового розслідування, то варто наголосити на відсутності ефективного механізму оскарження тривалості провадження в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 308 КПК України, сторона кримінального провадження має право звернутися до прокурора вищого рівня із скаргою на недотримання розумного строку. Однак зазначений механізм виявився недостатньо ефективним навіть в умовах мирного часу.

Проведений аналіз засвідчує, що визначальною є не лише об'єктивна неможливість дотримання процесуальних строків внаслідок збройного конфлікту, але й недосконаліть законодавчого регулювання та відсутність дієвих механізмів захисту прав учасників провадження.

Чинне правове регулювання зупинення процесуальних строків в умовах воєнного стану є фрагментарним і недостатньо чітким: воно вирішує питання формального перебігу строків, однак не забезпечує належної реалізації права на справедливий суд у розумні строки відповідно до ст. 6 Конвенції. Це створює реальні передумови для майбутніх рішень ЄСПЛ проти України в післявоєнний період. Існуючий механізм оскарження недотримання розумних строків, передбачений ст. 308 КПК України, є неефективним засобом юридичного захисту в розумінні ст. 13 Конвенції, що підтверджується як довоєнною практикою ЄСПЛ, так і викликами сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 15 бер. 2022 р., №2137-IX, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): від 4 лист. 1950 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Рішення ЄСПЛ Екле проти Федеративної Республіки Німеччина» (Eckle vGermany): від 15 лип. 1982 р. (скарга №8130/78): URL:https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-100701&filename=CASE%20OF%20ECKLE%20v.%20GERMANY%20-%20%5BRussian%20Translation%5D.pdf
5. Маринів В. Особливості реалізації окремих засад кримінального провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій / В. Маринів // Право України. 2013. No 11. С259–265.

Корзун Андрій Сергійович
доктор філософії права, старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Національної поліції України

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВЗАЄМОДІЇ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ

Сучасний етап розвитку міжнародного кримінального правосуддя характеризується трансформацією механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Центральне місце в цій системі посідає Міжнародний кримінальний суд (далі - МКС), діяльність якого спрямована на забезпечення невідворотності покарання за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини [1]. Водночас роль Суду не обмежується виключно репресивною функцією: він виступає важливим інструментом формування міжнародних стандартів кримінальної відповідальності та правозастосовної практики. Через свої рішення МКС сприяє розвитку доктрини міжнародного кримінального права, конкретизації складів міжнародних злочинів та уніфікації підходів до їх кваліфікації. Крім того, діяльність Суду має превентивний ефект, оскільки створює додаткові правові ризики для потенційних правопорушників і тим самим стримує вчинення тяжких злочинів. У ширшому вимірі МКС виступає важливим елементом глобальної системи захисту прав людини, забезпечуючи реагування міжнародної спільноти на найбільш серйозні порушення, що загрожують міжнародному миру та безпеці.

МКС функціонує на основі Римського статуту 1998 року, який визначає його юрисдикцію, принципи діяльності та процесуальні механізми. Одним із ключових принципів є принцип комплементарності, відповідно до якого Суд здійснює юрисдикцію лише у випадках, коли держава не здатна або не бажає здійснювати належне розслідування [2]. Такий підхід забезпечує

збереження пріоритету національного суверенітету у сфері кримінального переслідування, водночас створюючи запобіжник проти безкарності. Практична реалізація цього принципу передбачає комплексну оцінку ефективності національної системи правосуддя, зокрема її незалежності, інституційної спроможності, добросовісності органів розслідування та суду. Важливо, що комплементарність не означає пасивної ролі МКС – навпаки, Суд здійснює постійний моніторинг ситуацій та може втручатися у випадках формального або імітаційного правосуддя. Окрім цього, Римський статут визначає чіткі межі юрисдикції Суду — як часові, так і територіальні та персональні, що обумовлює необхідність належної імплементації його положень у національне законодавство держав-учасниць. Саме така імплементація створює правові передумови для ефективної взаємодії між національними органами та МКС.

У контексті збройної агресії Російської Федерації проти України особливого значення набуває ефективна взаємодія національних правоохоронних органів із Міжнародним кримінальним судом. Масштаб і системний характер вчинюваних злочинів обумовлюють необхідність комплексного підходу до їх документування та правової оцінки. Йдеться не лише про фіксацію окремих фактів порушень, а про встановлення контексту збройного конфлікту, характеру атак, їх спрямованості та узгодженості, що має ключове значення для правильної кваліфікації злочинів як воєнних або злочинів проти людяності. У таких умовах взаємодія з МКС виступає не додатковим, а системоутворюючим елементом механізму забезпечення правосуддя.

Центральну роль у цьому процесі відіграє Національна поліція України як орган, уповноважений здійснювати досудове розслідування. Її діяльність фактично формує початкову доказову базу, яка в подальшому може бути використана як у національних судах, так і в провадженнях МКС. Особливість цієї діяльності полягає в необхідності одночасного дотримання вимог національного кримінального процесу та міжнародних стандартів доказування. Таким чином, Національна поліція України виступає своєрідним «містком» між внутрішньою системою правосуддя та міжнародною юрисдикцією.

Первинний етап збору доказів має критичне значення для подальшого кримінального переслідування. Саме на цьому етапі забезпечується фіксація слідів злочину, встановлення кола причетних осіб та формування доказової бази. Водночас будь-які процесуальні порушення — неналежне оформлення протоколів, недотримання процедури вилучення доказів або порушення прав учасників процесу – можуть у майбутньому призвести до визнання таких доказів недопустимими у міжнародному провадженні [5]. Це зумовлює необхідність високого рівня професійної підготовки слідчих та суворого дотримання процесуальних стандартів.

Одним із найбільш складних напрямів діяльності є документування воєнних злочинів. На відміну від звичайних кримінальних правопорушень,

такі злочини мають міжнародно-правову специфіку, що передбачає необхідність доведення їх зв'язку із збройним конфліктом. Крім того, для кваліфікації злочинів проти людяності необхідно встановити їх системний або широкомасштабний характер, що передбачає аналіз великого масиву даних, узагальнення окремих епізодів та встановлення їх взаємозв'язку. У цьому контексті діяльність Національної поліції виходить за межі традиційної криміналістики та набуває ознак комплексного аналітичного процесу.

Важливим елементом є забезпечення належності та допустимості доказів відповідно до стандартів Міжнародного кримінального суду. Особливого значення набуває дотримання «ланцюга збереження доказів» (chain of custody), який гарантує їх автентичність і виключає можливість втручання. У міжнародній практиці навіть незначні порушення цього принципу можуть поставити під сумнів достовірність доказу, що підкреслює необхідність чіткої регламентації процедур їх збору, зберігання та передачі [8].

Суттєвою тенденцією сучасного етапу є активне використання цифрових технологій у процесі доказування. Цифрові докази, матеріали з відкритих джерел (OSINT), супутникові знімки та геолокаційні дані дозволяють не лише фіксувати факти злочинів, але й відтворювати хронологію подій, встановлювати місцезнаходження підозрюваних та підтверджувати показання свідків. Використання таких технологій значно розширює доказову базу та підвищує об'єктивність розслідувань, однак водночас потребує належної процесуальної легалізації таких даних [9].

Важливим напрямом є міжнародне співробітництво, яке реалізується через взаємодію з Євроюстом, Інтерполом та участь у спільних слідчих групах (JIT). Така співпраця дозволяє забезпечити оперативний обмін інформацією, узгодженість процесуальних дій та ефективне використання доказів у різних юрисдикціях. В умовах транснаціонального характеру воєнних злочинів це є необхідною передумовою досягнення результату [10].

Практичним підтвердженням ефективності взаємодії з Міжнародний кримінальний суд є видача ордерів на арешт представників політичного та військового керівництва держави-агресора. Зокрема, рішення щодо Володимира Путіна, Марії Львової-Бєлової, Сергія Шойгу та Валерія Герасимова свідчать про поступове формування практики притягнення до відповідальності осіб найвищого рівня. Це підтверджує реальність застосування принципу індивідуальної кримінальної відповідальності незалежно від статусу особи [11–12].

Разом із тим, існує низка суттєвих викликів. Серед них – складність ідентифікації конкретних виконавців, обмежений доступ до тимчасово окупованих територій, а також необхідність доведення причинно-наслідкового зв'язку між рішеннями командування та конкретними злочинами. Особливо складним є доведення відповідальності за принципом

«командної відповідальності», що вимагає встановлення контролю, обізнаності та бездіяльності керівництва [14].

Вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавства, гармонізацію його з нормами міжнародного права, розвиток інституційної спроможності правоохоронних органів та впровадження сучасних методів розслідування. Важливим також є підвищення рівня підготовки кадрів, зокрема у сфері міжнародного кримінального та гуманітарного права [15].

Підсумовуючи, слід зазначити, що Національна поліція України відіграє системоутворюючу роль у механізмі забезпечення міжнародного кримінального правосуддя. Її діяльність є ключовою передумовою ефективного притягнення винних до відповідальності, а також важливим елементом інтеграції України у глобальну систему правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Rome Statute of the International Criminal Court: adopted 17 July 1998. The Hague, 1998. 218 p. (Римський статут Міжнародного кримінального суду)
2. Cassese A. International Criminal Law. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2013. 433 p. (Кассезе А. Міжнародне кримінальне право)
3. Ambos K. Treatise on International Criminal Law. Vol. 1 : Foundations and General Part. Oxford: Oxford University Press, 2014. 603 p. (Амбос К. Трактат з міжнародного кримінального права)
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88.
5. Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. The Hague: ICC, 2002. 168 p. (Правила процедури і доказування МКС)
6. Werle G., Jessberger F. Principles of International Criminal Law. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2014. 711 p. (Верле Г., Єссбергер Ф. Принципи міжнародного кримінального права)
7. Міжнародне гуманітарне право: підручник / за ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2018. 448с.
8. Policy Papers of the Office of the Prosecutor of the International Criminal Court. The Hague: ICC, 2016. 120 p. (Політичні документи Офісу прокурора МКС)
9. Digital Evidence in International Criminal Law // Journal of International Criminal Justice. Oxford : Oxford University Press, 2019. Vol. 17. P. 1–25.
10. Eurojust Annual Reports on Casework Related to Ukraine. The Hague : Eurojust, 2023. 85 p.
11. Situation in Ukraine: ICC Arrest Warrant (March 2023). The Hague : ICC, 2023. 15 p.
12. ICC Arrest Warrants Related to Ukraine*. The Hague : ICC, 2024. 20 p.

13. Schabas W. An Introduction to the International Criminal Court. 5th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 612 p. (Шабас В. Вступ до МКС)

14. Cryer R. et al. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 585 p. (Краєр Р. та ін. Вступ до міжнародного кримінального права і процесу)

15. Звіти Офісу Генерального прокурора України щодо розслідування воєнних злочинів. Київ, 2023–2025. 120 с.

Костилєва Тетяна Іванівна
доцент кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук
Костилєв Олександр Іванович
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем державотворення та правозастосування навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За Конституцією України людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1].

Конституція України та Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) гарантує кожному забезпечення права на свободу та особисту недоторканність [1].

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1].

Основний Закон України визначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1].

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Термін «воєнний стан» вживається у значенні, наведеному в Законі України “Про правовий режим воєнного стану”.

Проте, відповідно до Основного Закону держави - право на свободу та особисту недоторканність, передбачене ст. 29 Конституції України, не може бути обмежене [1].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює право на свободу та особисту недоторканність, відповідно до якого кожен має право на свободу та особисту недоторканність.

Нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [2].

У пункті «с» вказаної вище статті однією з таких підстав зазначено законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

Відповідно до практики ЄСПЛ судовий контроль має на меті мінімізувати ризик свавілля; судовий контроль випливає з правовладдя - одного з засадничих принципів демократичного суспільства, який згадується в преамбулі Конвенції (рішення у справі Brogan and Others v. the United Kingdom).

У мотивувальній частині рішення від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024 Конституційний Суд України наголосив на тому, що конституційне право на свободу та особисту недоторканність є одним з невіддільним прав, особливо цінним для кожної людини і суспільства загалом, яке потребує посилених гарантій захисту для унеможливлення свавільного позбавлення свободи людини. Тому держава зобов'язана запроваджувати юридичне унормування, яке убезпечить людину від свавільного позбавлення свободи та відповідатиме конституційним нормам і принципам [4]

Конституційний Суд України ухвалив, що «свобода (вільність) людини a priori є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами»; «конституційна презумпція людської свободи обумовлює потребу обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави» [5].

Конституційний Суд України зазначає на юридичну позицію, згідно з якою право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але таке обмеження має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту людських прав, тобто воно можливе лише на підставах та в порядку, які визначені в законі, і повинно мати правомірну мету та бути домірним.

Конституційний Суд України виходить із того, що «приписи ст. 29 Конституції України допускають застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність. Однак таке обмеження має бути

домірним і не порушувати гарантії захисту зазначеного конституційного права людини від свавільного втручання у разі застосування до неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, які полягають у тому, що нікого не можна тримати під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставі та в порядку, встановлених законом» [44].

Рішенням Конституційного Суду України від 01.04.2026 р. визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), ч. 5 ст. 615 КПК України, згідно якої у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці [6].

Згідно зі сталим розумінням принципу верховенства права одним із його складників є юридична визначеність, що вимагає, серед іншого, чіткості та зрозумілості норм права, зокрема в аспекті передбачності їх змісту та правовідносин, які будуть урегульовані цими нормами.

Регламентуючи особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, держава має враховувати, що в цих умовах, безперечно, можливим є виникнення обставин, які об'єктивно унеможливлюють своєчасне проведення підготовчого або іншого судового засідання.

Право на свободу є беззаперечною конституційною цінністю та належить до основоположних прав і свобод людини і громадянина, що перебувають під захистом держави.

Такий захист може бути ефективним за умови впровадження дієвих законодавчих механізмів запобігання свавільному позбавленню свободи та неправомірному порушенню особистої недоторканності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України: [сайт].URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#text;

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з протоколами/(Європейська конвенція з прав людини), ратифікована Україною 17.07.1997 Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text;

4. Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2024 року № 7-р(II) /2024 року;

5.Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022;

6. Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2026 року у справі № 3-162/2024(327/24).

Кубарєва Ольга Володимирівна
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент
Капустинський Максим Вікторович
суддя Енергодарського міського суду Запорізької області,
доктор філософії в галузі права

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІЗОЛЯЦІЙНИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ, ВИЗНАЧЕНИХ У П. 2 Ч. 1 СТ. 480 КПК УКРАЇНИ

Як зазначає Конституційний суд України (далі – КСУ) особиста свобода є природним станом людини, тоді як арешт чи тримання під вартою означає виняткове становище, яке конституційно допускають тимчасово і за наявності в кожному випадку юридичних та фактичних підстав, які мають бути встановлені (перевірені) судом. При цьому гарантії права на свободу та особисту недоторканність полягають насамперед у судовому контролі (і за його наслідками – у мотивованому рішенні суду), який конституційно уможливлює тримання особи під вартою, а також у тому, що тримання під вартою може бути застосоване лише на підставах і в порядку, установлених законом [1]. Щодо застосування окреслених заходів відносно осіб, визначених у п. 2 ч. 1 ст. 480 КПК України, то національне законодавство передбачає додаткові гарантії, що окрім судового контролю, передбачають контроль з боку інших органів судової влади, які уповноважені надавати згоду їх застосовувати до представників Феміди, дотримуючись при цьому балансу між незалежністю суддів та їхньою відповідальністю перед суспільством.

Поруч з цим згода Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом певна річ не означає застосування запобіжного заходу до судді. Принагідно зауважимо, що спостерігається тенденція до зменшення звернень щодо отримання згоди на застосування ізоляційних запобіжних заходів до судді. Так, у 2024 та 2025 році до ВРП надійшло 5 та 8 подань про надання згоди на утримання суддів під вартою (у 2023 році – 16), за результатами розгляду яких ухвалено 4 та 6 рішень про надання згоди на утримання суддів під вартою (у 2023 році – 15) [2]. Можемо припустити, що в такому разі має місце обрання інших запобіжних заходів стосовно даної категорії осіб.

Запобіжні заходи, що обмежують право на свободу та на особисту недоторканність судді, можуть застосовуватися тільки за умови дотримання вимог, визначених законом та під наглядом спеціально уповноважених на те судових органів. Положення ст. 125 Конституції України, ст. 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», ст. 58 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», ст. 24 Закону України «Про Конституційний суд України», ст. 482 КПК України, визначають особливості застосування до судді запобіжних заходів залежно від його статусу. Так, системний аналіз вказаних нормативно-правових актів дає можливість виокремити:

– судові органи, які надають згоду на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом: ВРП щодо суддів, перелік яких визначений у п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України, та КСУ щодо судді цього ж Суду;

– суб'єктів, уповноважених на внесення подання: Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) стосовно судді ВАС, КСУ, та Генеральний прокурор або його заступник щодо всіх інших суддів.

Процедура надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт судді КСУ послідовно регламентована у § 15 Регламенту КСУ, затвердженого Постановою КСУ від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018, та передбачає: 1) строк розгляду подання Генерального прокурора або особи, яка здійснює його повноваження, про надання згоди, відповідно до якого подання розглядається не пізніше десятого робочого дня з дня його отримання; 2) уповноваження постійної комісії з питань регламенту та етики суду не пізніше сьомого робочого дня на вивчення подання щодо наявності у ньому підтверджених доказами фактів причетності судді до вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, їх достатності та обґрунтованості; 3) коло учасників спеціального пленарного засідання, яке відбувається за участю Генерального прокурора або особи, яка здійснює його повноваження, судді, щодо якого внесено подання, та/або представника цього судді; 4) порядок розгляду подання, який передбачає відкриття спеціального пленарного засідання суду, надання слова Генеральному прокуророві або особі, яка здійснює його повноваження, для обґрунтування необхідності у затриманні, утримуванні під вартою чи арешті судді та викладення підтверджених доказами фактів його причетності до вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України; пояснення судді, щодо якого внесено подання, та/або його представника, від надання яких останній може відмовитись; 5) ухвалення рішення за результатами розгляду подання; 6) порядок дій у разі надходження повідомлення про затримання.

Вказаний порядок розгляду надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт судді КСУ зазнає певної критики у науковій літературі. Передусім це стосується об'єктивності та неупередженості розгляду питання про обрання запобіжного заходу суддями КСУ щодо свого колеги. Тому, варто звернути увагу на думку, висловлену науковцями про

доцільність віднесення розгляду такого клопотання до компетенції ВРП, яка законодавцем визначена як колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [3, с. 210].

Отже, з одного боку дійсно існує ризик дії принципу «суддівської солідарності», що впливатиме на неупередженість прийняття аналізованого рішення суддями КСУ. Однак з іншого, слід взяти до уваги бачення Венеціанської комісії, викладене у Висновку щодо проекту закону «Про Конституційний Суд України» № 870/2016, прийнятий на 109-й Пленарній сесії 9-10 грудня 2016 року у м. Венеція [4]. Так, у п. 26 Висновку Венеціанська комісія позитивно оцінила нове положення про те, що Президент, парламент і з`їзд суддів, відповідно, не мають права звільняти суддів КСУ, оскільки це усуває небезпеку тиску на суддю. І хоча наведена позиція стосується звільнення суддів, тим самим Комісія визначила, що політичні інституції або органи судової влади не повинні впливати на такого роду рішення.

Поруч з цим у науковому середовищі звертається увага і на неврегульованість ще деяких питань, на які законодавець не дає чіткої відповіді. А саме щодо невідповідності закону «Про Конституційний суд України» положенням КПК України в частині регламентації форми рішення про обрання запобіжного заходу; неврегульованості питання визначення строків тримання під вартою, а також порядку їх продовження; можливості та порядку оскарження рішення КСУ про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт судді КСУ, або про відмову у наданні такої згоди.

Процедура розгляду ВРП подань про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом у зв’язку з підозрою у вчиненні ним діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, визначена у гл. 18 Регламенту ВРП, затвердженого рішенням Ради від 24 січня 2017 року № 52/0/15-17. Досліджуючи порядок надання згоди на застосування запобіжних заходів, пов’язаних з обмеженням вільного пересування суддів, можна погодитись із твердженням про те, що процедура розгляду подання прокурора про обмеження суддівської недоторканності містить ключові ознаки судового розгляду: юрисдикційний орган, який ухвалює рішення; зацікавлені протилежні сторони; механізм звернення до суду; дослідження й оцінка фактичних обставин справи; порядок ухвалення судового рішення та можливість його оскарження тощо [5, с. 117]. Водночас, в контексті досліджуваної теми слід привернути увагу на питання щодо порядку затримання судді чи утримання його під вартою у разі припинення повноважень ВРП, яке є актуальним з огляду на те, що в перший

день війни в Україні був відсутній повноважний склад Вищої ради правосуддя, визначений ст. 131 Конституції України. І якщо окремі функції ВРП відповідно до Закону України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» № 2128-IX від 15.03.2022 було передано Голові Верховного Суду, Державній судовій адміністрації, то жодних резервних механізмів щодо здійснення повноважень про надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою, ухвалення рішень про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності законодавством не встановлено. Тому, на наш погляд, можна передбачати делегування аналізованих повноважень ВРП (у разі їх припинення) – Раді суддів України. Вважаємо вказаний орган суддівського самоврядування найбільш доцільним, щоб надавати згоду на затримання судді на час припинення повноважень ВРП, адже саме Рада суддів України серед іншого реалізовує законодавчу політику, пов'язану із забезпеченням незалежності суддів.

Відтак, застосування ізоляційних запобіжних заходів щодо аналізованої категорії осіб характеризується поєднанням загальних засад кримінального судочинства та спеціальних гарантій, передбачених приписами Законів України «Про судоустрій та статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про Конституційний суд України» та главою 37 КПК України. Водночас положення названих вище нормативно-правових актів потребують подальшого узгодження між собою з метою уникнення юридичної невизначеності у питаннях регламентації порядку застосування ізоляційних запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Рішення КСУ від 8 липня 2024 року № 8-р(II)/2024. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text

2. Статистика. *Вища рада правосуддя.* URL: https://hcj.gov.ua/statisticshttps://hcj.gov.ua/statistics

3. Федченко В., Павлова Н. Особливий порядок кримінального провадження стосовно судді Конституційного Суду України під час досудового розслідування. *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*. 2018. С. 208-2011.

4. Висновок Європейської Комісії за демократію через право щодо проекту закону «Про Конституційний Суд України», прийнятий на 109-й Пленарній сесії 9-10 грудня 2016 року у м. Венеція. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/870_2016_2016_12_12.pdf

5. Прилуцький С. В. Недоторканність судді: актуальні проблеми правового регулювання та практики правозастосування. *Правова позиція.* 2018. № 1 (20). С. 111-119.

Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна
доцент кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Втручання у діяльність адвоката, а також здійснення будь-якого впливу на нього у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, є неприпустимими та прямо забороненими ст. 23 Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [1]. Такі дії становлять грубе порушення встановлених державою гарантій незалежності адвокатської діяльності, суперечать міжнародним стандартам функціонування адвокатури та свідчать про наявність неправомірного тиску на адвоката. У ширшому контексті це призводить до обмеження реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу та ефективний доступ до правосуддя.

Водночас початок військової агресії Російської Федерації проти України та ведення воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX, зумовили суттєві трансформації у здійсненні адвокатської діяльності, а також актуалізували проблематику дотримання гарантій її незалежності. Наразі особливої гостроти набуває проблема порушення гарантій адвокатської діяльності, що зумовлено, серед іншого, стрімким зростанням кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройною агресією.

Підтвердженням зазначеного є звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, оприлюднений 2 липня 2025 року, щодо випадків порушення прав адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. Відповідно до наведених у звіті даних, протягом І півріччя 2025 року до Комітету надійшло 43 звернення адвокатів щодо порушення їхніх прав і гарантій професійної діяльності, з яких 32 стосувалися випадків ототожнення адвоката з клієнтом. Зазначені порушення переважно відбувалися в медійному просторі та нерідко супроводжувалися іншими формами протиправного впливу, зокрема, фізичний недопуск до судових засідань, нанесення тілесних ушкоджень, неправомірне вручення повісток і затримання, відкриття кримінальних проваджень проти адвокатів [2].

З огляду на необхідність посилення інституційних та правових механізмів захисту адвокатської діяльності, Верховна Рада України 16 липня 2025 року ухвалила в цілому Закон України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального

кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності" (закон ухвалений Верховною Радою на базі проєкту Закону № 12320 від 16.12.2024 року). 22 липня 2025 року зазначений Закон було скеровано на підпис Глави держави як Закон № 4547-IX. Станом на дату підготовки тез доповіді він не підписаний Президентом України.

Метою зазначених змін є формування ефективного механізму забезпечення прав адвокатів і гарантій здійснення ними професійної діяльності, як невід'ємної складової реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу.

Змістовно Закон № 4547-IX передбачає ключові новели, зокрема:

- доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 185-16 "Порушення заборони на ототожнення адвоката з клієнтом", якою встановлюється адміністративна відповідальність за публічне, у тому числі через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, цифрові платформи, соціальні мережі, інтернет-ресурси, ототожнення особою адвоката з клієнтом, якому таким адвокатом надається професійна правнича допомога. Санкція статті передбачає накладення штрафу в розмірі від 200 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- викладення статті 397 Кримінального кодексу України "Втручання в діяльність адвоката" в редакції, у якій деталізовано форми втручання в діяльність адвоката [3].

Разом із тим, первісною редакцією законопроєкту № 12320 від 16.12.2024 року передбачалися також зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, пропонувалося доповнити частину четверту статті 216 Кримінального процесуального кодексу України пунктом 4 такого змісту: "4) кримінальні правопорушення, передбачені статтями 397–400 Кримінального кодексу України".

Водночас, у процесі підготовки проєкту Закону до другого читання відповідні положення зазнали змін. З урахуванням поданих поправок було виключено запропоновані зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо віднесення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 397–400 Кримінального кодексу України, до підслідності слідчих органів Державного бюро розслідувань.

У результаті, досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, статтею 397 Кримінального кодексу України, здійснюється слідчими органів Національної поліції України відповідно до загальних правил підслідності [3].

Таким чином, у цілому ухвалення Закону "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності" доцільно розглядати як важливий етап удосконалення національного механізму гарантування незалежності адвокатської

діяльності в умовах сучасних викликів, зокрема, пов'язаних із функціонуванням правової системи в період воєнного стану.

Окрім зазначеного, відповідно до Дорожньої карти з питань верховенства права схваленою Кабінетом Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р, розроблення та прийняття законопроєкту щодо вдосконалення правового регулювання адвокатської діяльності заплановано на IV квартал 2026 року. Серед іншого, передбачається приведення у відповідність законодавства про адвокатуру, а також актів адвокатського самоврядування, до європейських стандартів та кращих практик [4].

Враховуючи викладене, можна констатувати, що подальша розробка та впровадження змін до національного законодавства, спрямованих на посилення гарантій незалежності адвокатської діяльності, є необхідною передумовою зміцнення принципу верховенства права в Україні. Реалізація зазначених заходів сприятиме не лише підвищенню рівня правового захисту адвокатів, але й зміцненню довіри до судової системи, що є невід'ємною складовою функціонування демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від від 05.07.2012 № 5076-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 - Text

2. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ щодо ототожнення адвокатів з клієнтами на території України у період дії воєнного стану від 28.08.2025 року. Національна асоціація адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Zvit_ZPA.pdf

3. Проект Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності»: законопроєкт № 12320 від 16.12.2024 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=12320&conv=9

4. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 "Основи процесу вступу до ЄС": розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p - Text

Литвинчук Олександр Іванович
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСАДИ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ СУДОМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ч. 1 ст.7 КПК України, зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження.

Засади (принципи) кримінального провадження – це закріплені в законі панівні в державі політичні та правові ідеї щодо завдань і порядку здійснення кримінального провадження, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу загалом, форму і зміст його стадій та інститутів [1].

Однією з таких засад є безпосередність дослідження показань, речей і документів.

Згідно з ч.ч. 1, 3 ст. 23 КПК України, суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом.

Такі законодавчі положення спрямовані на те, щоб максимально унеможливити надання до суду недостовірної інформації, яка отримана лише однією із сторін кримінального провадження.

Допитуючи свідка, потерпілого, підозрюваного слідчий, дізнавач чи прокурор, або за їх дорученням працівник оперативного підрозділу, робить це через призму висунутої слідчої версії (версій) або повідомленої підозри. Представники сторони обвинувачення мають «тунельний зір» щодо вже встановлених подій та особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Вимагати від таких допитів всебічності та об'єктивності не варто, оскільки слідчий, дізнавач, прокурор це представники обвинувачення і їх показники діяльності обраховуються по кількості обвинувальних актів надісланих до суду, кількості обвинувальних вироків, кількості осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та покараних.

Закриття кримінального провадження з реабілітуючих особу підстав, виправдувальний вирок суду вважалися і будуть продовжувати вважатися негативними явищами у діяльності правоохоронних органів, які нерідко призводять до проведення службових розслідувань і дисциплінарного покарання «винуватих» у таких наслідках розслідування службових осіб.

Саме тому особливо важливим є допит свідків, потерпілих за присутності обох сторін: як обвинувачення, так і захисту, які наділяються рівними правами щодо ставлення запитань таким суб'єктам. Не слід забувати, що після допиту свідка прокурором та стороною захисту, йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим та суддями.

До цього слід додати, що свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок може надати показання стосовно обставин, щодо яких він не допитувався. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити запитання учасники судового провадження, експерт, а також суд.

Суд також має право призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях, який проводиться з урахуванням правил, встановлених ч. 9 ст. 224 КПК України.

Отже тільки після такого ретельного дослідження показань свідка, потерпілого можна констатувати, що суд отримає від них саме ту інформацію, яка є максимально повною та об'єктивною (звісно, якщо виключити факт надання неправдивих показань).

У постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 березня 2025 року у справі № 192/857/19 зроблено навіть висновок про те, що «суд не може обґрунтовувати свої висновки показаннями ключового свідка, отриманих під час досудового розслідування не у порядку ст. 225 КПК, навіть у випадку смерті допитуваного, оскільки використання таких показань порушує засаду безпосередності дослідження доказів та право обвинуваченого на перехресний допит свідків, що є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону» [2].

Цікавою також є позиція Верховного Суду від 29. 02. 2024 р. у справі № 335/5277/15, відповідно до якої «показання, дані свідком слідчому судді в порядку ст. 225 КПК, є недопустимим доказом у зв'язку порушення права на захист, у разі якщо запитання прокурора були спрямовані лише на встановлення винуватості особи і зміст клопотання про допит на підставі ст. 225 КПК повністю співпадав з текстом повідомлення про підозру та обвинувального акту, а сторона захисту була позбавлена можливості допитати вказаного свідка у судовому засіданні у ході судового розгляду» [3].

Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні введений воєнний стан, який продовжується і триває по цей час. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану іноді фізично неможливо забезпечити дотримання всіх вимог процесуальної форми. Проте такі обставини не

повинні зупиняти процес розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень. Саме тому законодавець Законом від 03.03.2022 виклав у новій редакції положення ст. 615 КПК України (Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану).

З позиції дотримання засади безпосередності дослідження показань осіб судом, є цікавими положення ч. 11 ст. 615 КПК України, відповідно до яких показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

З одного боку ця норма дозволяє не втратити як докази показання свідків, потерпілих, які загинули під час бойових дій, зникли безвісти, виїхали за кордон або їх місцезнаходження невідоме.

З іншого боку ч. 11 ст. 615 КПК України не містить умов, за яких можливе використання як доказів показань осіб, наданих під час досудового розслідування. Отже, прокурор може долучати протоколи допитів свідків, потерпілих, підозрюваних з технічними носіями відеозаписів таких слідчих (розшукових) дій навіть за умови, якщо допит в суді таких осіб є можливим.

У свою чергу, суд не має достатніх законних підстав відмовити прокурору долучити ці докази до матеріалів справи. Крім того, ураховуючи принцип вільної оцінки доказів, суд не зможе у своєму рішенні надати перевагу у доказовій силі допиту в суді над допитом під час досудового розслідування, якщо, наприклад, свідок, потерпілий або підозрюваний були допитані як слідчим під відеозапис, так і судом.

Ураховуючи зазначене, пропонуємо викласти ч. 11 ст. 615 КПК України в наступній редакції:

«Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а також неможливості забезпечення участі свідка, потерпілого у судовому засіданні, у т.ч. у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження).

Показання, отримані під час допиту підозрюваного за участю захисника, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних

осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо судове провадження здійснюється за відсутності обвинуваченого (in absentia), а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації».

Такі зміни не дозволять виключенням із засади безпосередності дослідження показань осіб судом, суттєво вплинути на об'єктивність судового розгляду та обґрунтованість прийнятих судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес [Текст] : підручник / [М. Й. Кулик, О. Ю. Хабло, М. Я. Никоненко та ін.] ; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського. Київ : Центр учбової літератури, 2025. 872 с.
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 березня 2025 року у справі № 192/857/19 // Верховний Суд. База правових позицій. URL https://lpd.court.gov.ua/legal-position/12549/document/46628
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від від 29 лютого 2024 року у справі № 335/5277/15 // Верховний Суд. База правових позицій. URL https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11662

Ліхолєтова Юлія Андріївна
начальник відділу систематизації судової практики касаційного суду управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду, кандидат юридичних наук

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) регулярно поставало на всіх рівнях державної влади із закликом переглянути позицію України та зробити той крок, що нарешті наблизить її до цивілізованих та розвинених держав, що визнають юрисдикцію МКС і слідують нормам міжнародного права. До цього моменту Україна йшла довгі 24 роки, попри збройну агресію росії з 2014 року, та на свої зобов'язання за Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Так, 20 січня 2000 року на виконання Розпорядження Президента України від 11 грудня 1999 року № 313/99-рп. Україна підписала Римський

статут МКС, проте не ратифікувала цей акт. Перешкодою для ратифікації був висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 про те, що положення абзацу 10 преамбули та статті 1 Римського статуту МКС, згідно з якими МКС «доповнює національні органи кримінальної юстиції», не узгоджуються з Конституцією України, яка не передбачає можливості доповнення судової системи України.

Наступним етапом розвитку відносин України та МКС стала ратифікація Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014), стаття 8 якої містила такі положення: «Сторони співробітничають з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року та пов'язаних з ним документів». Для реалізації співробітництва у статті 124 Конституції України в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02 червня 2016 року закріплені положення про те, що «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду».

Проте Римський статут МКС так і не було ратифіковано, незважаючи на наявність відповідного законопроєкту та пов'язаних з ним імплементаційних законопроєктів, якими пропонувались зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

На початку грудня 2024 року були ухвалені законопроєкти, потрібні для імплементації Римського статуту:

1) Проєкт Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» (реєстр. № 11538 від 02 вересня 2024 року), прийнятий за основу 05 грудня 2024 року.

Загальна частина проєкту цього Закону містить такі положення:

- законопроєктом запропоновано привести національне кримінальне законодавство у відповідність із Римським статутом МКС шляхом прийняття Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини та визначено співвідношення цього закону та Римського Статуту МКС;

- визначено поняття міжнародного злочину та суб'єкта міжнародного злочину (статті 6,7);

- положення про те, що «статті 436, 437, 438 і 442 Кримінального кодексу України не застосовуються до злочинів, учинених під час чинності цього Закону» (ст. 3);

- ст. 8 «Кваліфікація закінченого і незакінченого міжнародного злочину» та ст. 9 «Кваліфікація співучасті у міжнародному злочині» законопроєкту містять положення про те, що в разі встановленні ознак

готування або замаху до міжнародного злочину, а також ознак дій організатора, підбурювача і пособника міжнародного злочину застосовуються як положення цього законопроєкту, так і відповідні статті КК України;

- положення про покарання за міжнародні злочини та особливості його призначення.

Особлива частина вказаного законопроєкту передбачала:

- ст. 17 Злочин геноциду;
- ст. 18 Керівництво вчиненням злочину геноциду;
- ст. 19 Публічні заклики до злочину геноциду або його виправдовування чи заперечення;
- ст. 20 Злочин проти людяності у формі вбивства;
- ст. 21 Злочин проти людяності в інших формах;
- ст. 22 Воєнний злочин у формі вбивства;
- ст. 23 Воєнний злочин у формі серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом;
- ст. 24 Воєнний злочин у формі серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку зі збройним конфліктом неміжнародного характеру;
- ст. 25 Воєнний злочин у формі серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру;
- ст. 26 Злочин агресії;
- ст. 27 Пропаганда акту агресії;
- ст. 28 Відповідальність командира (начальника) за міжнародні злочини підлеглих.

2) Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку із прийняттям Закону України "Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини"» (реєстр. № 11539 від 02 вересня 2024 року), прийнятий за основу 05 грудня 2024 року. Основні його положення:

- заміна у ст. 2 КК України слів «цим Кодексом» на слова «законодавством України про кримінальну відповідальність»: Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність»;
- доповнення ст. 3 «Законодавство України про кримінальну відповідальність» положеннями про Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини».

І нарешті 21 серпня 2024 року на засіданні Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього», внесений

Президентом України В. Зеленським (реєстр. № 0285 від 15 серпня 2024 року). Документ підтримали 281 народний депутат України. Власне, з 01 січня 2025 року Україна набула повноцінного членства у МКС, ставши 125 державою-учасницею Римського статуту.

За інформацією парламентського Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва, важливість ратифікації Римського статуту МКС обумовлена тим, що головним міжнародно-правовим інструментом на шляху до притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців є МКС.

Крім того, ратифікація Римського статуту обумовлена зобов'язаннями України у відповідності до статті 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також стосується прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізації співпраці в сфері міжнародного правосуддя та його здійснення.

Римським статутом визначається юрисдикція МКС щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя.

Ратифікувавши Римський статут, Україна стала його повноправною учасницею з усіма правами і обов'язками та водночас демонструє всьому світу свою відданість міжнародному праву та міжнародному правосуддю.

Членство України у Римському статуті сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому. Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 у справі № 1-35/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text

2. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2

3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6

4. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього» № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text
5. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD+%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC+%D1%81%D1%83%D0%B4#w2_1;
6. Проєкт Закону України «Про ратифікацію Римського статуту міжнародного кримінального суду» № 0072 від 22.02.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49833
7. Проєкт Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 0086 від 22.05.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50983
8. Проєкт Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» № 11538 від 02.09.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44789
9. Проєкт Закону України «України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку із прийняттям Закону України "Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини"» № 11539 від 05.12.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44790
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD+%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC+%D1%81%D1%83%D0%B4#w2_1

Луценко Юрій Васильович
професор кафедри кримінального права та кримінології ННІПП НАВС, доктор юридичних наук, професор
Смаглюк Олександр Володимирович
професор кафедри кримінального права та кримінології ННІПП НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Сучасний стан воєнних злочинів в Україні демонструє необхідність термінової адаптації Розділу XX КК Україні до вимог міжнародного

кримінального права. Широкий спектр протиправних діянь окупантів – включаючи біологічну зброю, захоплення заручників та екоцид – вимагає від слідчих органів високої точності у зборі доказів та кваліфікації за статтями 438, 441 та 442 КК України. Особливої уваги потребує імплементація концепції відповідальності військових командирів за злочини підлеглих, що є стандартом Римського статуту і наразі впроваджується в українське законодавство для посилення правової позиції держави на міжнародній арені.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України стала безпрецедентним викликом для національної системи правосуддя. Масштаби та систематичність вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та актів агресії актуалізували питання ефективності кримінально-правової відповіді за такі суспільно небезпечні діяння. Центральне місце у цьому процесі посідає Розділ XX КК України (Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку).

Попри численні спроби реформування, чинна редакція Розділу XX КК України залишається об'єктом гострої критики як з боку науковців, так і практиків. Основна проблема полягає у суттєвій невідповідності національних дефініцій стандартам міжнародного кримінального права, зокрема Римському статуту Міжнародного кримінального суду. Недосконаліть у КК України формулювань щодо воєнних злочинів та прогалини в імплементації принципу командної відповідальності створюють ризики для правової визначеності та можуть перешкоджати реалізації принципу комплементарності у відносинах з Міжнародним кримінальним судом.

Трансформація національного законодавства у цій сфері – це не лише юридико-технічне завдання, а й питання міжнародного престижу та відновлення справедливості для жертв конфлікту. Отже, спробуємо дослідити дані питання більш детально.

І. Правова природа та системна роль Розділу XX КК України у забезпеченні глобальної стабільності

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку становлять особливий масив суспільно небезпечних діянь, що посягають на фундаментальні засади існування світової цивілізації. У системі КК України Розділ XX відіграє роль інструменту імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права в національну правову систему [9]. Ці злочини відрізняються від інших видів кримінальних правопорушень своїм об'єктом, який виходить за межі інтересів окремої особи чи держави, охоплюючи безпеку всього міжнародного співтовариства.

Об'єктом аналізованої групи злочинів є мир між народами, безпека людства як біологічного виду та стабільність міжнародного правопорядку,

заснованого на Статуті ООН та багатосторонніх конвенціях. Суб'єкт цих злочинів, як правило, є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, хоча за посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України) відповідальність настає з 14 років. Суб'єктивна сторона характеризується виключно прямим умислом, де винний усвідомлює глобальні наслідки своїх дій.

Історичний контекст та сучасна збройна агресія РФ проти України зумовили радикальну трансформацію Розділу XX КК України. Якщо до 2014 року більшість його норм сприймалися як «мертві» або теоретичні, то з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України у 2022 році вони стали основою для реєстрації понад 170 тис. кримінальних проваджень, серед яких: позасудові страти українських військовополонених; масове використання катівень на окупованих територіях; репресивна судова система, яка діє на захоплених територіях та в самій Росії; сексуальне насильство, у тому числі проти дітей; примусове переміщення і депортація українських громадян; системні злочини проти власності на окупованих територіях; застосування хімічної зброї та ін. [11]. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та прийняття імплементаційного законодавства у 2024 році завершили процес гармонізації українського права з міжнародними стандартами, запровадивши концепції командної відповідальності та деталізувавши поняття злочинів проти людяності.

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та імплементація національного законодавства адаптує кримінальне та кримінальне процесуальне законодавства України до положень права Європейського Союзу, а саме узгоджує положення КК України з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду та забезпечує кримінально-правове переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини, а саме – злочин геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини [3].

II. Пропаганда війни та інформаційний супровід агресії: правове розмежування статей 436 та 436-2 КК України

Інформаційна складова сучасної війни є не менш руйнівною за кінетичну дію. КК України передбачає два основні механізми протидії деструктивному інформаційному впливу: ст. 436 КК України (Пропаганда війни) та ст. 436-2 КК України (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників).

Стаття 436 КК України спрямована на запобігання майбутнім конфліктам. Її диспозиція охоплює публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту [12]. Ця норма застосовується до ситуацій, коли війна ще не розпочалася, а метою винного є схиляння суспільства до її початку. Натомість ст. 436-2 КК України, набула чинності

у березні 2022 року, має ретроспективно-актуальний характер, оскільки стосується конкретної агресії РФ, що триває з 2014 року [8].

Судова практика за ст. 436-2 КК України демонструє жорстку позицію держави щодо інформаційних колаборантів. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду підтверджує вироки з реальним позбавленням волі до 5 років за глорифікацію окупантів у соціальних мережах.

Як вказано в постанові Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, що суд першої інстанції неповною мірою врахував вимоги закону, які об'єктивно впливають на звільнення від відбування покарання з випробуванням, зокрема: характер і ступінь тяжкості вчинених обвинуваченим злочинів, які є нетяжким та тяжким проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, а також те, що дії обвинуваченого становлять велику суспільну небезпеку, вчинені в умовах воєнного стану на території України. Апеляційний суд акцентував, що обвинувачений здійснював виправдовування збройної агресії, глорифікацію представників збройних формувань РФ в період воєнного стану в Україні, що свідчить про виражені українофобські переконання, негативне ставлення до української влади та народу, підтримання російської агресії проти України [4]. Виправдовування трактується як спроба довести «правоту» агресора, визнання правомірною – як посилання на нібито законні підстави (наприклад, «захист населення Донбасу»), а заперечення – як заперечення самого факту збройного нападу чи окупації. При цьому прямий умисел винного полягає у бажанні нав'язати іншим особам свою прихильну думку до дій агресора [8].

III. Злочин агресії: лідерська відповідальність та імунітети

Стаття 437 КК України (Злочин агресії) встановлює відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Це правопорушення прийнято вважати міжнародним злочином, оскільки він є першопричиною всіх наступних порушень законів та звичаїв війни.

Одним із найскладніших аспектів кваліфікації за цією статтею є визначення суб'єкта. Велика Палата Верховного Суду у своїх рішеннях 2024 року підкреслила, що злочин агресії має «лідерський характер». Це означає, що відповідальність за ст. 437 КК України можуть нести лише особи, які за своїм посадовим становищем або політичним впливом спроможні контролювати чи керувати політичними або воєнними діями держави-агресора. Рядові виконавці, які не мають впливу на стратегічні рішення, не можуть бути суб'єктами цього злочину, що відповідає Кампальським поправкам до Римського статуту [5].

Проте національні суди України продовжують напрацьовувати практику, де ст. 437 КК України іноді інкримінується в поєднанні з воєнними злочинами (ст. 438 КК України) для підкреслення системності дій окупаційних угруповань. У період з 2015 по 2023 роки було винесено близько 20 вироків, де фігурувала ст. 437 КК України, хоча більшість із них

стосувалися початкового етапу агресії [17]. Сучасний підхід вимагає розмежування між виконавцями актів агресії та тими, хто ці акти планував на стратегічному рівні.

IV. Воєнні злочини: систематизація масштабних порушень гуманітарного права

Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) є найбільш масовою категорією правопорушень у сучасній Україні. Станом на березень 2026 року Офіс Генерального прокурора зареєстрував понад 213 тис. таких епізодів [1]. Диспозиція цієї статті є бланкетною, оскільки вона відсилає до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема до Женевських конвенцій 1949 року та Гаазьких конвенцій [9].

Аналіз статистичної звітності показує, що станом на початок березня 2026 року в Україні зафіксовано близько 213 200 епізодів воєнних злочинів, скоєних російськими військовослужбовцями. 242 росіян вже отримали вироки в судах, 22 засуджені очно [11]. Особливу увагу слід звернути на рішення українських судів, які підтверджують можливість притягнення до відповідальності цілих груп військовослужбовців РФ за жорстоке поводження з цивільними, навіть якщо індивідуальна роль кожного не була доведена до деталей, але встановлено спільний умисел на терор [6]. Також критично важливим є розслідування сексуального насильства (понад 300 зафіксованих випадків), що є частиною ширшої стратегії деморалізації населення.

Зброя масового знищення: від заборони застосування до контролю над обігом. КК України розділяє відповідальність за застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України) та за дії, пов'язані з її розробленням, виробництвом та обігом (ст. 440 КК України). Суспільна небезпека цих злочинів полягає не лише у масовій загибелі людей, а й у довгостроковому генетичному та екологічному впливі на людство.

Стаття 439 КК України карає за безпосереднє застосування хімічної, біологічної чи ядерної зброї, забороненої міжнародними договорами. Хоча існують інші види зброї масового знищення (радіологічна, променева, інфразвукова), міжнародними конвенціями наразі чітко табуйовані саме перші три. Хімічна зброя визначається через токсичні властивості речовин, що можуть призвести до смерті або тривалої шкоди. Частина 2 ст. 439 КК України передбачає суворе покарання, аж до довічного позбавлення волі, якщо застосування призвело до загибелі людей.

Стаття 440 КК України охоплює «підготовчий» етап: розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут або транспортування зброї масового знищення. Суб'єктивна сторона цих злочинів – лише прямий умисел. Важливо зауважити, що до осіб, які вчинили ці злочини, не застосовуються строки давності, що підкреслює їх екзистенційну загрозу для світу.

Екоцид як глобальний злочин проти середовища існування. Екоцид (ст. 441 КК України) в Україні визначається як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери чи водних ресурсів, а також дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу [10]. На відміну від злочинів проти довкілля (Розділ VIII Особливої частини КК України), екоцид у Розділі XX КК України розглядається як загроза самому існуванню безпеки людства.

Так, до кримінальних правопорушень, що пов'язані з екоцидом слід віднести посягання на об'єкти атаки РФ протягом 2022–2025 років. До таких об'єктів посягання відносять:

атаки на нафтобази (Рівненщина, Харківщина), що призвели до масштабних пожеж, знищення резервуарів, забруднення ґрунтів [10];

атака на Каховську ГЕС кваліфіковано як екоцид, що призвело до затоплення територій, руйнування екосистем [2, с. 155–157];

атаки на ядерні об'єкти (Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут [15], ЗАЕС [13]);

атака на Оскільське водосховище, що призвело до знищення водних ресурсів, загибель риби у промислових масштабах. Дане водосховище входило до десяти найбільших в Україні. Воно було рекреаційною зоною для мешканців Донецької, Луганської та Харківської областей. Також водосховище слугувало системою водорегулювання басейнів сусідніх річок: Осколу та водойм, пов'язаних із Сіверським Донцем. Це водосховище регулювало рівень води, що впливало на водопостачання населенню [7].

Головною проблемою доказування екоциду є оціночність понять «масове знищення» та «екологічна катастрофа». Існує нагальна потреба в удосконаленні ст. 441 КК України через визначення конкретних критеріїв екологічної шкоди та впровадження методик оцінювання екосистемних послуг. Загальні збитки довкіллю України вже перевищили 2 трл. грн., що вимагає створення нових міжнародних механізмів компенсації, аналогічних Компенсаційній комісії ООН.

Геноцид: захист національних та етнічних груп від винищення. Геноцид (ст. 442 КК України) є найтяжчим злочином, що характеризується спеціальним умислом (dolus specialis) на повне або часткове знищення групи як такої (національної, етнічної, расової чи релігійної) [16]. Склад цього злочину включає не лише вбивства, а й створення умов, розрахованих на фізичне знищення, запобігання дітонародженню або примусову передачу дітей.

В умовах повномасштабної війни РФ проти України питання геноциду постало особливо гостро у контексті масової депортації дітей на територію агресора. Для кваліфікації за ст. 442 КК України необхідно довести, що ці дії є частиною цілеспрямованої політики на стирання української ідентичності. На відміну від воєнних злочинів, де об'єктом є окремі особи чи об'єкти, при геноциді об'єктом є саме існування групи.

Злочини проти людяності: впровадження стандартів Римського статуту. До жовтня 2024 року українське законодавство мало суттєву прогалину – відсутність окремої норми про злочини проти людяності. Прийняття ст. 442-1 КК України виправило цю ситуацію, імплементувавши положення ст. 7 Римського статуту [3].

Злочини проти людяності визначаються як умисні діяння, вчинені в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Під «нападом» закон розуміє багаторазове вчинення діянь на виконання політики держави чи організації.

Отже, повномасштабна збройна агресія РФ проти України стала критичним викликом для національної системи правосуддя, що зумовило необхідність докорінної трансформації кримінального законодавства. Центральним елементом цієї трансформації є адаптація Розділу XX КК України до стандартів міжнародного права, зокрема Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Трансформація національного права в цій сфері є не лише юридико-технічним процесом, а й стратегічним кроком для забезпечення міжнародного престижу України та відновлення справедливості для всіх жертв конфлікту через реалізацію принципу невідворотності покарання за найтяжчі міжнародні злочини.

Список використаних джерел:

1. В Україні зареєстровано понад 213 тисяч воєнних злочинів росіян. URL: https://suspilne.media/1255088-v-ukraini-zareestrovano-ponad-213-tisac-voennih-zlociniv-rosian/#:~:text=В%20Україні%20зареєстровано%20понад%20213%20тисяч%20воєнних%20злочинів%20росіян.
2. Вереша Р. В., Кучинська О. П., Ковтун О. М. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія Право. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 152–159.
3. Верховна Рада України прийняла імплементаційний Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв’язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: https://court.gov.ua/press/news/1683067/.
4. Виправдовування збройної агресії та глорифікація російських загарбників: ВС залишив у силі реальне покарання засудженому. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1482057/.
5. Військова агресія РФ має бути належно оцінена задля вдосконалення міжнародного права – голова Верховного Суду. URL: https://court.gov.ua/press/interview/1638451/.

6. Воєнні злочини без строку давності: як українські суди формують практику реального покарання агресора. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/354323-voennye-prestupleniya-bez-sroka-davnosti-kak-ukrainskie-sudy-formiruyut-praktiku-realnogo-nakazaniya-agressora.

7. Екоцид в Харківській області. Яку шкоду довкіллю завдала Росія й чому цей злочин складно довести. URL: https://gwaramedia.com/ekoczid-v-harkivskij-oblasti-yaku-shkodu-dovkillyu-zavdala-rosiya-j-chomu-czej-zlochin-skladno-dovesti/.

8. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/.

9. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_10_06_Mazur_03_10.pdf.

10. Офіс Генерального прокурора України розпочав кримінальне провадження за статтею «екоцид» через дії росії в Україні. URL: https://www.prostir.ua/?news=ofis-heneralnoho-prokurora-ukrajiny-rozpochav-kryminalne-provadzhennya-za-statteyu-ekotsyd-cherez-diji-rosiji-v-ukrajini.

11. Понад 170 тисяч воєнних злочинів: Офіс Генерального прокурора окреслив масштаби злочинів РФ на зустрічі з міжнародними партнерами. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-170-tisyac-vojennix-zlociniv-ofis-generalnogo-prokurora-okresliv-masstabi-zlociniv-rf-na-zustrici-z-miznarodnimi-partnerami.

12. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв’язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. URL: https://legal100.org.ua/pro-vnesennya-zmin-do-kryminalnogo-ta-kryminalnogo-proczesualnogo-kodeksiv-ukrayiny-u-zvyazku-z-ratyfikacziyeyu-rymskogo-statutu-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu-ta-popravok-do-nogo/.

13. Серйозна ескалація. Що відомо про атаку безпілотників на ЗАЕС. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd14j7rkp9eo.

14. Стаття 439. Застосування зброї масового знищення. URL: https://mego.info/матеріал/стаття-439-застосування-зброї-масового-знищення.

15. У Харкові російські війська обстріляли з «градів» ядерний об’єкт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3421882-u-harkovi-rosijski-vijska-obstrilali-z-gradiv-adernij-obekt.html.

16. Юридична класифікація (Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [код 250 10 20100]). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/jj1083.

17. Які особливості судового розгляду злочинів за статтею 437 Кримінального кодексу України? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/yaki-osoblyvosti-sudovoho-rozghliadu-zlochyniv-za-stateiu-437-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/.

Нєбитов Андрій Анатолійович
доктор юридичних наук, професор, заступник Голови Національної поліції України
Тичина Дмитро Михайлович
доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності НАВС

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З початку повномасштабної збройної агресії проти України, національна система кримінальної юстиції зіткнулася з безпрецедентним викликом – необхідністю забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів, які не становили значної частини практики національних правоохоронних органів, у зв'язку з чим суб'єкти сторони обвинувачення не мали достатнього практичного досвіду кваліфікації, документування, розслідування, а також забезпечення процесуальних гарантій потерпілих.

Варто наголосити, що створення Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади, покликаного служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку [1], ознаменувало новий етап розвитку правоохоронної системи держави. Разом із тим повномасштабна збройна агресія проти України поставила перед державою низку принципово нових викликів, пов'язаних із необхідністю адаптації національного законодавства до реалій воєнного стану. Однією з таких проблем є визначення правового статусу поліцейських у контексті збройного конфлікту, зокрема у випадках їх захоплення противником [2, с. 221].

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, статус військовополонених надається законним учасникам воєнних дій – комбатантам. Сам термін «комбатант» (від франц. *combatant* – «той, що воює») використовується для позначення осіб, які мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях у межах міжнародного збройного конфлікту. У контексті воєнних дій на території України такими особами є, передусім, військовослужбовці збройних сил держав, що

перебувають у стані збройного конфлікту. Основним привілеєм комбатанта є звільнення від кримінальної відповідальності за сам факт законної участі у бойових діях.

Відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, військовополоненими вважаються особи, які потрапили під владу противника та належать до визначених у цій статті категорій. До них, зокрема, належать: особовий склад збройних сил сторони конфлікту; члени ополчення або добровольчих загонів, що входять до складу цих збройних сил; члени інших ополчень і добровольчих формувань, включаючи організовані рухи опору; особи зі складу регулярних збройних сил, які визнають уряд або владу, що не визнаються державою, яка їх затримала; а також особи, що супроводжують збройні сили, але формально не входять до їх складу [4].

Разом із тим статус комбатанта надається особам, які входять до складу збройних формувань та відповідають вимогам, визначеним ст. 1 Гаазької конвенції IV 1907 року та ст. 4 Женевської конвенції III 1949 року. До таких вимог належать: наявність відповідального командира, який відповідає за своїх підлеглих; наявність постійного відмітного знака, чітко розпізнаваного на відстані; відкрите носіння зброї; здійснення бойових дій відповідно до законів і звичаїв війни. Крім того, у п. 2 ст. 43 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року встановлено, що всі особи, які входять до складу збройних сил сторони конфлікту (за винятком медичного та духовного персоналу), є комбатантами і мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях [5].

З аналізу наведених положень міжнародного гуманітарного права випливає, що особливого значення набуває питання визначення правового статусу поліцейських, які під час виконання службових обов'язків у зоні бойових дій можуть потрапляти під владу противника. За загальним правилом сили правопорядку не входять до переліку суб'єктів, прямо визначених міжнародним гуманітарним правом як комбатанти, а відтак формально не наділені правом на статус законного комбатанта.

Водночас у Декларації про поліцію 1979 року зазначено, що поліцейський навіть у період війни або окупації продовжує виконувати свої функції із забезпечення безпеки населення та охорони майна в інтересах цивільного населення. З огляду на це на нього, як правило, не поширюються положення Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Натомість до цивільної поліції застосовуються норми Четвертої Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни. Відповідно до цих положень окупаційна влада не повинна примушувати поліцейських до виконання завдань, які виходять за межі їхніх функцій із забезпечення громадського порядку [5].

Разом із тим практика повномасштабної війни в Україні свідчить про істотну трансформацію ролі поліції у системі забезпечення національної безпеки. Зокрема, поліцейські фактично залучаються до виконання завдань

оборони держави, беруть участь у бойових діях, здійснюють евакуацію населення, охорону стратегічних об'єктів, документування воєнних злочинів та інші дії, безпосередньо пов'язані із забезпеченням обороноздатності держави.

З огляду на зазначене Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про основи національного спротиву» [6], яким визначено правові та організаційні засади національного спротиву, а також розширено повноваження сил правопорядку у сфері оборони держави. Крім того, були внесені зміни до Закону України «Про Національну поліцію» [1], зокрема щодо надання поліції додаткових повноважень у період воєнного стану (ст. 24). Водночас зазначені зміни були ухвалені у 2021 році та не повною мірою враховують нові реалії, які виникли після початку повномасштабного вторгнення, коли поліцейські змушені були безпосередньо брати участь у бойових діях, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність України.

У результаті на сьогодні виникає певна колізія між положеннями міжнародного гуманітарного права та нормами національного законодавства. З одного боку, поліція не розглядається як суб'єкт ведення воєнних дій, а з іншого – фактично залучається до виконання оборонних функцій держави. За таких умов участь поліцейських у захисті держави на власній території є легітимною, що об'єктивно зумовлює необхідність переосмислення їх правового статусу в умовах збройного конфлікту.

У зв'язку з цим обґрунтованою видається позиція щодо визнання поліцейського, який бере участь у збройному конфлікті на території України, законним комбатантом із наданням відповідних міжнародно-правових гарантій. У разі потрапляння такого поліцейського під владу противника його статус повинен розглядатися як стан військового полону, а не як незаконне утримання заручника. При цьому перебування поліцейського у полоні доцільно розглядати як продовження виконання ним службових обов'язків в особливих умовах.

З огляду на викладене виникає об'єктивна потреба у внесенні змін до Закону України «Про Національну поліцію» з метою нормативного закріплення особливостей виконання поліцейськими своїх функцій в умовах збройної агресії, визначення порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, а також встановлення гарантій правового та соціального захисту поліцейських, які беруть участь у захисті держави.

Таким чином, врегулювання зазначених питань сприятиме чіткому визначенню правового статусу поліцейського у міжнародному збройному конфлікті та забезпечить належну правову оцінку відповідних обставин під час розслідування воєнних злочинів, у тому числі в межах юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Список використаних джерел:

1. Національної поліції Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text
2. Шармар О. М. Особливості кримінальної відповідальності військовополонених. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 253 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / уклад В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун» 2005. 1728 с.
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153
5. Декларація про поліцію. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775
6. Про основи національного спротиву : Закон від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n452

Никоненко Михайло Якович
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Відповідно до ст. 1 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року Міжнародний Кримінальний Суд є постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в названому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями названого Статуту. Україною Римський Статут ратифіковано 21 серпня 2024 року, а датою набрання чинності названого Статуту для України є 1 травня 2025 року.

Місцем перебування Суду є м. Гаага в Нідерландах. У випадках, коли Суд вважає це доцільним, він може засідати в будь-яких інших місцях, як це передбачено в названому Статуті.

Відповідно до ст. 4 названого Статуту, якою визначено правовий статус і повноваження Суду, Суд має міжнародну правосуб'єктність. Він також має таку правоздатність, яка може бути необхідною для здійснення ним своїх функцій та досягнення своїх цілей. Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в названому Статуті, на території будь-

якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави.

Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії. Якщо не буде прийнято рішення про інше, місцем судового розгляду є місце перебування Суду.

Варто звернути увагу на досить важливий момент щодо судового розгляду в Міжнародному кримінальному Суді. Так, згідно названого Статуту при розгляді справи обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді. Проте, якщо обвинувачений, який є присутнім у Суді, продовжує порушувати хід судового розгляду, Судова палата може видалити обвинуваченого і надати йому можливість спостерігати за ходом розгляду та давати вказівки захиснику, перебуваючи поза межами зали засідань, з використанням, коли це необхідно, засобів зв'язку.

Зазначені заходи вживаються лише за виняткових обставин після того, як інші альтернативні розумні заходи виявились недостатніми, та лише впродовж такого періоду часу, який чітко вимагається.

Функції та повноваження Судової палати здійснюються відповідно до названого Статуту та Правил процедури і доказування. Судова палата забезпечує, щоб розгляд був справедливим і швидким та проводився з повним дотриманням прав обвинуваченого, а також з належним врахуванням необхідності захисту потерпілих і свідків. Після того, як у справі призначено слухання відповідно до названого Статуту, Судова палата, призначена для розгляду справи: консультується зі сторонами та ухвалює такі процедури, які є необхідними для сприяння справедливому і швидкому проведенню провадження; визначає мову або мови, які будуть використовуватися в ході судового розгляду; і з дотриманням будь-яких інших відповідних положень Статуту передбачає розкриття, заздалегідь до початку судового розгляду, документів або інформації, які до цього не були розкриті, для надання можливості належної підготовки до судового розгляду.

Судова палата може, якщо це необхідно для ефективного і справедливого виконання нею своїх функцій, передавати попередні питання до Палати досудового провадження або, у разі необхідності, іншому судді Відділу досудового провадження, який є в її розпорядженні.

Надіславши повідомлення сторонам, Судова палата може у відповідних випадках дати розпорядження про об'єднання або розділення обвинувачень проти декількох обвинувачених. Під час виконання своїх функцій до початку судового розгляду або в ході судового розгляду Судова палата, у разі необхідності, може: здійснювати будь-які функції Палати досудового провадження; вимагати явки свідків і дачі ними показань, а також пред'явлення документальних та інших доказів, звертаючись, якщо це

необхідно, за допомогою до держав, як це передбачено в Статуті; забезпечувати захист конфіденційної інформації; давати розпорядження про надання додаткових доказів до тих доказів, які були зібрані до судового розгляду або пред'явлені сторонами в ході судового розгляду; забезпечувати захист обвинуваченого, свідків і потерпілих; та ухвалювати рішення з будь-яких інших питань, що стосуються справи.

За загальним правилом, Судовий розгляд є відкритим. Проте Судова палата може встановити, що особливі обставини вимагають того, щоб деякі засідання проводилися в закритому режимі для цілей, передбачених у статті Статуту, тобто, з метою захисту потерпілих і свідків або в інтересах захисту конфіденційної або чутливої інформації, яка повинна бути подана як доказ.

На початку розгляду Судова палата зачитує обвинуваченому обвинувачення, що були попередньо затверджені Палатою досудового провадження. Судова палата переконується в тому, що обвинувачений розуміє зміст обвинувачень. Вона дає обвинуваченому можливість визнати свою вину відповідно до статті Статуту, якою передбачається процедура розгляду справи у разі визнання обвинуваченим вини, або заявити про свою невинуватість.

Під час судового розгляду головуючий суддя може давати вказівки стосовно здійснення провадження, у тому числі для забезпечення того, щоб воно здійснювалося справедливо і неупереджено. З дотриманням будь-яких вказівок головуючого судді сторони можуть пред'являти докази відповідно до положень названого Статуту.

Судова палата має право за клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи: ухвалювати рішення про допустимість або належність доказів; і вживати всіх необхідних заходів для підтримання порядку в ході слухання.

Судова палата забезпечує складення повного протоколу судового розгляду, який точно відображає перебіг процесу, ведення і зберігання якого покладається на Секретаря.

Слід звернути увагу на питання реалізації засади презумпції невинуватості при розгляді справи в Міжнародному кримінальному Суді. Так, відповідно до до ст. 66 названого Статуту кожний вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в Суді відповідно до застосовного права. Тягар доведення вини обвинуваченого покладено на Прокурора. Для визнання винним обвинуваченого Суд повинен переконатися в тому, що обвинувачений є винним поза розумним сумнівом.

Характеризуючи засаду презумпції невинуватості, для порівняння важливо відмітити, що відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Зазначене положення Конституції України знайшло своє відображення в ч. 1 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України, згідно якої особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення

і і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому названим Кодексом і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Таким чином, з огляду на зазначене і спираючись на положення Римського Статуту Міжнарожного Кримінального Суду слід констатувати, що Міжнародний Кримінальний Суд, заснований відповідно до названого Статуту, з урахуванням особливостей судового розгляду доповнює національні системи кримінального правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17#Text

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Осуховський Роман Вікторович
доцент кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, доктор філософії.
Мірошниченко Юліана Вадимівна
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Одним із фундаментальних принципів кримінального права є невідворотність покарання і в сучасній історії з метою реалізації цього принципу був створений Міжнародний кримінальний суд (МКС).

Інституціоналізація МКС стала відповіддю на тривалу еволюцію міжнародного правосуддя після Нюрнберзького та Токійського процесів, а також роботи трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди. Досвід цих судів показав, наскільки важливою є постійна інституція для притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини.

Юрисдикція МКС охоплює чотири категорії злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Особливістю МКС є те, що він притягує до відповідальності не держави, а конкретних фізичних осіб - політичних керівників, військових командирів чи інших

винних осіб незалежно від їхнього офіційного статусу, що нівелює проблему імунітету вищого керівництва держав у національних судах.[1].

Важливими складовими кримінального процесу є збирання та безпосереднє дослідження доказів судом і варто зазначити, що МКС не застосовує національне законодавство жодної держави як основне джерело права. Суд функціонує на підставі власної автономної правової системи, створеної міжнародною спільнотою для забезпечення незалежності, неупередженості та універсальності правосуддя. Основним джерелом права є Римський статут, який визначає структуру Суду, його юрисдикцію, повноваження суддів і прокурора, права підозрюваних та обвинувачених, а також загальні принципи кримінального права. Rules of Procedure and Evidence (Правила процедури та доказування) деталізують порядок проведення судових засідань, подання та дослідження доказів, виклик свідків, участь потерпілих та механізми відшкодування шкоди [2]. Застосовуються Elements of Crimes (Елементи злочинів), що конкретизують склад кожного міжнародного злочину, та Regulations of the Court (Регламент Суду), який регулює організаційні питання діяльності МКС.

Правова природа МКС має унікальний змішаний характер. Вона поєднує дві провідні правові традиції світу. Від англо-саксонської системи Суд запозичив принцип змагальності сторін, за якого обвинувачення і захист самостійно збирають та представляють докази, а суд виступає неупередженим арбітром. Від романо-германської правової сім'ї було перейнято активну роль суддів у встановленні істини, а також широку участь потерпілих у процесі. Такий підхід забезпечує баланс між ефективністю судочинства та гарантіями прав людини. Для України діяльність МКС має особливе значення, оскільки Римський статут ратифіковано Законом України №3909-IX від 21.08.2024 р., що сприяє гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами [3].

Стаття 84 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) визначає, що доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, а процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Суд безпосередньо досліджує докази, показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України [4].

Стаття 69 Римського статуту МКС визначає, що показання даються свідком у судовому засіданні особисто, крім передбачених випадків. Суд може також дозволити дачу viva voce (усних) або записаних за допомогою відео- або аудіотехніки показань свідка, а також надання документів або письмових протоколів за умови дотримання положень Статуту і відповідно до Правил процедури і доказування. Суд може відповідно до Правил процедури і доказування ухвалити рішення про належність або

допустимість будь-яких доказів, враховуючи при цьому, inter alia, їхню силу, а також будь-яку шкоду, яку такі докази можуть завдати проведенню справедливого судового розгляду або справедливій оцінці показань свідка. Суд не вимагає доведення загальновідомих фактів, але може визнати їх доведеними. Вирішуючи питання про належність або допустимість доказів, зібраних державою, Суд не вирішує питання про застосування національного законодавства цієї держави [1].

З метою з'ясування джерел доказів у кримінальному процесі МКС, нами проаналізовано деякі вироки Суду.

Справа Джозеф Коні, якому інкриміновано численні воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені на території північної Уганди у 2002–2005 роках. За матеріалами Суду, обвинувачення стосуються убивств цивільного населення, катувань, жорстокого поводження, сексуального рабства, зґвалтувань, викрадення дітей, примусового вербування дітей-солдатів, переслідувань, мародерства та знищення майна. Суд використав показання очевидців, потерпілих, колишніх членів LRA, документи, фото- і відеоматеріали, карти місцевості та експертні висновки щодо структури командування угруповання [5].

Справа Томаса Лубанга Дьїло. Основу доказової бази становили показання колишніх дітей-солдатів, свідків із числа місцевого населення, колишніх учасників угруповання, представників міжнародних організацій та експертів. Свідки підтвердили масове вербування дітей віком до 15 років до лав Union des Patriotes Congolais та її військового крила FPLC, їх проходження військової підготовки у таборах Рвампара, Мандро та інших базах, використання як охоронців, носіїв, ескортів командирів і безпосередніх учасників бойових дій.

Суд врахував документальні матеріали щодо структури командування UPC/FPLC, промови та накази керівництва, а також докази логістичного забезпечення збройного формування зброєю, боєприпасами, формою та продовольством. Експертними висновками та свідчення спеціалістів підтверджено особливу вразливість дітей-солдатів і тяжкі наслідки їх використання у конфлікті: фізичні травми, психологічні розлади, втрату освіти, соціальну дезадаптацію та довготривалі наслідки насильства [6].

Справа Альфреда Єкатома. МКС поклав в основу вироку сукупність свідчень очевидців, колишніх учасників Anti-Balaka, документальних доказів, записів зв'язку, аудіовізуальних матеріалів та інших підтверджуючих джерел.

Суд врахував свідчення колишнього речника Anti-Balaka Бриса Емосьйона Намсіо, який підтвердив участь Єкатома в нападі на Бангі 5 грудня 2013 року та його контакти з іншими польовими командирами. Інші свідки описували присутність Єкатома на зустрічах керівництва руху, переміщення його підрозділів із району Ямвара до осі PK9–Mbaïki, а також його роль у спільних операціях Anti-Balaka. Декілька свідків вказували, що

він особисто командував бійцями та забезпечував дисципліну в підконтрольних формуваннях [7].

Суд також дослідив докази щодо злочинів, вчинених підрозділами Anti-Balaka під командуванням Єкатома: убивства цивільних осіб, переслідування мусульманського населення, насильницькі напади, мародерство, руйнування майна та примусове переміщення людей. Частина доказів свідчила про систематичний характер цих дій та про те, що вони відбувалися не спонтанно, а в межах організованої кампанії.

Під час оцінки доказів Суд відкинув ненадійні або суперечливі свідчення окремих осіб, однак визнав достовірними численні узгоджені показання інших свідків, які мали безпосередні знання про події. У сукупності це дозволило Суду встановити, що Альфред Єкатом повинен нести кримінальну відповідальність як командир та активний учасник злочинів, вчинених Anti-Balaka у 2013–2014 роках.

Підсумовуючи варто зазначити, що у більшості випадків джерелом доказів в МКС є показання потерпілих та осіб (очевидців), які безпосередньо контактували із засудженими, під час їх злочинної діяльності, тому по справі де проходять підозрюваними путін, львова-белова та інші члени вищого військово-політичного керівництва країни агресора навряд чи можна казати про швидке винесення обвинувального вироку і тим більше фактичне притягнення їх до кримінальної відповідальності найближчим часом.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text)

2. Rules of Procedure and Evidence. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf

3. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21 серп. 2024 р. №3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

5. Kony Case. URL: https://www.icc-cpi.int/uganda/kony

6. Lubanga Case. URL: https://www.icc-cpi.int/drc/lubanga

7. Yekatom and Ngaïssona Case. URL: https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssona

Пеліван Іван Сергійович
прокурор Офісу Генеральної прокуратури

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

В умовах інтеграції міжнародних стандартів правосуддя та активізації співпраці України з Міжнародним кримінальним судом особливої актуальності набувають питання законності, допустимості та ефективності проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі НСРД) відіграють значну роль у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема корупційних правопорушень у сфері службової діяльності, їхня мета — сприяння всебічному та об'єктивному зібранню доказової бази щодо особи чи групи осіб, які вчинили злочин. При цьому застосування НСРД надає змогу зібрати докази без привернення зайвої уваги осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, задля уникнення можливих випадків знищення або приховування доказів.

Проведення НСРД в кримінальному провадженні регулюється рядом нормативно правових актів, перший із яких це Кримінальний процесуальний кодекс України. В зв’язку із специфікою таких слідчих дій, в Кримінальному процесуальному кодексі України їм присвячена окрема глава під номером 21. Разом із тим, порядок проведення НСРД регламентований не лише главою 21 КПК України.

Згідно ч. 1 ст. 252 КПК України, фіксація ходу і результатів НСРД повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченого цим Кодексом. Таким чином, на НСРД поширюється також і положення глав 5 та 40 КПК України.

Другим нормативним актом, який регулює порядок проведення НСРД в кримінальному провадженні є Закон України «Про державну таємницю» [1].

Третім нормативним актом, який регулює порядок проведення НСРД в кримінальному провадженні є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2].

Окремим документом, який регламентує порядок проведення НСРД є Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, міністра Внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, міністром Фінансів України,

міністром юстиції України 16.11.2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5 [3]. Указаною інструкцією затверджено порядок проведення НСРД.

В спеціальній літературі поняття НСРД трактується неоднозначно. На наш погляд, НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, які проводяться слідчим по кримінальному провадженню, або за його дорученням – уповноваженими оперативними підрозділами, та спрямовані на отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні і здійснюються у разі, якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

НСРД можна поділити умовно, з урахуванням спрямованості й характеру виконуваних завдань на два блоки. До першого блоку відносяться дії, спрямовані головним чином на пошук та отримання з різних джерел відомостей інформаційного призначення, які передбачені КПК параграфом 2 «Втручання у приватне спілкування». До другого блоку відносяться дії, які згідно з параграфу 3 КПК України «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій».

Для виконання завдань кримінального судочинства в процесі проведення НСРД необхідні підстави, перелік яких передбачено законодавством. Питання про наявність достатніх підстав для проведення НСРД в кожному конкретному випадку вирішується слідчим, прокурором, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, які приймають рішення про наявність чи відсутність фактів або обставин, що потребують проведення таких дій. Питання про проведення НСРД вирішується на основі вже отриманої гласної чи негласної інформації, письмових доручень правоохоронних органів, слідчих та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, запитів міжнародних правоохоронних органів та організацій інших держав. Закон дозволяє проведення НСРД при наявності необхідних підстав для їх проведення і використання відповідних засобів, тобто для початку цих дій суб'єкти їх проведення повинні мати якісь законні приводи. Законні підстави НСРД є гарантією дотримання законності при їх проведенні.

Перелік підстав для проведення НСРД є вичерпним. Кожна з підстав має свої особливості і різну питому вагу, що обумовлюється здебільшого завданнями, цілями і способами здійснення кримінального судочинства. НСРД, відповідно до КПК України, проводяться оперативними підрозділами за дорученням суб'єктів кримінального провадження (ст. 41 КПК України), але слідчий на власний розсуд приймає рішення про проведення НСРД самостійно чи доручення їх виконання оперативному підрозділу.

Необхідно констатувати, що законодавець дає перелік приводів для застосування підстав проведення оперативно-розшукової діяльності в

частині другій ст. 6 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», але не дає переліку підстав для здійснення НСРД, тому практично НСРД мають підстави, аналогічні до підстав проведення оперативно-розшукової діяльності. Необхідно підкреслити, що проведення будь-якої НСРД допускається тільки при наявності одночасно і приводу, і підстави, тому приводи – це передбачені законодавством або нормативними актами фактичні відомості, які надійшли від джерел (гласних або негласних), оформлені документально та містять відомості про підставу для проведення НСРД.

Проаналізувавши судову практику в частині визнання доказів отриманих в результаті НСРД недопустимими приходимо до висновку, що причини такого визнання доцільно розподілити на три основні групи. Так до першої групи необхідно віднести типові помилки і порушення допущені стороною обвинувачення. До другої групи причин визнання доказів отриманих в результаті проведення НСРД недопустимими відносяться перелічені прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві та інших нормативно-правових актах, які регулюють процес отримання дозволів на проведення НСРД, сам процес їх проведення та його документальне оформлення. Третьою групою причин ми вважаємо відсутність уніфікованої судової практики у цьому питанні навіть на рівні Верховного Суду України, який час від часу відходить, або змінює свої власні правові позиції, не говорячи вже про місцеві загальні суди, які можуть, навіть в межах одного регіону, взагалі кардинально різнитись у своїх підходах до оцінки допустимості доказів та рішеннях. Єдина судова практика, зокрема і з даного питання, має визначальну роль з огляду на преюдиціальне значення рішень судів у питаннях допустимості доказів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну таємницю» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text;
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text;
3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, міністра Внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, міністром Фінансів України, міністром юстиції України 16.11.2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text.

Піщенко Генадій Іванович
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Шопіна Юлія Олегівна
кандидат юридичних наук доцент кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕВІДВОРОТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) діє на підставі Римського статута. Зокрема, ст. 5 якого визначає юрисдикцію МКС, що розповсюджується на чотири види найбільш тяжких злочинів проти людства, а саме: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини і так звані злочини агресії.

Як відомо МКС функціонує як доповнення до національних систем правосуддя і діє в тих випадках, коли держави не можуть або не показують бажання розслідувати злочини, що зазначені вище.

У Римському статуті є декілька статей, що відносяться або присвячені МКС. Так, ст. 1 Римського статуту затверджено принцип комплементарності, який полягає у тому, що юрисдикція МКС доповнює національні системи кримінального правосуддя незалежних держав.

Стаття 12 Римського статуту вказує на умови при яких МКС може здійснювати свою юрисдикцію, включаючи передачу справи державою-учасником чи прокурором.

Стаття 42 Римського статуту визначає функції та обов'язки Канцелярії прокурора, як одного з чотирьох органів МКС перерахованих у статті 34 цього статуту. До таких органів належать:

- Президіум;
- Відділення, що включають: апеляційне, судове та досудове провадження;
- Канцелярія прокурора;
- Секретаріат.

МКС – це постійний трибунал, який не замінює національні суди, а діє як інструмент, що дозволяє покласти край безкарності за тяжкі та особливо тяжкі міжнародні злочини.

Окрім того, МКС є також міжнародним постійним органом кримінальної юстиції, до компетенції якого входить переслідування осіб

відповідальних за геноцид, воєнні злочини, злочини проти людства та агресії.

МКС був створений після підписання Римського статуту 17 липня 1998 року. Офіційно розпочав свою роботу та виконання повноважень з 01 липня 2002 року, тобто через чотири роки з моменту вступу Римського статуту в силу.

Мови на яких ведеться діловодство – англійська та французька.

Склад суддів МКС обирається Асамблеєю держав-учасників у складі 18 суддів, який за необхідністю може бути збільшеним.

З числа суддів обираєтья голова та два його заступники. Резиденція МКС знаходиться в Гаазі (Нідерланди).

На відмінну від інших міжнародних спеціалізованих або змішаних судів, МКС є постійною установою.

МКС та міжнародний суд ООН – це різні суди, хоча останній також проводить судові засідання в Гаазі, але він має іншу компетенцію. МКС не входить до офіційних структур ООН, хоча і може порушувати справи за поданням Ради безпеки ООН. Окрім Гааги засідання МКС можуть відбуватися в будь-якому іншому місці географічного представництва та гендерного баланса.

Як було зазначено раніше, МКС є постійно діючим незалежним органом. До його компетенції належить розгляд справ виключно проти фізичних осіб, виключаючи держави.

У світовому судочинстві МКС займає ключове місце у боротьбі з безкарністю та безвідповідальністю за особливо тяжкі злочини проти людства та його існування як такого.

Отже, його місія полягає у притягнені до відповідальності вищих посадових осіб незалежно від їх офіційного статусу.

МКС забезпечує також правосуддя для жертв тяжких злочинів і сприяє недопущенню нових їх випадків.

На теперішній час МКС активно і цілеспрямовано працює над ситуацією, яка скалася в Україні, розслідуючи воєнні злочини та злочини проти людства, що вчиняє на її території російська федерації з її надуманою агресією проти суверенної держави. Зокрема, видано ордера на арешт військових злочинців, серед яких високопоставлені особи включаючи Президента рф.

МКС відіграє ключову роль у зміцнені міжнародного правопорядку та у створенні ефективного механізму відповідальності, що ні в якому разі не залежить від волі окремих держав, особливо тих, що виявили агресію чи посягли на територіальну цілісність (визначені світом кордони) інших суб'єктів міжнародного права та притягнення до відповідальності винних за порушення міжнародних принципів та засад.

Отже, враховуючи вищезазначене, варто зробити загальний висновок, який полягає у тому, що МКС створений на договірній основі з метою сприяння зупиненню безкарності та невідворотності покарання за

багаточисельні тяжкі злочини проти людства, що, на жаль, ще мають місце у XXI столітті. Його основне завдання – покласти край цьому ганебному явищу, яке ще повністю не викорінено і продовжує існувати на нашій планеті. Природньо такі дії викликають занепокоєння міжнародної спільноти демократичних країн і завдання МКС полягає саме у їх недопущені в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України 3909-IX. 21 серпня 2024. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення 17.04.2026).

2. Верховна Рада України. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України 4012-IX. 9 жовтня 2024. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-IX#Text. (дата звернення 17.04.2026).

Полішко Наталія Леонідівна
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ННІПП НАВС, доктор філософії в галузі право, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: ПІДХОДИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку міжнародного правосуддя характеризується поступовим розширенням його функціонального призначення, що виходить за межі виключно кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів, і охоплює також забезпечення прав та інтересів потерпілих. У цьому контексті особливого значення набуває проблема формування ефективних механізмів відшкодування шкоди жертвам міжнародних злочинів, що зумовлює необхідність осмислення цивільно-правової складової діяльності Міжнародного кримінального суду.

Традиційно міжнародне кримінальне право зосереджувалося на встановленні індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб за вчинення геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Водночас питання відшкодування шкоди потерпілим тривалий час залишалося поза межами системного правового регулювання або ж розглядалося як допоміжний елемент кримінального процесу. Прийняття Римського статуту стало важливим кроком у напрямі інтеграції репараційних механізмів у структуру міжнародного кримінального правосуддя [1].

Особливістю підходу Міжнародного кримінального суду є інституціоналізація права потерпілих на репарації, що передбачає можливість винесення судом рішень про відшкодування шкоди, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію. Такий підхід демонструє зближення кримінально-правових та цивільно-правових інструментів, оскільки за своєю суттю репарації мають виразно цивільно-правовий характер. Вони спрямовані на відновлення майнової та немайнової сфери потерпілих, що відповідає загальним засадам деліктного права.

Однією з ключових новел сучасного міжнародного кримінального правосуддя є зміщення акценту з виключно каральної функції на забезпечення комплексного захисту прав потерпілих. На відміну від класичних моделей кримінального процесу, де потерпілий відіграє переважно допоміжну роль, у діяльності Міжнародного кримінального суду сформовано підхід, що визнає потерпілого самостійним суб'єктом процесуальних правовідносин.

Римський статут закріплює низку процесуальних гарантій для потерпілих, зокрема право на участь у провадженні, право бути вислуханими, а також право на отримання відшкодування шкоди. У цьому контексті важливим є те, що участь потерпілих не обмежується лише стадією визначення покарання, а може реалізовуватися на різних етапах провадження, що свідчить про інтеграцію елементів цивільного процесу у кримінальне судочинство [1].

З позицій цивільного права особливого значення набуває право на ефективний засіб правового захисту, яке передбачає не лише формальне визнання порушення, але й реальне відновлення порушених прав. У випадку міжнародних злочинів це право набуває комплексного характеру та охоплює як матеріальні, так і немайнові аспекти шкоди. Йдеться, зокрема, про компенсацію фізичних і моральних страждань, втрату майна, шкоду здоров'ю, а також про заходи, спрямовані на соціальну та психологічну реабілітацію потерпілих [4, с. 397].

Водночас ефективність захисту прав потерпілих у межах міжнародного кримінального правосуддя стикається з низкою об'єктивних викликів. По-перше, це масштабність та системний характер міжнародних злочинів, що зумовлює значну кількість потерпілих і ускладнює індивідуалізацію шкоди. По-друге, складність доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями конкретної особи та завданою шкодою. По-третє, обмеженість ресурсів засуджених осіб, що фактично унеможливлює повне відшкодування шкоди в класичному цивільно-правовому розумінні.

У відповідь на ці виклики Міжнародний кримінальний суд сформував інноваційний підхід до захисту прав потерпілих, який поєднує індивідуальні та колективні форми захисту. Колективні репарації, зокрема, дозволяють забезпечити відновлення прав широких груп потерпілих через реалізацію програм у сфері охорони здоров'я, освіти, житлового забезпечення тощо [1]. Такий підхід демонструє відхід від суто приватноправової моделі

відшкодування шкоди та наближення до публічно-правових механізмів соціальної компенсації.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення міжнародних та національних механізмів захисту прав потерпілих. Ефективність реалізації прав, гарантованих на міжнародному рівні, значною мірою залежить від їх імплементації у національні правові системи. Саме національні суди, як правило, виступають ключовими інституціями, що забезпечують виконання рішень про відшкодування шкоди, у тому числі шляхом застосування інструментів цивільного процесу [2, с. 56].

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання гармонізації національного цивільного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав потерпілих. Йдеться про необхідність удосконалення механізмів відшкодування шкоди, розширення можливостей колективних позовів, а також запровадження спеціальних фондів компенсації для жертв міжнародних злочинів.

Для України зазначені питання мають не лише теоретичне, але й практичне значення. Умови збройного конфлікту зумовлюють значну кількість потерпілих, які потребують ефективного правового захисту та відшкодування завданої шкоди. У цьому зв'язку доцільним є врахування практики Міжнародного кримінального суду при формуванні національної моделі компенсації шкоди, що дозволить забезпечити більш повне відновлення прав потерпілих [3, с. 24].

Таким чином, захист прав потерпілих у системі міжнародного кримінального правосуддя набуває ознак самостійного інституту, який поєднує елементи кримінального та цивільного права. Його подальший розвиток пов'язаний із поглибленням інтеграції цих галузей, а також із формуванням ефективних механізмів реалізації права на відшкодування шкоди як одного з фундаментальних прав людини.

З позицій цивільного права особливий інтерес становить питання правової природи відповідальності, що реалізується в межах діяльності Міжнародного кримінального суду. Вона має змішаний характер, поєднуючи елементи кримінальної санкції та цивільно-правового обов'язку відшкодування шкоди. Така дуалістична природа відповідальності зумовлює необхідність розробки нових теоретичних підходів, які б дозволили узгодити принципи міжнародного кримінального права із засадами цивільно-правового регулювання [4, с. 399].

Окремої уваги заслуговує проблема імплементації рішень Міжнародного кримінального суду у національних правопорядках. Ефективність механізмів відшкодування шкоди значною мірою залежить від здатності держав забезпечити виконання відповідних рішень, у тому числі шляхом застосування процедур, характерних для цивільного судочинства. У цьому контексті актуальним є питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав потерпілих.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що діяльність Міжнародного кримінального суду свідчить про поступове формування нової моделі відповідальності за міжнародні злочини, яка інтегрує кримінально-правові та цивільно-правові елементи. Подальший розвиток цієї моделі потребує як теоретичного осмислення, так і практичної імплементації відповідних механізмів на національному рівні. Забезпечення ефективного відшкодування шкоди потерпілим має стати одним із ключових пріоритетів сучасного міжнародного правосуддя, що відповідає загальним тенденціям гуманізації права та утвердження принципу справедливості.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show3909-20#Text (дата звернення: 17.04.2026).
2. Гроховська К.О., Котляр А.В., Шульга В.О Міжнародний кримінальний суд: досвід України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,* 2025. Серія ПРАВО, випуск 88. частина 4. С. 53-58 DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.7 (дата звернення: 17.04.2026).
3. О. Капліна, С. Шаренко. Проблеми відшкодування збитків, завданих громадянинові внаслідок збройної агресії: кримінальний процесуальний аспект. DOI: 10.32353/khrife.2.2022.02 (дата звернення: 17.04.2026).
4. Ющик О.І, Відшкодування збитку або усунення шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,* 2025. Серія ПРАВО, випуск 86, частина 4. С. 396-401 DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.59 (дата звернення: 17.04.2026).

Приходько Юрій Павлович,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту НАВС, кандидат юридичних наук, доцент
Болгарова Віолетта Миколаївна
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту НАВС
Голубчак Андрій Богданович
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту права та психології НАВС

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ: ГЕНОЦИД, ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

У сучасному міжнародному праві особливе місце посідають так звані найтяжчі злочини, що викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти, до яких належать геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Їх кримінально-правова кваліфікація є складним процесом, що вимагає чіткого встановлення об’єктивних і суб’єктивних ознак складу злочину, а також врахування норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Основою правового регулювання зазначених злочинів є норми міжнародного права, зокрема Римський статут Міжнародного кримінального суду, Женевські конвенції 1949 року та Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року. Саме ці акти визначають юридичні критерії відмежування міжнародних злочинів та їх кваліфікації.

Геноцид є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, який характеризується наявністю спеціального наміру (dolus specialis), що полягає у прагненні знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Визначальною ознакою геноциду є саме цей специфічний намір, який відрізняє його від інших міжнародних злочинів. Кваліфікація геноциду передбачає встановлення не лише факту вчинення певних дій (вбивства, заподіяння шкоди здоров’ю, створення умов для фізичного знищення тощо), але й доведення наміру знищення відповідної групи [1]. Воєнні злочини являють собою серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема законів і звичаїв ведення війни. Вони можуть бути вчинені лише у контексті міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту. До таких злочинів належать,

зокрема, умисні напади на цивільне населення, використання заборонених методів ведення війни, жорстоке поводження з військовополоненими тощо. Кваліфікація воєнних злочинів передбачає встановлення зв'язку між діянням і збройним конфліктом, а також порушення конкретної норми міжнародного гуманітарного права [3].

Злочини проти людяності відрізняються тим, що не обов'язково вчиняються у контексті збройного конфлікту. Вони характеризуються широкомасштабним або систематичним нападом на цивільне населення, що здійснюється з усвідомленням такого нападу. До таких злочинів належать вбивства, катування, депортації, насильницькі зникнення, зґвалтування та інші тяжкі діяння. Важливою ознакою є саме контекст – наявність політики або практики, спрямованої проти цивільного населення, що дозволяє відмежувати ці злочини від окремих кримінальних правопорушень [5]. Проблема кримінально-правової кваліфікації зазначених злочинів полягає у їх схожості за об'єктивними ознаками. Наприклад, вбивство цивільних осіб може бути кваліфіковане як воєнний злочин або як злочин проти людяності залежно від контексту його вчинення. Саме тому ключове значення мають контекстуальні елементи: наявність збройного конфлікту, масштабність або систематичність дій, а також спеціальний намір [2].

Окрему складність становить відмежування геноциду від злочинів проти людяності, оскільки обидва злочини можуть включати однакові діяння (вбивства, катування тощо). Вирішальним критерієм у цьому випадку є наявність спеціального наміру знищення певної групи. За відсутності такого наміру діяння, як правило, кваліфікуються як злочини проти людяності [4].

Важливим аспектом є питання доказування міжнародних злочинів. Воно ускладнюється масштабністю подій, необхідністю збору доказів у зоні конфлікту та встановленням ланцюга командування. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні судові інституції, зокрема Міжнародний кримінальний суд, який здійснює юрисдикцію щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Кримінально-правова кваліфікація геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності базується на встановленні чітких юридичних критеріїв, серед яких ключовими є: спеціальний намір (для геноциду), контекст збройного конфлікту (для воєнних злочинів), а також широкомасштабність або систематичність нападів на цивільне населення (для злочинів проти людяності).

Список використаних джерел:

1. Данієлян Д. А. Відмежування геноциду від суміжних міжнародних злочинів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 91. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344189

2. Грушко М. В. Воєнні злочини та злочини проти людяності як міжнародні злочини порушення норм jus cogens // Академічні візії. 2023. № 19. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/743
3. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві // Судова влада України. 2022. URL: https://st.ko.court.gov.ua/sud1024/pres-centr/2/1271114/
4. Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 81. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301497
5. Що таке злочини проти людяності і як їх визначає міжнародне право // Explainer. 2025. URL: https://explainer.ua/shho-take-zlochyny-proty-lyudyanosti-i-yak-yih-vyznachaye-mizhnarodne-pravo/

Резнік Юлія Степанівна
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології, НАВС, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення стабільності військового правопорядку в умовах повномасштабної збройної агресії проти України зумовлює підвищені вимоги до точності кримінально-правової кваліфікації, оскільки від правильного застосування норм кримінального закону залежить не лише індивідуальна відповідальність військовослужбовців, а й ефективність функціонування всієї системи оборони держави.

У цьому контексті особливе значення має Розділ XIX Особливої частини Кримінального кодексу України [1], який охороняє специфічний об’єкт — встановлений порядок несення військової служби як сукупність суспільних відносин, що забезпечують дисципліну, підпорядкованість, виконання наказів і здатність військових формувань виконувати покладені на них завдання. Водночас динамічність законодавчих змін та складність умов бойової обстановки зумовлюють виникнення ситуацій, у яких кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби межують із загальнокримінальними правопорушеннями або воєнними злочинами, що потребує комплексного аналізу не лише об’єктивних ознак діяння, а й правового статусу суб’єкта та спрямованості його умислу. Основним критерієм відмежування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби від суміжних складів виступає їх безпосередній об’єкт, який має пріоритетне значення порівняно з іншими елементами складу. Якщо для кримінальних правопорушень проти власності домінуючим є захист

майнових інтересів, то для кримінальних правопорушень, передбачених статтями 402–433 КК України, ключовим є забезпечення функціонування військової організації держави.

Особливо наочно це проявляється при розмежуванні складів, передбачених статтею 185 КК України (крадіжка) та статтею 410 КК України, яка встановлює відповідальність за викрадення, привласнення або інші протиправні дії щодо військового майна. Застосування статті 410 є обґрунтованим лише за наявності сукупності ознак, зокрема спеціального суб'єкта — військовослужбовця, спеціального предмета — військового майна, а також зв'язку діяння з проходженням військової служби. У випадках, коли такі ознаки відсутні, діяння підлягає кваліфікації за загальнокримінальними нормами, зокрема за статтею 185 КК України. Водночас у ситуаціях, коли посягання спрямоване на майно, що виконує функцію забезпечення бойової діяльності (наприклад, засоби зв'язку або військова техніка), його протиправне вилучення набуває значення, яке виходить за межі суто майнових відносин, і саме ця обставина обумовлює застосування спеціальної норми, передбаченої Розділом XIX КК України. Подальший аналіз потребує звернення до особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень проти порядку перебування на військовій службі в умовах воєнного стану, що набули суттєвих змін у зв'язку з прийняттям Закону України № 2839-IX від 13.12.2022 року [5].

Зазначений законодавчий акт не змінює природу складу кримінального правопорушення, однак встановлює кваліфікуючу ознаку — вчинення діяння в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, що свідчить про підвищену суспільну небезпеку відповідних діянь. Зокрема, частина п'ята статті 407 КК України [1] передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану, що законодавець розглядає як більш небезпечне порушення військової дисципліни порівняно з аналогічними діяннями у мирний час. Такий підхід пояснюється тим, що навіть короткострокове вибуття військовослужбовця може негативно впливати на виконання бойових завдань, порушувати злагодженість дій підрозділу та створювати додаткові ризики для інших військовослужбовців.

Особливу складність у правозастосовній практиці становить відмежування самовільного залишення військової частини (стаття 407 КК України) від дезертирства (стаття 408 КК України), оскільки обидва склади мають подібні об'єктивні ознаки, а їх розмежування здійснюється переважно за суб'єктивною стороною. Визначальним критерієм у цьому випадку є наявність спеціальної мети — ухилення від військової служби назавжди, яка притаманна лише дезертирству. При цьому тривалість відсутності військовослужбовця сама по собі не може розглядатися як достатній доказ наявності такої мети, що знайшло своє відображення у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду [2], зокрема у постанові від 01 грудня 2022 року у справі № 725/4553/19.

Як зазначено у цьому рішенні, для встановлення складу дезертирства мають бути наявні фактичні дані, що свідчать про розрив зв'язку особи з військовою службою, наприклад використання підроблених документів, спроба зміни місця проживання або інші дії, які підтверджують намір не повертатися до служби. Аналогічний підхід простежується і в постанові цього ж суду від 14 квітня 2021 року у справі № 753/12338/18 [4], у якій наголошено, що визначальним є не тривалість відсутності, а спрямованість умислу особи. Завершуючи аналіз, необхідно звернутися до співвідношення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби з воєнними злочинами, передбаченими Розділом XX КК України, зокрема статтею 438 КК України. На відміну від правопорушень Розділу XIX, воєнні злочини посягають на міжнародний правопорядок і регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, закріпленими, зокрема, у Женевській конвенції 1949 року [3]. Відповідно до цих актів, кримінально караними є лише серйозні порушення законів і звичаїв війни, що характеризуються значним рівнем суспільної небезпеки. У цьому контексті особливого значення набуває питання виконання наказу та меж підпорядкування. Відповідно до статті 41 КК України [1], виконання явно злочинного наказу не звільняє особу від кримінальної відповідальності, тоді як відмова від його виконання не тягне кримінальної відповідальності.

Таким чином, якщо військовослужбовець відмовляється виконати наказ, який суперечить нормам міжнародного гуманітарного права, така відмова не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 402 КК України. Натомість виконання такого наказу може утворювати склад воєнного злочину.

Це свідчить про те, що принцип єдиноначальності в українському праві не є абсолютним і обмежується вимогами законності та нормами міжнародного права.

Отже, проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що правильне розмежування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби можливе лише за умови комплексного врахування об'єкта посягання, особливостей суб'єкта та спрямованості умислу, а також із урахуванням правових позицій судової практики та норм міжнародного гуманітарного права, що забезпечує узгодженість правозастосування та дотримання принципу законності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 грудня 2022 р. у справі № 725/4553/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2021 р. у справі № 753/12338/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text

6. Кримінальне право України : науково-практичний коментар / за ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2024.

Римарчук Ольга Вікторівна,
професор кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, доцент
Бейгул Влад
ад'юнкт кафедри кримінального процесу НАВС

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

17 липня 1998 року був ухвалений міжнародний договір, відомий як «Римський Статут Міжнародного кримінального суду» (в подальшому Римський статут), яким засновано Міжнародний кримінальний суд (*англ. International Criminal Court*, далі – МКС). Прийняття цього акта стало визначальним етапом у розвитку міжнародного кримінального правосуддя, оскільки був створений постійно діючий міжнародний судовий орган, уповноважений здійснювати кримінальне переслідування осіб, які вчинили злочини, що становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства, зокрема: геноцид; проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії (статті 1, 5 Римського статут [1]). Юрисдикція цього суду поширюється на злочини, вчинені на території держав-учасниць або їхніми громадянами після набуття Римського статуту чинності (1 липня 2002 року). Водночас МКС не підміняє собою національні судові системи, оскільки його діяльність ґрунтується на принципі комплементарності, відповідно до якого першочерговий обов'язок щодо здійснення кримінальної юрисдикції стосовно осіб, причетних до міжнародних злочинів, покладається на держави і виключно у випадках, коли держава не бажає або неспроможна належним чином здійснювати розслідування чи судове провадження, МКС має право реалізувати свої повноваження.

20 січня 2000 року Україна підписала Римський статут, засвідчивши намір приєднатися до системи міжнародного кримінального правосуддя, проте процедура його ратифікації виявилася тривалою та супроводжувалася низкою конституційно-правових перешкод. Ключовим фактором, що

зумовив відтермінування ратифікації, стало рішення Конституційного суду України від 11 липня 2001 року [2], у якому було визнано невідповідність окремих положень Римського статуту нормам Конституції України. Зокрема, правова колізія виникла у зв'язку з положенням статті 124 Конституції України, відповідно до якого делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [3]. Натомість стаття 1 Римського статуту визначає, що МКС доповнює національні системи кримінального правосуддя [1]. Зазначена нормативна неузгодженість потребувала приведення конституційних положень у відповідність до міжнародно-правових зобов'язань України.

Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України істотно активізувався процес ратифікації. Зазначені події стали визначальним чинником інтенсифікації імплементації міжнародних стандартів кримінального правосуддя та приведення національної нормативно-правової бази у відповідність до міжнародних зобов'язань України. 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила рішення про ратифікацію положень Римського статут, які набули чинності для України 1 січня 2025 року. Важливо підкреслити, що передумовою такого кроку стали конституційні зміни, внесені у 2016 році до статті 124 Конституції України, якими було передбачено можливість визнання Україною юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом [4]. Додатковим елементом нормативного забезпечення співпраці з МКС стало ухвалення 3 травня 2022 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Унаслідок цього до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) був включений розділ IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким визначено обсяг, форми та процесуальний порядок взаємодії компетентних органів України з МКС [5].

Відповідно до положень КПК України до основних форм співробітництва України з МКС належать: виконання МКС окремих функцій на території України; надання правової допомоги шляхом проведення процесуальних дій на території держави; отримання такої допомоги від МКС; тимчасова передача особи для проведення процесуальних дій; передання кримінального провадження до МКС; перейняття провадження від МКС щодо злочинів проти здійснення ним правосуддя; затримання, тимчасовий арешт, арешт та передача особи на прохання МКС; тимчасове звільнення особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; передача особи у спрощеному порядку; організація такої передачі; транзитне перевезення осіб, що передаються до МКС; а також виконання вироків і рішень МКС [6].

Аналіз положень Римського статуту дозволяє узагальнити форми міжнародної взаємодії із МКС. Перший охоплює здійснення розслідування

та судового розгляду на національному рівні із можливістю звернення до МКС із запитами про правову допомогу. Другий передбачає передачу справи на розгляд МКС, що включає обов'язок держави-учасниці розглядати та виконувати відповідні прохання або доручення МКС.

Підсумовуючи все вище викладене, Римський статут виступає комплексним і достатньо гнучким міжнародно-правовим інструментом, який закріплює широкий спектр форм і механізмів співробітництва між державами та МКС. У цьому контексті для України особливо важливим є подальше вдосконалення та гармонізація національної правової системи з міжнародними стандартами кримінального правосуддя. Такий підхід формує належне правове підґрунтя для ефективного виконання міжнародно-правових зобов'язань держави у сфері розслідування, переслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_588#Text.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/v003v710-01#Text.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ВідомостіВерховноїРадиУкраїни.1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96% D0%B2%D1%80#Text.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 лют. 2016 р. (попередньо схвалений), 02 черв.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради, 2016, № 28, ст.532. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n195

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 3 трав. 2022 р. № 2236-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n221

6. Смирнов М.І. Порядок співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 4, 2024. С. 116-120.

7. Про Заяву Верховної Ради України про необхідність забезпечення відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів за міжнародним правом на території України: Постанова Верховної Ради України від 20 бер. 2023 р. № 2961-IX. Відомості Верховної Ради, 2023, № 113, ст.462. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-IX#Text

8. Про звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України про виконану роботу: Постанова Верховної Ради України від 20 бер. 2023 р. № 2965-IX. Відомості Верховної Ради, 2023, № 113, ст.466. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2965-IX#Text

Скиба Юлія Олександрівна
Перший заступник начальника управління – начальник слідчого відділення Херсонського районного управління поліції ГУНП в Херсонській області, кандидат юридичних наук

СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стандарт доказування (доведення) як категорія кримінального процесу у вітчизняній доктрині кримінального процесуального права та судовій практиці з'явився порівняно недавно. Проте, підвищена увага до цієї проблеми як науковців, так і практиків, засвідчує актуальність та нагальність її дослідження. На важливість правильного розуміння та застосування стандартів доказування вказує також і прецедентна практика Європейського суду з прав людини, яка пов'язує їх із забезпеченням права на справедливий суд.

Аналіз норм Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України дозволяє виокремити такі стандарти кримінального процесуального доказування:

– поза розумним сумнівом – щодо доведення винуватості (ч. 2 ст. 17 КПК України);

– достатня підстава для прийняття певного рішення (ч. 2 ст. 133, ч. 2 ст. 167, ч. 2 ст. 177, ч. 1 ст. 217 КПК України);

– обґрунтована підозра – як підстава застосування: заходів забезпечення кримінального провадження (п. 1 ч. 3 ст. 132 КПК України), запобіжних заходів (ч. 2 ст. 177 КПК України), повідомлення інших осіб про затримання самостійно уповноваженою службовою особою (ч. 1 ст. 213 КПК України) тощо [1].

Окрім цього, у окремих процесуальних кодексах йдеться про такий стандарт доказування як «баланс ймовірностей» (баланс вірогідності). Зокрема, у ч. 1 ст. 79 Господарського процесуального кодексу визначено, що наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на

її спростування. Тобто, стандарт доказування «баланс ймовірностей» передбачає визнання доведеним певного факту, якщо подані докази дозволяють судді дійти висновку, що спірний факт ймовірніше існує, аніж не існує.

Втім, стандарт доведення «баланс ймовірностей» обґрунтовано вважається притаманним для цивільного судочинства, де тягар доведення покладається на сторони процесу.

Для кримінального процесу більш притаманним є застосування стандарту доведення «поза розумним сумнівом». Зокрема, у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 жовтня 2024 року у справі № 279/315/22 визначено, що стандарт доведення «поза розумним сумнівом» означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений, і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Для дотримання стандарту доведення «поза розумним сумнівом» недостатньо, щоб версія обвинувачення була лише більш вірогідною за версію захисту. Наявність таких обставин, яким версія обвинувачення не може надати розумного пояснення або які свідчать про можливість іншої версії інкримінованої події, є підставою для розумного сумніву в доведеності вини особи (п. 26–27] [2].

Варто також зауважити, що у процесуальному праві інших країн зустрічаються різні підходи до визначення стандартів доведення. Це залежить від характеристики правової системи (англосаксонська чи романо-германська) та галузі судочинства. Зокрема, у Англії використовують два стандарти доказування: «поза розумними сумнівами» (винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення не залишає розумних сумнівів) та «баланс ймовірностей» (певний факт скоріше мав місце, аніж не мав). У США виділяють ще й такий стандарт як «зрозумілі та переконливі докази» (у суддів має сформуватися тверде переконання, що факт правдивий) [3, с. 155–156].

Наведені вище стандарти доведення перебувають у системному взаємозв’язку. Зокрема, стандарт «поза розумним сумнівом» є найсильнішим з-поміж інших та передбачає, що тягар доведення покладається на сторону обвинувачення. Стандарт «достатня підстава» слабший, ніж «перевага доказів» («баланс ймовірностей»). Ще більш слабким є стандарт «обґрунтована підозра» [3, с. 156].

Так, окремої уваги заслуговує стандарт «обґрунтована підозра», яким оперує Європейська конвенція з прав людини, де у ст. 5 серед випадків допустимого обмеження права на свободу та особисту недоторканність визначено: «законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею

правопорушення чи її втечі після його вчинення» [4]. Враховуючи наведене, стандарт «обґрунтована підозра» здебільшого використовується в контексті правомірності прийняття рішень щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

Тлумачення стандарту «обґрунтована підозра» вироблено у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, базовим для України є рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року, де Суд повторює, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчините правопорушення. Вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою (п. 175) [5].

Аналіз правозастосовної практики дозволяє стверджувати, що правники останнім часом досить активно використовують категорію стандарт доказування, що сприяє активному запровадженню цього терміну до текстів процесуальних документів та у науковий обіг.

Отже, оперування у КПК України та під час правозастосування такими стандартами доведення як «обґрунтована підозра», «достатність підстав», «поза розумними сумнівами», «баланс ймовірностей» обумовлює необхідність їх уніфікованого розуміння та застосування. Це потребує ґрунтовного наукового дослідження та вирішення питання щодо доцільності виокремлення стандартів доказування (доведення) як окремого самостійного інституту вітчизняного доказового права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 № 4651-VI. *Верховна рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.10.2024 року у справі № 279/315/22. Провадження № 51-1474 км 22. *Єдиний реєстр судових рішень.* *https://reyestr.court.gov.ua/Review/122510897*.

3. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 509 с.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята 04.11.1950. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21.07.2011. *Верховна Рада України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

Соловйов Едуард Петрович,
професор кафедри кримінального процесу НАВС доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України
Ящур Павло Олександрович
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності НАВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИКНЕННЯМ ОСІБ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінальний процес, зокрема, досудове розслідування, що пов'язане з безвісті зниклими, завжди викликає неабияку стривоженість, адже мова йде в кожному конкретному випадку про людину та хитку надію її віднайти.

Безвісті зниклі – це ті, чиї імена ще не повернулися додому, але пам'ять про них уже ніколи не піде з серця. Саме тому кримінальні провадження цієї категорії мають свій відбиток, проходять червоною ниттю крізь всі інші провадження.

Зникнення особи безвісти за особливих обставин під час дії правового режиму воєнного стану не можна розглядати лише як повідомлення про невідоме місцезнаходження людини, оскільки в таких випадках органи досудового розслідування одразу перевіряють наявність ознак тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення.

Зникнення військовослужбовця або цивільної особи може бути пов'язане з незаконним позбавленням волі, умисним убивством, катуванням, депортацією, примусовим переміщенням, приховуванням тіла, воєнним злочином чи іншим посяганням, що зумовлює невідкладне внесення відомостей до ЄРДР і проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. Через це значення має не лише сам розшук такої особи, а правильне визначення первинного алгоритму дій після надходження заяви, оскільки від нього залежить і своєчасне внесення відомостей до ЄРДР, і фіксація слідів події, і подальше встановлення долі зниклого.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [1] регулює питання обліку, розшуку і соціального захисту таких осіб та членів їхніх сімей, але кримінальне процесуальне значення має те, що такі обставини нерідко є початковою формою виявлення тяжкого злочину.

Особливість цієї категорії проваджень полягає в тому, що заява про зникнення особи та початок досудового розслідування фактично збігаються в часі. Національна поліція у своїх офіційних роз'ясненнях прямо зазначає, що первинна інформація до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за

особливих обставин, як правило, вноситься органами Національної поліції України, а після звернення родичів чи інших осіб поліцейські реєструють кримінальне провадження; окремо підкреслено, що заяви і повідомлення про такі факти приймаються у день звернення [2]. Це узгоджується з КПК України, який зобов'язує невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви чи самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до ЄРДР [3].

Через це в провадженнях, пов'язаних із зникненням особи безвісти за особливих обставин, часовий фактор є визначальним: кожна затримка між заявою, реєстрацією провадження, оглядом місця події, допитом заявника та вилученням речей або цифрових слідів зменшує шанси на встановлення фактичних обставин зникнення.

Початковий етап цих проваджень має власну специфіку. Орган досудового розслідування нерідко не має доступу ні до особи, ні до повного місця події, ні до очевидних матеріальних слідів правопорушення. Через це вирішальними є допит заявника та осіб із найближчого кола зниклого, огляд місця останнього перебування, вилучення особистих речей, мобільних телефонів, цифрових носіїв, записів із камер відеоспостереження, відомостей про геолокацію, листування, обставин останнього зв'язку, а також призначення молекулярно-генетичних, медичних та інших експертиз.

У практиці поліції вже діють спеціалізовані центри з розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, до складу яких входять слідчі, оперативники, аналітики, криміналісти та кіберполіцейські [2]. Це показує, що для результативного досудового розслідування в цій категорії проваджень уже недостатньо лише стандартних дій окремого слідчого, а необхідна комплексна модель із залученням різних підрозділів від самого початку.

Найбільша практична складність пов'язана з тим, що зникнення особи безвісти за особливих обставин не дозволяє відразу визначити первинну правову кваліфікацію кримінального правопорушення. Через це визначальними є правильне формування первинних версій і своєчасне розширення предмета доказування, а не лише формальна реєстрація одного складу злочину [2].

Додатково ситуацію ускладнює те, що відомості про особу паралельно накопичуються в ЄРДР, у Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у матеріалах військової частини, у відомостях про невпізнані тіла, у базах ДНК-профілів та в інших інформаційних масивах. За відсутності узгодженого використання цих відомостей у межах одного алгоритму окремі напрями роботи роз'єднуються, а строк встановлення фактичних обставин зникнення збільшується.

Дуальний характер розслідування таких кримінальних проваджень визначає, що із самого початку поєднує дві лінії роботи, які не можна відривати одна від одної. Перша пов'язана з кримінальним провадженням у

розумінні КПК України [3]: внесенням відомостей до ЄРДР, проведенням слідчих розшукових дій, збиранням доказів, призначенням експертиз і перевіркою версій. Друга пов'язана з розшуком особи та внесенням інформації до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

На початковому етапі саме поєднання цих двох напрямів створює практичну проблему, коли родина сприймає звернення до поліції як пошукову процедуру, тоді як орган досудового розслідування вже повинен діяти як суб'єкт кримінального переслідування і перевіряти версії про вчинення конкретного злочину. Саме поєднання розшукової та кримінально-процесуальної складових визначає специфіку цих проваджень.

Зміни, внесені Законом України від 20.08.2024 р. «Про внесення змін до Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин" щодо деяких питань, пов'язаних із розшуком осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, зокрема під час дії в Україні воєнного стану», додатково визначили міжвідомчий характер цієї роботи. [4]. Окремо передбачено здійснення комунікації з особами, які можуть володіти інформацією, що сприяє розшуку, з отриманням за їхньою згодою письмових або усних пояснень. Для досудового розслідування це має пряме значення, оскільки коло відомостей, які спочатку збираються для пошуку людини, часто одночасно використовується і для доказування у кримінальному провадженні.

Отже, особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин під час дії воєнного стану, полягають у тому, що таке провадження починається в умовах дефіциту інформації, поєднує кримінальне переслідування з розшуком особи та потребує негайної міжвідомчої взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2505-19.

2. У поліції Київщини запрацював центр із розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин // Національна поліція України. 26.06.2024. URL: https://surl.li/unxckf

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

4. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» щодо деяких питань, пов'язаних із розшуком осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, зокрема під час дії в Україні воєнного стану : Закон України від 20.08.2024

№ 3901-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3901-20.

Степанова Ганна Миколаївна
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент
Гусєва Інна Олександрівна
здобувач вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання НАВС

ДОКАЗУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Сучасний розвиток міжнародного кримінального права пов'язаний із необхідністю забезпечення ефективного механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів, що становлять загрозу миру, безпеці людства та міжнародному правопорядку. До таких злочинів належать геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Центральне місце у реалізації міжнародної кримінальної юстиції займає Міжнародний кримінальний суд, створений на основі Римського статуту 1998 року.

Одним із найбільш складних напрямів діяльності Міжнародного кримінального суду є доказування міжнародних злочинів. Особливість таких злочинів полягає у їх масштабному та системному характері, значній кількості потерпілих, складності отримання доказів в умовах збройних конфліктів, а також необхідності доведення міжнародного контексту злочину. У зв'язку з цим практика МКС формує спеціальні стандарти доказування, які мають важливе значення для розвитку міжнародного кримінального процесу.

Міжнародні злочини є найбільш небезпечними порушеннями норм міжнародного права, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами та звичаями міжнародного права. До них належать:

– геноцид;
– злочини проти людяності;
– воєнні злочини;
– злочин агресії [1].

Особливістю міжнародних злочинів є те, що вони посягають не лише на права конкретної особи, а й на міжнародний правопорядок та безпеку всього людства. Саме тому їх розслідування та доказування потребують комплексного підходу, міжнародної співпраці, залучення експертів, спільних слідчих груп та використання сучасних інформаційних технологій.

Доказування у практиці Міжнародного кримінального суду охоплює діяльність зі збирання, перевірки, оцінки та використання доказів, спрямовану на встановлення обставин вчинення міжнародного злочину та доказування вини конкретної особи.

Основними джерелами правового регулювання доказування міжнародних злочинів є:

– Римський статут Міжнародного кримінального суду [1];

– Правила процедури і доказування [2];

– практика Міжнародного кримінального суду;

– міжнародні стандарти захисту прав людини.

На відміну від національного кримінального процесу, доказування міжнародних злочинів має транснаціональний характер та часто здійснюється в умовах збройного конфлікту, політичної нестабільності або гуманітарної кризи.

У практиці Міжнародного кримінального суду використовуються різні види доказів.

1. Показання свідків і потерпілих. Одним із найважливіших джерел доказування міжнародних злочинів є показання свідків і потерпілих. Саме завдяки свідченням очевидців часто вдається встановити фактичні обставини подій, характер вчинених дій, коло причетних осіб та масштаби порушень норм міжнародного гуманітарного права.

У судовій практиці Міжнародного кримінального суду показання свідків і потерпілих мають особливе значення, оскільки міжнародні злочини здебільшого вчиняються в умовах бойових дій, окупації територій, масових руйнувань та обмеженого доступу до місця події. За таких обставин свідчення очевидців нерідко стають основним джерелом інформації про обставини злочину.

Особливе значення мають свідчення осіб, які безпосередньо пережили окупацію, перебували у місцях незаконного утримання або стали очевидцями нападів на цивільні об’єкти.

2. Документальні докази. До документальних доказів належать військові накази, службові документи, бойові журнали, карти військових операцій, списки військовослужбовців, документи окупаційних адміністрацій, медичні довідки, експертні висновки, а також документи щодо депортації населення.

Документальні матеріали дозволяють встановити механізм підготовки та вчинення міжнародних злочинів, підтвердити підпорядкованість осіб, наявність наказів або координацію дій між учасниками злочину.

3. Речові докази. Речові докази мають важливе значення для підтвердження факту застосування зброї та характеру насильства. До них належать уламки снарядів і ракет, боєприпаси, вибухові пристрої, зброя, військова техніка, залишки заборонених боєприпасів, предмети зі слідами крові, особисті речі потерпілих та інші матеріальні об’єкти.

Використання речових доказів сприяє встановленню способу вчинення злочину, виду застосованого озброєння та наслідків збройного нападу.

4. Цифрові та електронні докази. Сучасна практика Міжнародного кримінального суду характеризується активним використанням цифрових та електронних доказів, серед яких: фото- і відеоматеріали, супутникові знімки, дані мобільного зв'язку, геолокації, інформація із соціальних мереж, а також записи камер спостереження.

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій цифрові докази набули особливого значення у процесі документування воєнних злочинів. Вони дозволяють оперативно фіксувати наслідки обстрілів, факти руйнування цивільної інфраструктури, переміщення військової техніки, застосування заборонених засобів ведення війни та інші порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Важливе значення мають супутникові знімки, які дозволяють підтвердити факти масових руйнувань, наявність місць поховань, переміщення військової техніки та наслідки обстрілів. Використання супутникового моніторингу забезпечує об'єктивність доказування та дає можливість отримувати інформацію навіть у районах активних бойових дій.

Особливу роль у доказуванні міжнародних злочинів відіграє технологія OSINT (Open Source Intelligence), яка передбачає аналіз відкритих джерел інформації. Дослідження матеріалів із соціальних мереж, цифрових платформ, даних геолокації та інших відкритих джерел сприяє встановленню обставин міжнародних злочинів та ідентифікації осіб, причетних до їх вчинення [3].

Цифрові докази набули особливого значення під час документування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією рф проти України, оскільки дозволяють оперативно фіксувати наслідки обстрілів, переміщення військ та інші порушення норм міжнародного гуманітарного права.

5. Висновки експертів. Важливу роль у доказуванні міжнародних злочинів відіграють висновки судово-медичних, балістичних, вибухотехнічних, військових та інших експертиз. Проведення експертних досліджень дозволяє встановити причини смерті потерпілих, характер тілесних ушкоджень, вид застосованої зброї, механізм руйнувань та інші обставини, що мають значення для міжнародного кримінального провадження.

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання належного документування воєнних злочинів набуває особливого значення як для національної системи правосуддя, так і для діяльності міжнародних судових інституцій.

Отже, доказування міжнародних злочинів у практиці Міжнародного кримінального суду має комплексний та багатоаспектний характер. Під час розслідування міжнародних злочинів використовуються показання свідків і потерпілих, документальні, речові та цифрові докази, результати експертиз,

фото- і відеоматеріали, супутникові знімки та матеріали міжнародних організацій.

Належне збирання, перевірка та оцінка доказів забезпечують встановлення об'єктивної істини у МКС та сприяють реалізації принципу невідворотності відповідальності за найтяжчі порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду/Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. 2019. 43 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/jgbffz

3. Минько О. В. Використання технологій OSINT для отримання розвідувальної інформації / О. В. Минько, О. Ю. Іохов, В. Т. Оленченко, К. В. Власов // Системи управління, навігації та зв'язку. 2016. Вип. 4. С. 81-84. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/suntz_2016_4_22

Ткач Андрій Володимирович
прокурор Печерської окружної прокуратури міста Києва, кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія рф спонукала законодавців до термінового пристосування кримінального процесуального законодавства до вимог воєнного часу. Більшість таких новел втілено у розділі IX-1 КПК України, який врегульовує особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Зокрема у положеннях статті 615-616 КПК України передбачено найбільш розповсюджені випадки, з якими може стикнутись сторона обвинувачення під час війни, а саме: прийняття рішення про початок досудового розслідування у вигляді постанови; проведення обшуку без залучення понятих шляхом здійснення безперервного відеозапису; покладання на керівника відповідного органу прокуратури повноважень слідчого судді; зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану; обов'язкове виготовлення електронних копій матеріалів кримінальних проваджень та можливість відновлення втрачених матеріалів;

скасування запобіжного заходу у зв'язку із мобілізацією підозрюваного/обвинуваченого тощо [1].

Однією із актуальних новел КПК України є положення ст. 615 щодо визначення підслідності за клопотанням потерпілого, який є близьким родичем чи членом сім'ї особи, яка зникла безвісти за особливих обставин. У таких випадках прокурор своєю вмотивованою постановою може визначити місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 146-1, 438 і 442-1 КК України, пов'язаних із зникненням особи безвісти за особливих обставин у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, за місцем проживання (перебування) потерпілого, який є близьким родичем чи членом сім'ї особи, зниклої безвісти за таких обставин.

Вказана норма, на нашу думку, потребує уточнення, оскільки у зниклої безвісти особи за особливих обставин може бути кілька близьких родичів, які проживають в різних регіонах.

Вважаємо, що зазначені положення ст. 615 КПК України необхідно доповнити наступним чином: "В умовах воєнного стану відповідний прокурор своєю вмотивованою постановою має право визначити місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 146-1 та 438 КК України, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, за місцем проживання (перебування) заявника, потерпілого на території України, які є близькими родичами та членами сім'ї такої особи та/або за слідчими органу досудового розслідування, територіально найбільше наближеного до імовірного місця зникнення безвісти особи або виявлення ознак зникнення. Спори щодо визначення підслідності вирішуються з урахуванням вимог ч. 5 ст. 218 КПК України" [2].

У середовищі науковців превалює твердження, що наділення керівника органу прокуратури повноваженнями слідчого судді в умовах воєнного стану та інші обмеження процесуальних гарантій мають бути чітко врегульовані з метою уникнення конкуренції загальних і спеціальних норм. Як зазначають науковці Погорецький М.А та Гриценко І.С.: «найбільш небезпечними є аспекти, пов'язані зі зменшенням ролі суду в контролі за обмеженням прав особи…За цих умов істотно нівелюється запобіжна функція правосуддя, а механізм контролю за законністю заходів примусу стає формальним, що загрожує конвенційним та конституційним засадам права на справедливий суд» [3].

Проте на практиці бачимо, що особливих зловживань керівниками органів прокуратури повноваженнями слідчих суддів не відбулось, за винятком поодиноких випадків, які стали приводом для дисциплінарних проваджень. Навпаки вдалось зберегти керованість правоохоронною системою, недопущення необґрунтованого звільнення з-під варти

підозрюваних та обвинувачених у тяжких та особливо тяжких злочинах, збереження процесуальних строків досудового розслідування та можливість відновлення втрачених матеріалів кримінальних проваджень.

Також належний судовий контроль за обмеженнями процесуальних гарантій здійснив Конституційний Суд, який на протязі 2024-2026 років послідовно визнав такими що не відповідають Конституції положення ч. 5, 6 ст. 615 КПК України, які дозволяли продовжувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за спрощеною процедурою. Зокрема, обґрунтовуючи таке рішення щодо ч. 5 ст. 615 Конституційний Суд зазначив: «…законодавець, установлюючи таке нормативне регулювання, не має широкого простору обдумування і повинен запровадити таке законодавче регулювання, яке б дало змогу забезпечити належний судовий розгляд питання щодо тримання особи під вартою невідкладно з моменту усунення обставин, які його унеможливлювали, але в будь-якому разі в строк, що не перевищує 72 години» [4]. Визнаючи неконституційними положення ч. 6 ст. 615 КПК України, Конституційний Суд дійшов висновку, що «…в умовах воєнного стану не визначено можливості обмеження прав і свобод, що їх гарантовано у ст. 29 (право на свободу та особисту недоторканність), ст. 55 (право на судовий захист), ст. 62 (презумпція невинуватості), ст. 63 (право на захист)» [5].

Таким чином можемо підсумувати, що у процесі правозастосування в умовах воєнного стану викристалізувались положення кримінального процесуального законодавства, які дозволяють виконувати завдання, викладені у ст. 2 КПК України навіть під час широкомасштабного вторгнення. І дуже важливо, що корегування, обмежуючих особисті свободи положень ст. 615 КПК України, відбулось саме за допомогою інституту конституційної скарги громадян, за наслідками розгляду яких Конституційний Суд здійснив відповідний судовий контроль, що є ознакою дотримання верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року No 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Ткач А.В. Актуальні проблеми визначення підслідності у кримінальних провадженнях, пов’язаних із зникненням безвісти осіб в умовах воєнного стану. Збірник тез наукових доповідей і повідомлень XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів «Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства (м. Харків, 16 травня 2025 р.) С. 442-445.
3. Погорецький М. А., Гриценко І. С. Право на справедливий суд. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 4–7.

4. Рішення Конституційного Суду від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text
5. Рішення Конституційного Суду від 1 квітня 2026 року № 3-р(II)/2026 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-26#n2

Туляков Вячеслав Олексійович
доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Одеська юридична академія», Член-кореспондент Національної академії правових наук України

ЮРИСДИКЦІЙНІ РОЗРИВИ ТА АЛГОРИТМІЧНІ ВИКЛИКИ МКС

Європейське кримінальне право (ECL) – сукупність норм і механізмів кримінально-правового характеру, що розробляються та імплементуються в межах Європейського Союзу. Включає директиви ЄС щодо криміналізації конкретних діянь (торгівля людьми, кіберзлочинність, корупція), механізми судової співпраці (Європейський ордер на арешт, спільні слідчі групи, замороження активів), а також інституційну інфраструктуру (Євроюст, EPPO - Європейська прокуратура). ECL не є самостійним кримінальним кодексом - це інтеграційний шар, що підсилює та уніфікує національні кримінально-правові системи держав-членів ЄС.

Міжнародне кримінальне право (ICL) – галузь міжнародного права, що встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність фізичних осіб за найтяжчі злочини міжнародного характеру: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Інституційним ядром ICL є Міжнародний кримінальний суд (МКС), заснований на підставі Римського статуту 1998 року. На відміну від ECL і TCL, ICL діє через прямий міжнародний кримінальний суд і не потребує обов'язкової імплементації через національне законодавство – хоча й залежить від держав у питаннях передачі підозрюваних і виконання рішень.

Транснаціональне кримінальне право (TCL) – режим договірних міжнародно-правових зобов'язань, спрямованих на гармонізацію криміналізації злочинів, що перетинають державні кордони [1]: торгівля людьми, контрабанда мігрантів, відмивання грошей, корупція, кіберзлочинність. На відміну від ICL, TCL не створює міжнародних кримінальних судів і не передбачає прямої міжнародної кримінальної відповідальності. Натомість воно зобов'язує держави криміналізувати конкретні діяння у національному законодавстві та співпрацювати у правозастосуванні. Ключові інструменти TCL - Палермська конвенція і Палермський протокол, Конвенція ООН проти корупції, Директива ЄС 2011/36.

Палермський протокол (повна назва: Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї) - міжнародний договір 2000 р., прийнятий як доповнення до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермської конвенції). Протокол вперше закріпив універсальне міжнародно-правове визначення торгівлі людьми через тричленну формулу: акт (рекрутинг, транспортування, передача, прийом особи), засоби (сила, обман, зловживання вразливістю), мета (експлуатація). Протокол не потребує контексту збройного конфлікту і не встановлює порогів систематичності - що робить його операційно значно ширшим за відповідні норми Римського статуту.

І. МКС між архітектурою та реальністю.

Міжнародний кримінальний суд існує у стані постійної інституційної напруги. З одного боку - амбіція універсальної юрисдикції щодо найтяжчих злочинів, що «викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства». З іншого - операційна залежність від держав, які залишаються єдиними агентами реального правозастосування, передачі підозрюваних і виконання рішень. Ця напруга не є дефектом конструкції - вона є її фундаментальною характеристикою, вбудованою в Римський статут від самого початку [2].

Концептуальна рамка, запропонована Педро Кайейро щодо «периферійних юрисдикцій» і «відсутнього третього», дозволяє побачити МКС не як ізольований інститут, а як один із полюсів триполярної системи: ICL - ECL - TCL [3]. Кожен із цих режимів реагує на ті самі реальні явища - масові порушення прав людини, транснаціональну злочинність, примусове переміщення, корпоративне сприяння злочинам - але з різними інструментами, різними порогами і різними слабкостями. МКС, у цій системі координат, є режимом найбільшої символічної та юрисдикційної глибини - але й найвужчого операційного охоплення. Саме ця асиметрія між глибиною і шириною визначає сучасні виклики Суду.

ІІ. Комплементарність як структурна напруга, а не технічний механізм.

Стаття 17 Римського статуту закріплює принцип комплементарності: МКС здійснює юрисдикцію лише тоді, коли держава «не бажає або не здатна» провадити переслідування [2]. На перший погляд, це елегантне розв'язання проблеми суверенітету: Суд не підміняє національні системи, а доповнює їх у крайніх випадках. На практиці, однак, комплементарність є полем постійного юрисдикційного конфлікту, а не технічним запобіжником.

Проблема перша - структурна: саме злочини, що потребують реакції МКС, найчастіше вчиняються за участі або за попустительства держави. Держава-порушник є одночасно первинним суб'єктом зобов'язання переслідувати і основним чинником, що унеможливлює таке переслідування. Комплементарність у цьому контексті перетворюється не на механізм координації, а на структурний парадокс: саме там, де МКС

найбільш потрібен, держава найменш схильна «активувати» його юрисдикцію через власне добросовісне провадження.

Проблема друга - концептуальна: критерії «небажання» і «нездатності» є оціночними і залишають Суду значний простір для інтерпретації, який у свою чергу сприймається державами як посягання на суверенітет. Справи проти Лівії, Судану, ситуація з Афганістаном - усі вони демонструють, що межа між «комплементарним» і «замінюючим» МКС є предметом не юридичного тлумачення, а політичної боротьби [4].

Проблема третя, найменш видима, але можливо найважливіша: комплементарність побудована на припущенні, що національне і міжнародне кримінальне право говорять про одні й ті самі злочини однією мовою. Це припущення дедалі частіше виявляється хибним - і саме тут криється системний виклик, до якого ми повернемося в наступному розділі.

III. Контекстуальні пороги: де закінчується юрисдикція МКС і починається нормативний вакуум.

Римський статут встановлює суворі контекстуальні умови для кожної категорії злочинів. Злочини проти людяності вимагають «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення» з елементом державної чи організаційної політики. Воєнні злочини вимагають nexus до збройного конфлікту і відповідності міжнародному гуманітарному праву. Злочин геноциду вимагає спеціального умислу знищення групи як такої [2].

Ця архітектура створює специфічний ефект: МКС є судом надзвичайно глибокої юрисдикції щодо обмеженого кола найтяжчих діянь - але ця глибина досягається за рахунок ширини охоплення. Там, де контекстуальні пороги не досягнуто, Суд юрисдикції не має - незалежно від масштабу реальної шкоди.

Найбільш показовим прикладом є торгівля людьми і примусове переміщення. Палермський протокол застосовує тричленну формулу «акт–засоби–мета» незалежно від контексту: не потрібен збройний конфлікт, не потрібна систематичність нападу, достатньо конвенційних елементів як таких [5]. Натомість Римський статут не містить торгівлі людьми як самостійної категорії злочинів проти людяності: вона може бути «вписана» у рамки поневолення, сексуального рабства або «інших нелюдських діянь» за статтею 7(1)(k) - але це непрямий і фрагментарний спосіб охоплення [2].

Наслідок цієї асиметрії є конкретним і людським: та сама фактична поведінка - масове переміщення населення з окупованої території з подальшою примусовою працею - може повністю відповідати критеріям TCL-режиму і водночас не досягати порогів юрисдикції МКС. Люди, що опиняються в цьому розриві, не є абстрактними правовими категоріями - вони реальні, і реальними є наслідки нормативного вакууму між режимами [3].

IV. Вертикалізація без суб'єкта: корпоративна безкарність і межі юрисдикції МКС.

МКС є частиною ширшої тенденції до вертикалізації міжнародного кримінального правосуддя. Запити на передачу підозрюваних, механізми замороження активів, зобов'язання держав щодо співпраці - усе це перетворює державу з суверена, що «надає люб'язність», на агента, що виконує юридичне зобов'язання [3]. Класична монополія на кримінальну юрисдикцію не скасовується - вона стає багаторівневою, конфліктною, розподіленою між рівнями без чіткої ієрархії.

Але ця вертикалізація має структурну межу: вона залишається анкерованою на індивіді як первинному суб'єкті відповідальності. МКС переслідує фізичних осіб - тих, хто «ефективно здійснює контроль або керує» державними чи організаційними діями. Корпорації, транснаціональні об'єднання, приватні військові компанії, воєнно-промислові структури - вони залишаються формально поза юрисдикцією Суду [4].

Це не випадкова прогалина, а свідоме архітектурне рішення 1998 року, прийняте в умовах конкретного дипломатичного балансу. Але реальність сьогодення суттєво відрізняється від реальності Римської конференції. Приватні корпорації беруть участь у воєнно-технічному забезпеченні конфліктів, фінансують операції, надають цифрову інфраструктуру для координації злочинних дій, управляють системами алгоритмічного рекрутингу і транспортування - і всі ці дії можуть мати наслідки, співмірні зі злочинами міжнародного характеру, залишаючись поза досяжністю МКС.

Ми вже раніше фіксували цю проблему: «зростання впливу штучного інтелекту, цифрових платформ і алгоритмічного менеджменту розмиває традиційні кордони кримінально-правової суб'єктності, ускладнюючи встановлення причинного зв'язку між людським умислом та автоматизованими процесами» [1]. Якщо злочинне рішення є продуктом корпоративної системи, а не ідентифікованої фізичної особи - традиційна модель командної відповідальності МКС дає збій на рівні самої доктрини.

V. Кейс-аналіз: постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року як діагностичний інструмент

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 р. у справі № 415/2182/20 є одним із найважливіших національних судових актів України у сфері кримінальної відповідальності за злочин агресії. Її архітектор - суддя Великої Палати, якого кваліфікаційна комісія особливо відзначила при відборі кандидата на міжнародну посаду, - здійснив те, що більшість національних судових систем досі не наважилася зробити: концептуально розмежував суб'єктний склад злочину агресії та воєнних злочинів.

Постанова визнала, що суб'єктом злочину агресії за ст. 437 КК України є лише «лідерський рівень» - особи, здатні фактично контролювати або визначати політичні чи військові дії держави. Рядовий учасник незаконного збройного формування не може бути засуджений за ст. 437 - він є суб'єктом воєнних злочинів, але не злочину агресії. Це концептуальний крок у

правильному напрямку, і він відповідає логіці ст. 8 Римського статуту [2]. Однак повної тотожності з міжнародним стандартом немає - і це визнають навіть ті, хто вітав рішення. Центр громадянських свобод, позитивно оцінивши постанову, водночас зафіксував принципово важливу ремарку: повна тотожність у визначенні суб'єкта злочину агресії за постановою Верховного Суду і за міжнародним правом відсутня.

Конкретна проблема полягає в наступному. Через конструкцію «змови» щодо агресії національне визначення суб'єкта злочину є ширшим за міжнародне: до сфери ст. 437 КК України потрапляють особи, яких МКС відносить виключно до суб'єктів воєнних злочинів, а не злочину агресії як такого [2]. Достатнім для кваліфікації за ст. 437 може бути «істотний вплив на процеси» - конструкція, яка дозволяє розтягувати суб'єктний склад донизу по командній вертикалі далі, ніж це передбачає Римський статут. Для МКС leadership crime - це буквально і невідступно: «effectively exercise control over or to direct the political or military action of a State or organization» (ст. 8 Римського статуту) [2]. Це не метафора і не орієнтир для тлумачення - це жорсткий кваліфікаційний поріг, без еластичності та без автономного розширення через національні конструкції.

Суддя-архітектор постанови є, за всіма ознаками, відмінним юристом. Але він є відмінним юристом іншої системи - тієї, де «змова щодо агресії» може мати ширший суб'єктний склад, де «істотний вплив» є достатнім для кваліфікації, де логіка кримінальної відповідальності будується на національних конструкціях, адаптованих до реальності воєнного часу. Ці конструкції є виправданими і функціональними у своєму контексті - але вони не є мовою МКС [4].

Як зауважує Г. Верле, доктрина командної відповідальності в ICL вимагає не лише формального зв'язку підпорядкування, а й конкретної можливості запобігти злочину або покарати виконавця [4]. «Істотний вплив на процеси» за національною конструкцією і «ефективний контроль» за стандартом МКС - це не синоніми, і ця різниця є принциповою в кожному конкретному провадженні.

Комісія, відзначаючи цю постанову як позитивну рису кандидата, виявила - можливо, не усвідомлено - парадоксальну логіку: те, що є досягненням у національній системі, є одночасно діагностичним індикатором концептуальної відстані від міжнародного стандарту. МКС не відкидатиме такого практику голосно - він робитиме це тихо, ввічливо і непохитно, через щоденну практику колегіальних рішень, де «ефективний контроль» не допускає розширювального тлумачення через конструкцію змови.

Це і є помилка комісії: вона оцінювала постанову як свідчення знання міжнародного кримінального права - тоді як насправді вона є свідченням глибокого знання національного кримінального права з частковою проекцією на міжнародний стандарт. Різниця між цими двома речами є

принциповою - і саме вона визначає придатність кандидата до роботи в системі, де ця різниця має операційне значення щодня [3].

VI. Що потрібно ICL сьогодні: тенденції та нормативні пріоритети

Найбільш нагальним доктринальним завданням ICL є розширення концепції кримінально-правової суб'єктності за межі фізичної особи. Це не означає механічного перенесення концепції корпоративної кримінальної відповідальності з національних правових систем у міжнародний контекст - національні моделі надто різні і надто пов'язані з конкретними правовими традиціями.

Йдеться про щось складніше: про вироблення доктрини організаційної вини, яка дозволяє ідентифікувати кримінально значущий дефіцит контролю на рівні корпоративної структури незалежно від ідентифікації конкретного фізичного виконавця. Ми зазначаємо, що «визначення обсягу кримінальної відповідальності колективних суб'єктів потребує переосмислення меж вини, співучасті та контролю, а також узгодження національних підходів із міжнародними стандартами корпоративної відповідальності й принципом верховенства права» [1]. МКС не може далі ігнорувати цю потребу - не тому що це теоретично бажано, а тому що реальні конфлікти дедалі більше вчиняються корпоративними структурами, а не лише командирами з ідентифікованим умислом.

Другим пріоритетом є доктринальна робота з асиметрією між контекстуальними порогами ICL і операційною широтою TCL. Не йдеться про те, що МКС має відмовитися від власних порогів - вони мають легітимну функцію концентрації ресурсів на найтяжчих злочинах. Але Суд міг би розвивати доктрину, яка дозволяє читати TCL-ситуації через контекст злочинів проти людяності більш системно [6].

Зокрема, торгівля людьми в контексті збройного конфлікту і окупації могла б отримати більш розгорнуту доктринальну підтримку в практиці МКС - не як «нова юрисдикція», а як більш послідовне застосування вже існуючих категорій ст. 7 Римського статуту до реальних ситуацій, де TCL-елементи і ICL-контекст збігаються [5; 2].

Третій виклик - найбільш футуристичний, але вже операційно актуальний: доктрина командної відповідальності побудована на моделі ієрархічного людського управління, де командир «знав або мав знати» про злочини підлеглих. Ця модель дає збій в умовах алгоритмічного менеджменту, де рішення про рекрутинг, маршрутизацію або розподіл ресурсів може прийматися системою без ідентифікованого людського виконавця [1].

ICL потребує не відмови від доктрини командної відповідальності, а її розширення: стандарт «знав або мав знати» має бути адаптований до ситуацій, де «знання» реалізується через дизайн системи, а не через індивідуальну обізнаність. Той, хто розробляє або розгортає алгоритмічну систему управління, що систематично координує злочинні дії, несе

відповідальність через сам факт такого розгортання - незалежно від того, чи він «знав» про конкретний злочинний результат [7].

Нарешті, МКС потребує більш системної доктрини власного місця в триполярній системі ICL–ECL–TCL. Наразі ця взаємодія є переважно ситуативною: МКС реагує на конкретні ситуації, ECL розвиває власний нормативний простір, TCL функціонує як мережа договірних зобов'язань без центрального координатора [3; 6]. Жоден із режимів не розглядає інші як взаємодоповнювальні рівні одного нормативного проекту.

Це має конкретний операційний наслідок: справи, в яких TCL-елементи і ICL-пороги частково збігаються, не мають системного механізму координації між національними судами, що застосовують TCL через ECL, і МКС. Люди, ситуації яких потрапляють між режимами, залишаються без ефективного захисту - не через відсутність норм, а через відсутність архітектурної взаємодії між ними.

МКС стоїть перед викликами, які не є дефектами реалізації - вони є структурними характеристиками системи, що була розроблена в іншому нормативному і технологічному контексті. Комплементарність залишається полем конфлікту, а не координації. Контекстуальні пороги створюють нормативні вакууми, де реальні люди залишаються без захисту. Корпоративна безкарність є не винятком, а системним продуктом архітектури Римського статуту. Алгоритмічне управління ставить під сумнів саму доктрину командної відповідальності.

Кейс постанови Великої Палати від 28.02.2024 р. є більш ніж ілюстрацією однієї помилки однієї комісії. Він є діагностичним інструментом, що розкриває глибшу проблему: концептуальна відстань між національним кримінальним правом і логікою МКС не є подоланою навіть там, де є очевидний рух у правильному напрямку. Ця відстань вимірюється не знаннями, а категоріальним апаратом - і саме тому вона є найменш видимою і найбільш значущою.

Визнати TCL повноцінним «відсутнім третім», переосмислити суб'єктність у ICL і побудувати системну взаємодію між трьома режимами - це не теоретична програма для академічних конференцій. Це умова того, щоб міжнародне кримінальне правосуддя залишалося релевантним до реальності, яку воно претендує регулювати.

Список використаних джерел:

1. Туляков В. О. Відповідальність колективних суб'єктів у кримінальному праві в контексті розвитку // Право України : юрид. журн. 2025. № 11. С. 129–151. DOI: 10.33498/louu-2025-11-129. URI: https://hdl.handle.net/11300/31659.

2. Rome Statute of the International Criminal Court. UN, 1998. Articles 7, 8, 8bis, 17. URL: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf.

3. Caeiro P. The relationship between European and international criminal law (and the absent (?) third). In: Research Handbook on EU Criminal Law / ed.

by V. Mitsilegas. Edward Elgar, 2024. Chapter 25. ORCID: 0000-0002-8899-7399.

4. Werle G., Jeßberger F. Principles of International Criminal Law. - 4th ed. - Oxford : Oxford University Press, 2020. 720 p.

5. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermo Protocol). - UN, 2000. - URL: https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html.

6. Mitsilegas V. (Ed.). Research Handbook on EU Criminal Law. - Edward Elgar, 2024.

7. Tuliakov V. Transnational criminal law, sovereignty and international justice: Harmonization challenges and policy evolution // International Annals of Criminology. 2025. Vol. 63, № 2. P. 383–405. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/international-annals-of-criminology.

Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Процесуальні строки є однієї із ключових гарантій прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Вони практично «пронизують» усе кримінальне судочинство, обмежуючи дії або бездіяльність учасників кримінального провадження певним періодом часу, що робить кримінальний процес динамічним та прогнозованим.

Строки досудового розслідування визначені у ст. 219 КПК України, де вони диференціюються залежно від виду кримінального правопорушення та тяжкості злочину. Так, відповідно до частини першої вказаної норми строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [1]. Втім, як вірно зауважують науковці, «існування норми як семіотичної конструкції та існування в діяльності як її засобу – це дві великі різниці; мабуть, недарма в американській соціологічній юриспруденції стверджується: право в книжках – це не право в дії» [2, с. 39].

Ця теза підтверджується проблемами правозастосування щодо обчислення строків досудового розслідування, зокрема – щодо точності

визначення першого та крайнього дня обрахунку строків, щодо порядку обчислення строків при зупиненні кримінального провадження чи при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування. Адже в нормі права не можливо передбачити всі обставини, які можуть виникати у правозастосуванні.

Аналіз судової практики Верховного Суду засвідчує про наявність не поодиноких рішень, де з'ясовувалося питання правильності обрахунку строків досудового розслідування. Зокрема, у Постанові Об`єднаної палати Касаційного кримінального суду від 17 лютого 2025 року у справі № 761/35056/19 вказано, що після ознайомлення 26 серпня 2019 року сторони захисту з матеріалами досудового розслідування 9 днів залишку строку досудового розслідування спливли 4 вересня 2019 року, тому обвинувальний акт надійшов до суду 5 вересня 2019 року поза межами строку досудового розслідування [3].

Тобто, в наведеному випадку помилка сторони обвинувачення в обрахунку строку досудового розслідування на один день призвела до закриття кримінального провадження.

Правильність обчислення строків залежить від правильно обраної дати початку та закінчення обрахунку строку. Насамперед варто зауважити, що в грудні 2023 року до ст. 219 КПК України було внесено зміни, відповідно до яких строк досудового розслідування має обчислюватися лише з моменту повідомлення особі про підозру. Таким положенням законодавець фактично відновив правило, яке було передбачено у першій редакції цієї норми, відповідно до якого строк досудового розслідування як злочинів, так і проступків має обчислюватися із дня повідомлення особі про підозру.

Так, відповідно до положень частин 2, 3 ст. 219 КПК України досудове розслідування злочинів має бути закінчене протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру. Цей строк може бути продовжений, але загальний строк досудового розслідування не може перевищувати шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину, дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину [1].

При цьому варто зауважити, що у ч. 5 ст. 115 КПК України передбачено загальне правило, відповідно до якого при обчисленні строків місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу [1].

В такому разі виникає запитання: строк досудового розслідування слід обчислювати з дня повідомлення особі про підозру (як визначено у ст. 219 КПК України) чи з наступного дня після повідомлення про підозру (як передбачає загальне правило обчислення строків)? Відповідь на це питання можна знайти у правовій позиції Об'єднаної палати Касаційного

кримінального суду Верховного Суду, викладеній у постанові від 17 лютого 2025 року у справі № 369/16172/20, де вказано, що при обчисленні двомісячного строку досудового розслідування, день коли особу було повідомлено про підозру, не береться до уваги як день, від якого починається вказаний строк [4].

Аналіз судової практики засвідчує про проблемність питань щодо обчислення строків досудового розслідування при наявності декількох проваджень щодо одного і того ж діяння, або наявності декількох підозрюваних у одному кримінальному провадженні. Так, на розгляді Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду перебувала справа, де прокуратура клопотала про скасування рішення суду першої та апеляційної інстанції про закриття кримінального провадження. Дослідивши обставини справи, Верховний Суд у постанові від 17.11.2022 р. прийняв рішення щодо залишення касаційної скарги прокурора без задоволення. Верховний Суд вказав, що строки досудового розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР під № 42018040000000209, поширюються на кримінальне провадження, внесене до ЄРДР під № 62021170030000049 (де такі строки не підлягають самостійному окремому обрахуванню), а тому висновок суду про те, що обвинувальний акт у кримінальному провадженні № 62021170030000049 було складено поза межами строку досудового розслідування, є обґрунтованим. При цьому зазначено, що реєстрація самостійного кримінального провадження виключно для надання іншої правової кваліфікації тим же діянням особи, які вже були встановлені органом досудового розслідування у іншому кримінальному провадженні, порушує вимоги КПК України, принцип правової визначеності та є очевидною маніпуляцією з метою протиправного, всупереч імперативним приписам ч. 5 ст. 294 КПК України, поновлення пропущених строків завершення досудового розслідування [5].

Тобто, якщо декілька кримінальних проваджень стосуються одного й того самого діяння, то строк досудового розслідування обчислюється за правилами первісного провадження незалежно від зміни кваліфікації діяння та повторного внесення відомостей до ЄРДР. Аналогічно вирішується питання і при наявності декількох повідомлень про підозру у одному кримінальному провадженні – строк досудового розслідування обчислюється з моменту першого повідомлення про підозру у цьому кримінальному провадженні. Таким чином, при множинності проваджень чи підозрюваних слід застосовувати правило первинності відповідно до якого обрахунок строків розпочинається з першої дати внесення відомостей до ЄРДР (якщо строк обчислюється за правилами КПК України, що діяли до 2024 р.), або з дати першого повідомлення особі про підозру.

Отже, точність обчислення процесуальних строків загалом та досудового розслідування зокрема має важливе значення. Помилки у цих питання призводять до унеможливлення досягнення завдань кримінального

провадження. Ключову роль у забезпеченні стабільної уніфікованої правозастосовної практики щодо обрахунку строків досудового розслідування відіграють рішення Верховного Суду.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 № 4651-VI. URL: https://surl.lu/enrfkd

2. Шумило М., Гмирко В., Неділько Я. Досягнення доктринальної узгодженості в трактуванні кримінальних судових доказів – conditiosinequanon коректного вирішення питання допустимості доказових матеріалів сторони обвинувачення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та проспективні тенденції : VIII Харків. кримінал. процесуал. полілог. Допустимість доказів у кримінальному провадженні: між імперативністю закону та процесуальною толерантністю.* м. Харків, 14.11.2025. Харків : Право, 2026. С. 31–47.

3. Постанова Об`єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.02.2025 у справі № 761/35056/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125364517

4. Постанова Об`єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.02.2025 у справі № 369/16172/20. Провадження № 51-7739 кмо 23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/125435251.

5. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.11.2022 у справі № 199/7939/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441965

Хахуцяк Ольга Юріївна
завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент
Митич Сергій Павлович
викладач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку міжнародного кримінального правосуддя особливого значення набуває проблема формування єдиних стандартів доказування під час розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів. З огляду на триваючу збройну агресію проти України питання

належного документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії набуває не лише національного, а й міжнародного значення. У цьому контексті практика Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) формує важливі орієнтири для удосконалення національної системи кримінальної юстиції України.

Правовою основою діяльності МКС є Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, який визначає основні принципи міжнародного кримінального правосуддя, у тому числі стандарти доказування у справах щодо міжнародних злочинів. Відповідно до ст. 66 Римського статуту особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено поза розумним сумнівом («beyond reasonable doubt»). Саме цей стандарт є одним із ключових у практиці МКС [1].

На відміну від національних правових систем, у діяльності МКС питання доказування має комплексний характер та поєднує елементи континентальної та англосаксонської моделей кримінального процесу. Особливістю міжнародного кримінального судочинства є значний обсяг цифрових доказів, матеріалів супутникового спостереження, відеофіксації, OSINT-даних, а також доказів, отриманих від міжнародних організацій і гуманітарних місій.

У практиці МКС важливого значення набуває питання допустимості доказів. Відповідно до ст. 69 Римського статуту Суд має право оцінювати належність та допустимість будь-яких доказів з урахуванням їх достовірності та способу отримання. При цьому МКС не застосовує надмірно формалізований підхід до оцінки доказів, що дозволяє використовувати широкий спектр інформаційних джерел [1].

Показовою є справа «Прокурор проти Томаса Лубанги Діло» (The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo), у якій Суд наголосив, що під час оцінки доказів необхідно враховувати їх загальну сукупність, взаємозв’язок та достовірність. У цьому рішенні МКС фактично сформував підхід до оцінки доказів через принцип комплексності та взаємного підтвердження доказової інформації [2].

У справі «Прокурор проти Жана-П’єра Бемби» (The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo) МКС звернув увагу на необхідність дотримання балансу між інтересами міжнародного правосуддя та забезпеченням прав обвинуваченого. Суд підкреслив, що навіть у справах щодо особливо тяжких міжнародних злочинів стандарти справедливого судового розгляду залишаються обов’язковими [3].

Особливу актуальність для України становить питання використання цифрових доказів. З початку повномасштабного вторгнення значна кількість воєнних злочинів документується за допомогою мобільних пристроїв, супутникових знімків, камер відеоспостереження, даних із соціальних мереж та відкритих джерел інформації. У зв’язку із цим практика МКС щодо оцінки цифрових доказів має важливе значення для національних органів досудового розслідування.

Верховний Суд України також поступово формує підходи до оцінки доказів із урахуванням міжнародних стандартів. У своїх правових позиціях Суд наголошує на необхідності забезпечення принципу верховенства права, допустимості доказів та дотримання прав людини під час кримінального провадження. Особливої актуальності це набуває під час розслідування воєнних злочинів та злочинів проти основ національної безпеки [4].

Крім того, практика Європейського суду з прав людини також впливає на формування стандартів доказування в Україні. У рішенні у справі «Ireland v. United Kingdom» ЄСПЛ зазначив, що доказування має ґрунтуватися на критеріях достатності, переконливості та узгодженості доказів. Аналогічні підходи дедалі частіше застосовуються і в міжнародному кримінальному правосудді [5].

Однією з ключових проблем для України залишається необхідність адаптації кримінального процесуального законодавства до сучасних міжнародних стандартів доказування. Зокрема, потребують удосконалення питання:

- процесуального оформлення цифрових доказів;
- використання матеріалів із відкритих джерел;
- міжнародного співробітництва під час збору доказів;
- забезпечення безпеки свідків і потерпілих;
- фіксації воєнних злочинів в умовах бойових дій.

Важливим аспектом є також необхідність підготовки спеціалізованих кадрів у сфері міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Ефективне застосування міжнародних стандартів доказування неможливе без належної професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів [6].

Таким чином, стандарти доказування у практиці МКС мають важливе значення для розвитку кримінальної юстиції України. Їх імплементація сприятиме підвищенню ефективності розслідування міжнародних злочинів, забезпеченню дотримання прав людини та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами правосуддя. В умовах воєнного стану та документування злочинів, пов’язаних зі збройною агресією проти України, це питання набуває особливої актуальності та потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 року.
2. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. ICC-01/04-01/06.
3. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo. ICC-01/05-01/08.
4. Практика Верховного Суду щодо допустимості доказів у кримінальному провадженні.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Ireland v. United Kingdom» від 18 січня 1978 року.

6. Баулін Ю. В. Міжнародне кримінальне право: підручник. Київ : Право, 2021.

Шамара Олександр Володимирович
доктор філософії, старший дослідник, доцент, радник директора Науково-дослідного інституту інформатики і права
Комашко Володимир Володимирович
доктор філософії, старший дослідник, заслужений юрист України, завідувач відділу правової та антикорупційної політики центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
Титаренко Олексій Олексійович
доктор юридичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії з питань підготовки персоналу та проблем правоохоронної діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У межах повноважень, наданих Конституцією України, сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю. Система цивільного демократичного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду *(стаття 4* Закону України «Про національну безпеку України») [1].

Людина, її життя і здоров`я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов`язком держави. Для реального виконання державою своїх завдань у сфері гарантування,

забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, юридичних осіб, а також державних і суспільних інтересів, держава створює систему органів, які сприяють реалізації державних завдань та функцій (стаття 3 Конституції України).

Офісом Генерального прокурора з метою приведення у відповідність до Конституції України Закону України «Про прокуратуру» в частині визначення функцій прокуратури, листом від 16.01.2021 №05/5/1-12вих-21 було ініційовано перед Парламентом України внесення відповідних змін до статей 2 (Функції прокуратури), 25 (Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство) Закону України «Про прокуратуру» [2]. Прокурори здійснюють повноваження з нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, на підставі Конституції України, законів України «Про прокуратуру» та «Про оперативно-розшукову діяльність», а також інших нормативно-правових актів, про що зазначено у листі Офісу Генерального прокурора від 16.02.2024 року №11/2/3-14274вих-24.

В науковому середовищі неодноразово було привернуто увагу до організації більш ефективного нагляду за дотриманням вимог Конституції України і законів України органами та підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність [3; 4; 5]. Крім того, в адресу Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Офісу Генерального прокурора було скеровано лист за №293/208 від 17.03.2025 року, яким було надано аналітичну записку «Щодо посилення прокурорського нагляду за дотриманням законності органами та підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність». Фахівцями консультативно-дорадчого органу при Президентові України, за результатами аналізу Конституції України, законів України «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про розвідку», «Про національну безпеку України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність» звернуто увагу законодавчої, виконавчої влади та прокуратури на наявні проблеми стосовно унормування дієвості реалізації функції органів прокуратури щодо відповідного кола осіб з числа працівників прокуратури з метою організації більш ефективного нагляду за дотриманням вимог Конституції України і законів України органами та підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність та надано відповідні пропозиції щодо змін до чинного законодавства України. За результатами її опрацювання державними органами України було висловлено власні міркування щодо викладеного аналізу стану законодавства [6].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р схвалено Дорожню карту з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» [7].

Дорожня карта з питань верховенства права є всеохоплюючим стратегічним документом, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека». Цей документ є однією з ключових передумов відкриття офіційних переговорів про вступ України до ЄС у межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС», що відкривається першим і закривається останнім. Його розробка та подальше виконання свідчать про готовність України відповідати стандартам ЄС, зміцнюють довіру з боку держав-членів та підсилюють статус України як надійного партнера.

Положення Дорожньої карти з питань верховенства права «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 №475-р у пункті 4.3 Боротьба з організованою злочинністю (загальні засади боротьби з організованою злочинністю) визначають забезпечення виконання Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 р. роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 №792-р, та моніторинг його виконання.

Указом Президента України від 11.05.2023 року №273/2023 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, місія якого полягає у стратегічній та оперативній здатності органів правопорядку і прокуратури служити людям, захищати порядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості.

Окремої уваги заслуговують визначені Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку напрями посилення прокуратури, серед яких слід виділити:

- удосконалення внутрішньої структури і функцій органів правопорядку та прокуратури, забезпечення їх раціональної побудови й спроможності ефективно виконувати свої функції шляхом оптимізації ресурсів відповідно до визначених законом повноважень.

- посилення координаційної ролі Офісу Генерального прокурора, запровадження правового механізму затвердження та/або погодження Генеральним прокурором міжвідомчих актів органів правопорядку з питань проведення досудового розслідування та здійснення оперативно-розшукової діяльності (стандарти, методичні рекомендації) [8].

Прокуратура як орган системи правосуддя (ч.10 ст.131 «Розділу VIII Правосуддя» Основного Закону) відіграє реальну та конкретну роль у виконанні завдань і здійсненні функцій, покладених на неї. Система та

структура прокуратури побудовані таким чином, щоб її вплив на забезпечення законності, правопорядку, прав і законних інтересів громадян був ефективним, всеохоплюючим на всій території України та на всіх напрямах відносин, урегульованих законами України. Внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» в частині розширення системи демократичного цивільного контролю наглядом прокуратури у сфері дотримання вимог Конституції України і законів України в діяльності органів сектору безпеки і оборони зумовлено необхідністю недопущення використання цих органів для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина та стану правопорядку в органах сектору безпеки і оборони *(стаття 4 Закону України «Про національну безпеку України»)*. Крім того, нормативне упорядкування буде логічним кроком реалізації Конституційних положень та Закону України «Про національну безпеку України» [9], виходячи із наявних повноважень прокуратури здійснення нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю та контррозвідувальною діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони (стаття 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», стаття 2 Закону України «Про прокуратуру», стаття 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний процесуальний кодекс України [10]).

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за визначенням поняття «оперативно-розшукова діяльність» - це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [11]. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» надає визначення поняттю контррозвідувальна діяльність, проте *не містить визначення поняття «контррозвідувальний захід»* [12]. Водночас у статті 2 цього Закону визначено, що завданнями контррозвідувальної діяльності, поміж іншого, є розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян.

При цьому, положення Конституції України не містять таких понять, як «контррозвідувальна діяльність» чи «оперативно-розшукова діяльність». Натомість положеннями статті 92 Конституції України передбачено, що виключно законами України визначається, зокрема: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; правовий режим власності; засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики; судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку; правовий режим державного кордону; правовий режим воєнного і надзвичайного

стану, зон надзвичайної екологічної ситуації; засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [13].

Також слід звернути увагу, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), саме на підставі і в розвиток конституційних положень дає визначення поняття «досудове розслідування», а саме: «досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження» (пункт 5 частини 1 статті 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК). Органом ж досудового розслідування визначаються органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання. Досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи: 1) органів Національної поліції; 2) органів безпеки; 3) органів Державного бюро розслідувань; 4) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; 5) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України. Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: 1) органів Національної поліції; 2) органів безпеки; 3) органів Бюро економічної безпеки України; 4) органів Державного бюро розслідувань; 5) Національного антикорупційного бюро України (ст.38 КПК). У свою чергу, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (частини 1-2 статті 223 КПК).

Однією з причин такої правової неузгодженості є те, що чинна Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) та Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303) введений в дію Постановою Верховної Ради України № 2136-XII від 18.02.1992, ВВР, 1992, № 22, ст.304, а Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» прийнятий 26.12.2002 року № 374-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 12, ст.89).

На сьогодні в Україні правом на здійснення контррозвідувальної діяльності наділені органи Служби безпеки України, розвідувальні органи, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України та «Про розвідку» надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність (стаття 5 Закону

України «Про контррозвідувальну діяльність»). За приписами статті 5 (Розвідувальні органи) Закону України «Про розвідку» розвідувальними органами є: 1) Служба зовнішньої розвідки України; 2) розвідувальний орган Міністерства оборони України; 3) розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [14].

Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» визначає положення щодо здійснення прокурорського нагляду приписами пункту 6 частини 2 статті 7 цього Закону (Функції і повноваження органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність) [12]. Зокрема те, що нагляд за додержанням законів під час проведення контррозвідувальної діяльності здійснюється виключно Генеральним прокурором, виконувачем його обов'язків або уповноваженими наказом Генерального прокурора заступниками Генерального прокурора.

За змістом Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» контррозвідувальна діяльність реалізується шляхом здійснення контррозвідувальних заходів, які у свою чергу є складовою оперативно-розшукової діяльності, за якою, відповідно до ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», органами прокуратури здійснюється нагляд за додержанням законів під час її проведення.

Крім того, статтею 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» передбачено здійснення заходів, визначених ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», - лише за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором. Статтею 12 (Контроль за контррозвідувальною діяльністю, нагляд за дотриманням законності органами та підрозділами, що її здійснюють) Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» передбачено, що контроль за контррозвідувальною діяльністю органів та підрозділів Служби безпеки України, нагляд за дотриманням ними законів України здійснюються відповідно до Конституції України та законів України.

Враховуючи кількість контррозвідувальних заходів (заведених Контррозвідувальних справ), які здійснюються/реалізовуються державними органами, які відповідно до законодавства України мають на це право – зведення та усічення здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення контррозвідувальної діяльності до посад Генерального прокурора та (або) його заступника, визначеного Генеральним прокурором, є вочевидь звуженням ефективності забезпечення дотримання вимог Конституції України і законів України в діяльності органів сектору безпеки щодо виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина та дотримання стану правопорядку в уповноважених органах сектору безпеки.

Доцільно згадати про той факт, що Указом Президента України «Питання оптимізації системи консультативних, дорадчих та інших

допоміжних органів» від 05.03.2026 року №223/2026, з метою оптимізації системи консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Президентом України, відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України визнано таким, що втратив чинність Указ Президента України від 21.06.2019 року №421/2019 «Про Комісію з питань правової реформи».

Указом Президента України від 21.06.2019 року № 421/2019 «Про Комісію з питань правової реформи» було затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи відповідно до якої Голова Комісії інформує Президента України і громадськість про діяльність Комісії та її робочих груп. У складі Комісії з числа її членів було утворено робочі групи з питань: підготовки пропозицій щодо внесення змін до Конституції України; розвитку законодавства про організацію судової влади та здійснення правосуддя; розвитку кримінального права; реформування кримінальної юстиції; розвитку юридичної освіти; реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Нажаль громадськість не побачила звіт про 7-ми річну діяльність Комісії з питань правової реформи щодо напрацювань її членів у сфері розроблення узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, підготовлених та узагальнених пропозицій стосовно змін до Конституції України, законодавства про організацію судової влади, здійснення правосуддя та статус суддів, законодавства про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства, а також стосовно розвитку юридичної освіти, реформування органів правопорядкуа також з інших питань визначених Указом Президента України від 21.06.2019 року №421/2019 завдань її роботи.

На підставі зазначеного вище вважаємо за доцільне внести зміни до законів України «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про розвідку», «Про національну безпеку України», «Про контррозвідувальну діяльність», якими унормувати реалізацію функції органів прокуратури щодо відповідного кола осіб з числа працівників прокуратури з метою організації більш дієвого і ефективного нагляду за дотриманням вимог Конституції України і законів України органами та підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність. Зокрема, щодо реалізації нагляду за дотриманням вимог Конституції України і законів України органами та підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність не лише Генеральним прокурором та визначеним ним заступником Генерального прокурора, а й прокурорами, уповноваженими наказом Генерального прокурора.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/kweutx (дата звернення: 11.04.2026).

2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/bjrhxx (дата звернення: 11.04.2026).

3. Shamara O.V., Komashko V.V. Prosecutor's supervision over compliance with the Constitution and laws of Ukraine by bodies and units conducting counterintelligence activities: legislative and subjective aspects. Modern science and innovation: trends, challenges, and breakthroughs: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference, May 23, 2025. New York, USA: International Center of Scientific Research. C.135-145.

4. Shamara O.V. Komashko V.V. État actuel du contrôle exercé par le parquet sur le respect de la loi par les organismes et unités menant des activités de contre-espionnage // «Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: c avec des matériaux de la VIII conférence scientifique et pratique internationale, Paris, 4 avril 2025. Paris: La Fedeltà, 2025. C. 67-77.

5. Шамара О.В., Комашко В.В. Нагляд прокурора за додержанням Конституції та законів України органами та підрозділами, що проводять контррозвідувальну діяльність: законодавчий та суб'єктивний аспект // Інформація і право. Науковий журнал. № 2(53) (2025). С.244-257.

6. Лист Національного інституту стратегічних досліджень за №293/208 від 17.03.2025 року.

7. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. URL: https://surl.li/dymssj (дата звернення: 11.04.2026).

8. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента від 11.05.2023 р. № 273/2023. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/obwfjf (дата звернення: 11.04.2026).

9. Шамара О.В. Прокурорський контроль за діяльністю розвідувальних та контррозвідувальних органів, як елемент діяльності Військової юстиції України. Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14-15 березня 2024 року, м. Київ. Київ : Алерта, 2024. С.292-300.

10. Шамара О.В. Демократичний цивільний контроль в рамках побудови військової юстиції України // Інформація і право. Науковий журнал. №3(50)/2024. – С. 201-211.

11. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. №2135-XII. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/emuepq (дата звернення: 11.04.2026).
12. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/jxbrja (дата звернення: 11.04.2026).
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/zeobfb (дата звернення: 11.04.2026).
14. Про розвідку: Закон України 17.09.2020 р. № 912-IX. Законодавство України : офіц. портал. URL: https://surl.li/lbcaxb (дата звернення: 11.04.2026).

Шаповалов Олександр Олександрович
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИСДИКЦІЇ МКС В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала каталізатором для активізації як національних, так і міжнародних механізмів кримінального правосуддя. Масовий характер порушень норм міжнародного гуманітарного права, що проявляється у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людяності, а також потенційних актів геноциду, зумовлює необхідність формування ефективної системи притягнення винних осіб до відповідальності [4].

У цьому контексті ключову роль відіграє МКС, юрисдикція якого поширюється на найтяжчі міжнародні злочини [1]. Водночас ефективність діяльності цього Суду значною мірою залежить від якості роботи національних правоохоронних органів, які забезпечують первинний збір, фіксацію та процесуальне оформлення доказів.

Особливе місце серед таких органів займає Національна поліція України, яка виконує функцію безпосереднього документування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Саме на цьому рівні формується доказова база, яка у подальшому визначає перспективи як національного, так і міжнародного кримінального переслідування.

Функціонування Міжнародного кримінального суду базується на принципі комплементарності, який визначає баланс між міжнародною та

національною кримінальною юрисдикцією [1]. Його сутність полягає в тому, що Суд не замінює національні системи правосуддя, а втручається лише у випадках, коли держава об'єктивно не спроможна або не демонструє належної волі здійснювати ефективне розслідування та кримінальне переслідування. Таким чином, комплементарність виступає не лише процесуальним принципом, а й інструментом стимулювання держав до належного виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері протидії безкарності за найтяжчі злочини.

У практичному вимірі це означає, що якість та ефективність діяльності національних правоохоронних органів безпосередньо впливають на можливість реалізації юрисдикції МКС. Україна, здійснюючи розслідування воєнних злочинів, фактично реалізує первинну кримінальну юрисдикцію, що узгоджується з положеннями національного кримінального законодавства [2]. Водночас важливим є не лише формальне відкриття кримінальних проваджень, а й забезпечення їх реальної ефективності, що включає повноту досудового розслідування, належну правову кваліфікацію діянь, а також формування доказової бази, здатної витримати перевірку за міжнародними стандартами. Саме такий підхід створює передумови для ефективної взаємодії з міжнародними судовими інституціями та мінімізує ризик втрати юрисдикції на користь МКС.

Документування міжнародних злочинів, зокрема воєнних, є складним багаторівневим процесом, що виходить за межі традиційного кримінального розслідування. Воно передбачає не лише фіксацію фактичних обставин події, а й встановлення всіх елементів складу кримінального правопорушення, зокрема суб'єктивну сторону, форму вини, мотиви та цілі дій правопорушника. Така діяльність здійснюється відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України [3], але водночас повинна відповідати міжнародним стандартам, що висуваються до доказової бази у справах про міжнародні злочини.

На практиці документування охоплює широкий спектр дій, зокрема фіксацію обстрілів цивільної інфраструктури, документування вбивств цивільного населення, катувань, незаконного позбавлення волі, депортацій та інших порушень норм міжнародного гуманітарного права [4]. Особливу складність становить доведення індивідуальної кримінальної відповідальності, зокрема встановлення ролі конкретної особи у вчиненні злочину, а також визначення причинно-наслідкових зв'язків між її діями та наслідками. Додатковими факторами ускладнення є проведення розслідувань в умовах активних бойових дій, обмежений або відсутній доступ до місць подій, переміщення або знищення доказів, а також перебування підозрюваних на тимчасово окупованих територіях чи за межами юрисдикції України. У таких умовах особливого значення набуває використання альтернативних джерел доказової інформації, зокрема цифрові сліди, матеріали з відкритих джерел, а також дані міжнародного

співробітництва, що потребує їх ретельної перевірки та належного процесуального закріплення.

Доказування у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів, зокрема воєнних, характеризується підвищеним рівнем складності та багаторівневістю, що зумовлено необхідністю одночасного дотримання вимог національного кримінального процесуального законодавства та стандартів міжнародного кримінального судочинства [3]. У цьому контексті особливого значення набуває не лише сам факт збирання доказів, а й їх подальша процесуальна придатність для використання у міжнародних судових інституціях, зокрема у Міжнародний кримінальний суд.

Ключовими критеріями оцінки доказів виступають їх належність, допустимість, достовірність та достатність. Водночас міжнародна практика висуває додаткові вимоги до якості доказової бази, зокрема щодо забезпечення прозорості джерел інформації, можливості її незалежної перевірки та збереження цілісності доказів. У цьому аспекті важливим є дотримання так званого «ланцюга збереження доказів», який гарантує незмінність доказу від моменту його виявлення до використання у суді.

Сучасні умови ведення війни обумовлюють активне використання цифрових доказів, що включають фото- та відеоматеріали, дані з мобільних пристроїв, геолокаційні дані, супутникові знімки, а також інформацію з відкритих джерел (OSINT). Однак специфіка таких доказів полягає у необхідності їх технічної верифікації, встановлення автентичності та виключення можливості маніпуляцій. Це, у свою чергу, потребує залучення спеціальних знань та використання сучасних криміналістичних методик.

Практика МКС у справах, пов’язаних із збройною агресією проти України, демонструє реальне функціонування механізмів міжнародного кримінального правосуддя та поступове формування сталої правозастосовної практики [5]. Видання ордерів на арешт представників політичного та військового керівництва рф свідчить про послідовне застосування принципу індивідуальної кримінальної відповідальності, незалежно від офіційного статусу особи чи її посадового становища.

Зазначена практика має не лише символічне, а й практичне значення для національних органів досудового розслідування. Вона формує орієнтири щодо кваліфікації діянь, визначення складів міжнародних злочинів, встановлення форм співучасті, а також підходів до доведення вини конкретних осіб. Особливу увагу приділяється концепції командної відповідальності, яка дозволяє притягати до відповідальності осіб, що віддавали накази або не вжили заходів для запобігання злочинам.

Таким чином, практика МКС виконує функцію своєрідного методологічного орієнтира для національної правозастосовної діяльності, стимулюючи адаптацію внутрішніх процедур до міжнародних стандартів.

Незважаючи на значний обсяг проведеної роботи, система документування та розслідування міжнародних злочинів стикається з рядом системних проблем, що мають як об’єктивний, так і організаційно-правовий

характер. Однією з ключових проблем є фізична недоступність підозрюваних осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, що істотно ускладнює реалізацію процесуальних дій та забезпечення їх участі у кримінальному провадженні.

Суттєвою перешкодою є також складність ідентифікації осіб, причетних до вчинення злочинів, особливо у випадках, коли вони діють у складі організованих військових формувань або використовують заходи конспірації. Додатково ускладнює ситуацію необхідність доведення суб'єктивної сторони злочину, включаючи умисел, мотиви та цілі, що є критично важливим для кваліфікації міжнародних злочинів.

Окремим викликом є різниця між національними та міжнародними стандартами доказування, що потребує гармонізації підходів та адаптації кримінального процесу до вимог міжнародного права. Це особливо актуально у контексті забезпечення допустимості доказів у міжнародних судових інституціях.

Подальший розвиток системи протидії міжнародним злочинам потребує комплексного підходу, що охоплює як нормативно-правові, так і організаційно-практичні аспекти. Одним із ключових напрямів є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема положеннями Римського статуту, що дозволить підвищити ефективність взаємодії з міжнародними судовими інституціями.

Важливим є також впровадження міжнародних стандартів доказування у практику досудового розслідування, що включає вдосконалення процедур збору, фіксації та збереження доказів. Не менш значущим є розвиток міжнародного співробітництва, у тому числі участь у спільних слідчих групах, обмін інформацією та залучення експертної допомоги.

Особливу роль відіграє використання сучасних технологій, зокрема цифрової криміналістики, аналітичних систем обробки даних, а також інструментів OSINT. У поєднанні з підвищенням професійного рівня слідчих це створює передумови для формування ефективної системи документування та розслідування міжнародних злочинів.

Таким чином, забезпечення реалізації юрисдикції МКС в умовах збройного конфлікту є складним і багатовимірним процесом, що вимагає узгодженої взаємодії національних та міжнародних інституцій. Ефективність цієї діяльності безпосередньо залежить від якості документування злочинів, рівня професійної підготовки суб'єктів розслідування та здатності національної правової системи адаптуватися до міжнародних стандартів.

Практика міжнародного кримінального правосуддя підтверджує, що належне документування та доказування є ключовими елементами у забезпеченні невідворотності покарання. У цьому контексті подальший розвиток кримінального процесу має бути спрямований на інтеграцію найкращих міжнародних практик, що дозволить підвищити ефективність

протидії міжнародним злочинам та забезпечити відновлення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 // Офіційний переклад. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
4. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977) // Основні положення: ст. 48–52. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Situation in Ukraine: ICC arrest warrants and official statements // Міжнародний кримінальний суд. Режим доступу: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine

Шармар Ольга Михайлівна
доцент кафедри кримінології та інформаційних технологій НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

21.08.2024 р. було прийнятий Закон України № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», який набрав чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до КК та КПК України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 р. № 4012-IX, тобто з 24.10.2024 р. Як наслідок, було змінено положення КК України щодо злочину агресії (ст. 437), воєнних злочинів (ст. 438) і геноциду (ст. 442) і доповнено новою нормою, яка передбачає відповідальність за злочини проти людяності (ст. 442-1) та командну відповідальність (ст. 31-1). Не дивлячись на важливість цих новел між національним кримінальним законодавством і міжнародним кримінальним правом залишаються невирішеними питання узгодження, зокрема щодо застосування нових норм у часі.

Науковою розробкою цієї проблематики займалися наступні науковці: А. В. Андрушко, І. В. Головюк, М. В. Грушко, Я. М. Жуковська,

М. Б. Корабель, В. М. Киричко, А. А. Маєвська, С. О. Мазепа, І. С. Нуруллаєва, М. В. Піддубна, А. С. Політова, О.Г. Яновська та ін.

Відповідно до п. «с» ст. 6 Статуту Нюрнберзького Міжнародного трибуналу злочини проти людяності є двох видів: 1) нелюдські діяння (вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення до або під час війни); 2) переслідування людської групи (з політичних, расових або релігійних мотивів з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції Трибуналу) [1].

Положення ст. 442^{-1} КК України передбачають, що до злочинів проти людяності відносяться умисні діяння, вчинені в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення: переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі; депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави; насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; обернення в рабство або торгівлі людьми; насильницького зникнення; незаконного позбавлення волі; катування; інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, що супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

Частина перша ст. 442^{1} КК України закріплює види злочинів, які до моменту прийняття цієї норми містив і містить КК України, зокрема в статтях: 115, 122, 121, 127, 149, 146, 146-1, 150, 152, 153, 161, 303 КК України, водночас ст. 442^{1} КК України не має положень відсильного характеру до перелічених норм, які за змістом містять однакові поняття. Це призводить до того, що одне і те саме поняття (наприклад, катування) передбачене в зазначених нормах має різний зміст, що не відповідає вимогам системності (систематизації) кримінального закону.

Крім цього, потрібно зазначити і про невідповідність деяких інших положень норми. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 442^{-1} КК України поняття «переслідування» визначено як «обмеження прав», що не відповідає змісту ст. 7 Римського статуту МКС, в якому зазначене поняття сформульовано як «умисне і грубе *позбавлення основоположних прав* усупереч міжнародному праву за ознакою належності до тієї чи іншої групи або спільноти» [2].

Недоліком ч. 1 ст.442^{-1} КК України є і те, що вона має законодавчі прогалини, які сприятимуть подвійному притягненню винного до кримінальної відповідальності. Останнє доводиться тим, що зазначена норма не містить ознак, які обтяжують склади злочинів, водночас ці ознаки містять норми інших розділів КК України. Наприклад, у випадку: зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років (ч. 4 ст. 152 КК України) дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю ч. 4 ст. 152 КК України і ст. 442^{-1} КК України; торгівлі людиною щодо неповнолітнього чи малолітнього, дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю ч. 3 ст. 149 і ст. 442^{-1} КК України.

Згідно з ч. 2 ст. 442^{-1} КК України встановлюється відповідальність за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб: 1) апартеїду; 2) винищення; 3) вбивства. Термін «злочин апартеїду» у цьому Кодексі вживається у значенні, наведеному в Міжнародній конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р. Відповідно до Статуту МКС суду цієї конвенції апартеїд – це інституціоналізований режим систематичного гноблення і панування однієї расової групи над іншою, що здійснюється з метою збереження цього режиму, і включає в себе нелюдські дії. Апартеїд характеризується расовою дискримінацією, сегрегацією та позбавленням певних груп населення основних прав і свобод [3].

Під винищенням законодавець розуміє позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу до води, продуктів харчування або лікарських засобів. Водночас у ч. 1 ст. 115 КК України передбачено формулювання (вбивство – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині), яке за змістом закріплює діяння, спрямоване на позбавлення життя людини. Використання терміну «винищення» також ускладнює розмежування складів злочинів проти людяності із змістом поняття геноциду (ст. 442 КК України) [4], який в свою чергу передбачає діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Викладене свідчить про те, що новели кримінального закону потребують подальшого удосконалення і належного тлумачення для уникнення конкуренції кримінально-правових норм, порушення принципів системності та формальної визначеності.

Список використаних джерел:

1. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL: https://surli.cc/xqupiv (дата звернення: 05.03.2026 р.).

2. Киричко В. М. Імплементація положень римського статуту міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України:

результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024. № 2(22). С. 1-52.

3. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30.11.1973. Ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 15.10.1975. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_149.

4. Шармар О.М. Проблемні питання злочинів проти людяності. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації* : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, (м. Харків, 15 трав. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 417-420. С.420

Шрамко Сабріє Сейтжеліївна
завідувач кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, старший дослідник

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ

Переосмислення відповідальності держав за злочин агресії є однією з ключових проблем сучасного міжнародного права, особливо в умовах триваючої збройної агресії рф проти України. Традиційно питання агресії розглядалося крізь призму індивідуальної кримінальної відповідальності вищого політичного та військового керівництва держави, що знайшло своє нормативне закріплення у Статуті Міжнародного кримінального суду. Водночас відповідальність самої держави-агресора залишалася в площині міжнародно-правової відповідальності за міжнародно протиправне діяння, без достатньо ефективних механізмів примусу та відшкодування шкоди.

Сучасна модель відповідальності держав базується на положеннях Статуту Організації Об'єднаних Націй та загальних принципах міжнародного права, зокрема забороні застосування сили, закріпленій у статті 2(4) [1]. Визначення акту агресії конкретизоване в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (1974 р.), однак це визначення має переважно політико-правовий характер і не створює автоматичного механізму притягнення держави до відповідальності. У практичному вимірі ключову роль у встановленні факту агресії традиційно відіграє Рада Безпеки ООН, що створює структурну проблему, коли держава-агресор є постійним членом Ради Безпеки та користується правом вето.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну у 2022 році актуалізувало дискусію щодо недостатності існуючих механізмів реагування. Попри те, що МКС здійснює розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, його юрисдикція щодо злочину агресії є обмеженою,

з огляду на специфічні умови її реалізації. Це підштовхує до пошуку альтернативних або додаткових інституційних моделей, зокрема створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Переосмислення відповідальності особливо важливе крізь призму сучасного правосуддя, яке дедалі більше відходить від виключно каральної моделі. Йдеться про формування комплексної системи, що включає: міжнародно-правову відповідальність із чітко визначеним обов'язком повного відшкодування шкоди; інституційні механізми репарацій, зокрема використання заморожених активів держави-агресора; розширення практики міжнародної ізоляції та санкцій як форми квазіделіктної реакції міжнародного співтовариства; закріплення принципу невідворотності відповідальності у міжнародних договорах нового покоління.

Уваги потребує питання співвідношення державного імунітету та обов'язку відшкодування шкоди за акт агресії. Традиційна доктрина імунітету держави, сформована в умовах міждержавної рівності, дедалі більше піддається перегляду в контексті грубих порушень імперативних норм. Агресія як найтяжче міжнародне злочинне діяння ставить під сумнів допустимість абсолютного імунітету у справах про компенсацію шкоди.

Роль сучасного правосуддя полягає у поступовій зміні логіки сприйняття відповідальності. Такий підхід дозволяє розглядати злочин агресії не лише як юридичний акт порушення міжнародного миру, а як комплексне соціальне явище, що спричиняє масштабні гуманітарні, економічні та психологічні наслідки. У цьому контексті держава має розглядатися як інституція, яка має позитивні обов'язки перед населенням щодо запобігання конфліктам, захисту людської гідності, забезпечення стійкості суспільства до насильства та недопущення поширення мови ворожнечі. Війна, породжена агресією, створює умови для зростання внутрішньої напруги, радикалізації суспільних настроїв, посилення нетерпимості та злочинів на ґрунті ненависті. У таких умовах сучасне правосуддя має реагувати на ширший спектр викликів, пов'язаних із захистом соціальної стабільності, збереженням довіри до правових інститутів і недопущенням дегуманізації окремих соціальних груп.

Таким чином, переосмислення відповідальності держав за злочин агресії передбачає перехід від декларативної моделі до реального механізму примусу, який поєднуватиме кримінальне переслідування, міжнародно-правову відповідальність держави, ефективні механізми репарацій та обмеження імунітету в частині відшкодування шкоди, виконання позитивного обов'язку щодо захисту суспільства від насильства, збереження миру та підтримання справедливого міжнародного порядку. Перспективи подальшого розвитку цієї концепції пов'язані з кодифікацією нових стандартів відповідальності на універсальному або регіональному рівнях, а також із формуванням сталої практики, що закріпить принцип: агресія неминуче тягне політичні наслідки та повну юридичну відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об’єднаних Націй. URL : https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text (дата звернення: 23.04.2026).

2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії» (1974 р.). URL: https://docs.un.org/en/A/RES/3314(XXIX)

Шульга Олег Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології ННІПП НАВС,
науковий співробітник ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»

АТАКИ НА ЦИВІЛЬНУ ЕНЕРГЕТИЧНУ ІНФРАСТРУКТУРУ ЯК ПРЕДМЕТ ЮРИСДИКЦІЇ МКС: ФОРМУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МІСТ

Систематичні ракетні удари РФ по об’єктах критичної, зокрема енергетичної, інфраструктури України утворюють один із центральних вимірів сучасного збройного конфлікту, який має не лише воєнне, а й виразне гуманітарне, правове та урбаністичне значення. Систематичне знищення об'єктів енергетичної інфраструктури позбавляє мільйони цивільних осіб доступу до життєво необхідних послуг (теплопостачання, водопостачання та електроенергії), створюючи умови, непридатні для проживання людей, та генеруючи комплексні загрози соціальній стабільності й безпеці міських спільнот. З огляду на зазначене, юрисдикція Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) щодо відповідних суспільно небезпечних діянь набуває принципового значення як механізм протидії безкарності та інструмент відновлення справедливості.

Підписавши 20.01.2000 р. Римський статут 1998 року, Україна розпочала тривалий шлях до повноправної інтеграції у систему міжнародного кримінального правосуддя, який завершився лише чверть століття потому. Римський статут набрав чинності для України 01.01.2025 р., яка стала 125-ю державою-учасницею МКС [1]. Варто зазначити, що ще до завершення процесу ратифікації Україна двічі (у 2014 та 2015 роках) визнала юрисдикцію МКС у порядку статті 12(3) Статуту, що забезпечило правову основу для поточних розслідувань щодо злочинів, вчинених на її території з 21.11.2013 р. [2].

Аналіз практики Офісу прокурора МКС дозволяє виснувати, що атаки на енергетичну інфраструктуру України кваліфікуються за сукупністю норм

Римського статуту, а саме: статтею 8(2)(b)(ii) – умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; статтею 8(2)(b)(iv) – умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньою очікуваною загальною військовою перевагою; а також статтею 7(1)(k) – інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Реалізуючи доктрину командної відповідальності, 05.03.2024 р. Палата попереднього провадження ІІ МКС видала ордери на арешт генерал-лейтенанта С. Кобилаша та адмірала В. Соколова, а 24.06.2024 р. – С. Шойгу та В. Герасімова [2]. Варто наголосити, що внаслідок значної кількості ударів пошкоджено понад 50% енергетичної інфраструктури України, а сукупні збитки, за оцінкою Світового банку, склали близько 12 млрд доларів США [3].

Суттєву роль у формуванні доказової бази для кримінального переслідування відіграли незалежні наукові дослідження та документальні звіти. Зокрема, 29 лютого 2024 року Гуманітарна дослідницька лабораторія Єльського університету (Yale HRL) у межах програми Conflict Observatory оприлюднила звіт, що зафіксував 223 інциденти пошкодження об'єктів генерації та передачі електроенергії на території 23 з 24 областей України за період з 1 жовтня 2022 року до 30 квітня 2023 року, з яких 66 верифіковано з високим ступенем достовірності із застосуванням геопросторового аналізу та відкритих джерел. Принципово важливим висновком звіту є те, що переважна більшість ідентифікованих об'єктів ураження розташована поза зонами активних бойових дій, що може свідчити про відсутність законної військової цілі та можливе порушення принципів розрізнення (distinction) і пропорційності (propoptionality), закріплених у статтях 48 і 55(5)b Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій 1977 року [4].

Підтвердженням тривалого та систематичного характеру атак слугує інформаційне повідомлення, направлене у лютому 2026 року Генеральним прокурором України Р. Кравченком до Офісу прокурора МКС відповідно до статті 15 Римського статуту, що описує удари по енергетичній інфраструктурі за липень 2025 – лютий 2026 років, інтенсивність яких перевищила два попередні періоди масованих атаках (жовтень 2022 – березень 2023 року та березень 2024 – березень 2025 року), охопивши весь технологічний ланцюг енергосистеми від генерації до розподілу та спричинивши загибель 11 цивільних осіб і поранення 68 [5]. Паралельно Литва офіційно звернулася до прокурорів МКС із пропозицією кваліфікувати систематичні зимові удари по енергетиці як геноцид та видати нові ордери на арешт. У березні 2026 року заступник прокурора МКС

Мам Мандіай Ніанг у ході офіційного візиту до Києва особисто оглянув одну з постраждалих електростанцій та підтвердив готовність Офісу продовжувати розслідування, зазначивши, що ордери на арешт у цьому напрямі вже видані [6].

Аналізований напрям діяльності МКС має також виражений урбаністичний вимір, що виявляється через концепцію резильєнтності міст, яку в сучасному науковому дискурсі визначають як здатність міських системи протистояти шокам, зберігати функціональність та використовувати кризу як імпульс для оновлення [7]. Показово, що польові візити представників МКС до місць вчинення злочинів набули усталеного характеру: ще у квітні 2022 року прокурор МКС Карім Хан особисто відвідав Бучу, кваліфікувавши Україну як «місце злочину» [8], а у лютому 2026 року Дарницьку ТЕЦ – цивільний об'єкт критичної інфраструктури, що забезпечує теплопостачання житлових будинків, лікарень і навчальних закладів, – відвідали понад 60 послів та представників міжнародних організацій [6]. Доцільно наголосити, що цілеспрямовані удари по міській інфраструктурі безпосередньо підривають резильєнтність міст, перетворюючи переслідування виконавців таких злочинів на невід'ємний елемент стратегій міської стійкості та постконфліктного відновлення.

Разом з тим варто зауважити, що практика МКС у цій сфері стикається з низкою системних викликів. По-перше, оскільки РФ не є учасницею Римського статуту та відкликала свій підпис у 2016 р. [2], добровільне виконання ордерів на арешт не вбачається можливими і вимагає від держав-учасниць дотримання відповідних зобов'язань щодо затримання підозрюваних осіб. По-друге, збирання та верифікація доказів в умовах активного збройного конфлікту, а також необхідність доведення системного та поширеного характеру атак для їх одночасної кваліфікації як воєнних злочинів і злочинів проти людяності зумовлюють підвищені вимоги до доказового стандарту та потребують залучення сучасних технологій дистанційного зондування і відкритих джерел. Попри зазначені труднощі, є підстави стверджувати, що послідовне застосування МКС доктрини командної відповідальності, видача чотирьох ордерів на арешт у цьому напрямі розслідування та активна співпраця з українськими органами влади й громадянським суспільством після ратифікації Римського статуту засвідчують формування нової судової практики у сфері протидії системним атакам на цивільну інфраструктуру, яка може слугувати прецедентом для майбутніх справ.

Список використаних джерел:

1. Coalition for the International Criminal Court. Ukraine becomes the 125th State Party to the ICC Rome Statute. January 2025. URL: https://www.coalitionfortheicc.org/ukraine-becomes-125th-ICC-state-party.
2. ICC. Situation in Ukraine. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine.

3. Marchuk I. Justice for Victims of Missile Attacks in Ukraine: New ICC Arrest Warrants for Russian Top Military Commanders. *Opinio Juris*. 15 March 2024. URL: https://surl.li/wiiilz
4. Hathaway O. A., Howarth C. N., Khoshnood K., Raymond N. A. et al. Remote Assessment of Bombardment of Ukraine's Power Generation and Transmission Infrastructure, 1 October 2022 to 30 April 2023. Yale Humanitarian Research Lab / Conflict Observatory. 29 February 2024. URL: https://surl.li/nkkgfa
5. Офіс Генерального прокурора України. Інформаційне повідомлення до Офісу прокурора МКС щодо атак на енергетичну інфраструктуру України у період липень 2025 – лютий 2026 р. (відповідно до ст. 15 Римського статуту). Лютий 2026 р. URL: https://surli.cc/rqonia
6. ICC. ICC Deputy Prosecutor Mame Mandiaye Niang concludes his first visit to Kyiv, Ukraine, 3–6 March 2026. International Criminal Court. URL: https://surl.li/eswowr
7. Тарасевич О. В., Жилінська Л. О., Волкова А. О. Соціально-економічна резильєнтність українських міст: економіко-правові механізми та національна модель формування. Ефективна економіка. 2025. № 11. URL: https://surl.li/nastkj
8. ICC chief prosecutor visits Bucha as court investigates alleged war crimes in Ukraine. *JURIST*. 13 April 2022. URL: https://surl.li/jghfor

Щерба Вікторія Миколаївна
доцент кафедри кримінального
права та кримінології ННІПП
НАВС, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ГЕНОЦИДУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

У сучасних умовах розвитку міжнародного кримінального права проблема кваліфікації геноциду набуває особливої актуальності. Геноцид як один із найтяжчих міжнародних злочинів становить загрозу не лише окремим групам населення, а й міжнародному правопорядку загалом. Водночас складність його юридичної природи зумовлює численні труднощі у правозастосуванні.

Поняття геноциду закріплене в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Відповідно до цього міжнародного акту, геноцид визначається як діяння, вчинені з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу.

У національному законодавстві України відповідальність за геноцид передбачена ст. 442 КК України. Законодавче визначення загалом

відповідає міжнародним стандартам, однак має певні особливості у формулюванні об'єктивної сторони злочину.

Кримінально-правова кваліфікація геноциду передбачає встановлення всіх елементів складу злочину: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони [1].

Родовим об'єктом геноциду є міжнародний правопорядок і безпека людства, тоді як безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують існування відповідних соціальних груп. Об'єктивна сторона геноциду включає суспільно небезпечні дії, спрямовані на знищення групи. Законодавство передбачає альтернативний перелік таких дій, серед яких: позбавлення життя членів групи, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, створення умов життя, що призводять до фізичного знищення, скорочення народжуваності, насильницьке переміщення дітей. Суб'єктивна сторона геноциду характеризується прямим умислом і спеціальною метою – знищення певної групи. Саме наявність такого спеціального наміру (dolus specialis) є визначальною ознакою, яка відрізняє геноцид від інших міжнародних злочинів [2].

Практика міжнародних судових інституцій відіграє ключову роль у формуванні підходів до кваліфікації геноциду. Значний внесок зробили: Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний суд [3].

У національній практиці питання кваліфікації геноциду також набуває дедалі більшого значення. Особливо це стосується розслідування злочинів, пов'язаних із масовими порушеннями прав людини.

Попри наявність нормативної бази, у практиці виникає низка проблем. Доведення спеціального наміру це найскладніший елемент, оскільки прямі докази часто відсутні. Відмежування від суміжних злочинів, що геноцид необхідно чітко відрізняти від злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Недосконалість доказової бази і масштабність злочинів та знищення доказів ускладнюють розслідування. Політичний вплив та оцінка подій як геноциду іноді залежить від міжнародної політичної позиції. Юрисдикційні труднощі і питання підсудності та взаємодії між національними і міжнародними судами залишаються актуальними [4].

Отже, кримінально-правова кваліфікація геноциду є складним процесом, який вимагає врахування як теоретичних положень, так і практики їх застосування. Визначальним елементом є встановлення спеціального наміру знищення групи, що відрізняє геноцид від інших міжнародних злочинів. Подальший розвиток правової науки та практики має бути спрямований на: удосконалення механізмів доказування, гармонізацію національного законодавства з міжнародним, підвищення ефективності міжнародного співробітництва. Це сприятиме забезпеченню невідворотності покарання та зміцненню міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14#Text.
2. Базов, В. П. (2018). *Міжнародне кримінальне право* (Навч. посіб.). Київ: Юрінком Інтер. Доступ через каталог НБУВ: https://surl.li/crogmp
3. Костенко, О. М. (2020). *Кримінальне право України. Особлива частина* (Навч. посіб.). Київ: Алерта. Доступ через каталог НБУВ: https://surl.lu/nkjcsi
4. Cassese, A. (2013). International Criminal Law (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press. URL: https://surli.cc/jfcrtc

Юлдашева Світлана Анатоліївна,
професор кафедри ділової української та іноземних мов Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Сучасний етап розвитку кримінального законодавства України характеризується динамічними трансформаціями, що зумовлені як внутрішніми суспільно-політичними процесами, так і зовнішніми викликами, передусім пов’язаними з умовами воєнного стану. У таких обставинах особливого значення набуває проблема формування якісної, чіткої та узгодженої правничої термінології. Вона виступає не лише засобом нормативного закріплення кримінально-правових заборон, але й інструментом забезпечення принципів правової визначеності, законності та передбачуваності правозастосування.

Актуальність цієї розвідки полягає у необхідності комплексного аналізу новел кримінального законодавства крізь призму їхнього термінологічного наповнення, оскільки саме через категоріальний апарат реалізується зміст кримінально-правових норм.

Останні законодавчі зміни засвідчують тенденцію до суттєвого розширення понятійного апарату кримінального права. Це, зокрема, проявляється у введенні нових складів кримінальних правопорушень, пов’язаних із протидією збройній агресії та захистом державного суверенітету. До таких новел належать терміни «колабораційна діяльність», «пособництво державі-агресору», «виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії проти України». Запровадження зазначених понять є закономірною реакцією держави на нові загрози, однак їх термінологічна конструкція нерідко викликає дискусії в наукових колах [3, с. 36].

Так, показовим прикладом є законодавче закріплення «колабораційної діяльності», яке охоплює широкий спектр форм поведінки: від публічної підтримки рішень держави-агресора до участі в діяльності окупаційних органів влади. Водночас відсутність чітких меж між окремими формами такої діяльності створює ризик конкуренції норм та ускладнює їх кваліфікацію. У практичній площині це може призводити до ситуацій, коли аналогічні діяння кваліфікуються за різними частинами статті, що підриває єдність судової практики [1].

Іншим прикладом термінологічної проблематики є використання оціночних понять, зокрема у формулюванні «виправдовування збройної агресії». Така категорія не містить чітких критеріїв для відмежування кримінально караної поведінки від реалізації права на свободу думки і слова. У результаті виникає потенційний конфлікт між кримінально-правовими заборонами та конституційними гарантіями, що вимагає особливо виваженого підходу як у нормотворчості, так і в правозастосуванні.

Характерною рисою сучасного розвитку кримінального законодавства є також трансформація змісту вже усталених правових категорій. Зокрема, поняття «державна зрада» зазнає розширення шляхом включення нових форм протиправної діяльності, пов'язаних із інформаційною та кіберсферою. Наприклад**,** передача даних про розташування військових об'єктів через цифрові засоби комунікації або участь у інформаційних операціях держави-агресора нині можуть розглядатися як різновид сприяння ворогу. Така еволюція змісту терміна відображає сучасні реалії гібридної війни, однак водночас потребує належної термінологічної конкретизації [1].

Окремого аналізу потребує питання узгодженості національної кримінально-правової термінології з міжнародними стандартами. У контексті імплементації норм міжнародного гуманітарного права важливим є забезпечення відповідності між національними та міжнародними дефініціями. Зокрема**,** поняття «воєнні злочини» у міжнародному праві має чітко визначений зміст, тоді як у національному законодавстві його деталізація інколи є недостатньою або фрагментарною. Це може створювати труднощі під час кваліфікації злочинів та взаємодії з міжнародними судовими інституціями.

Не менш важливою проблемою є термінологічна нестабільність, що зумовлена високою динамікою законодавчих змін. Часте внесення поправок до кримінального законодавства без належної систематизації призводить до виникнення колізій і суперечностей у понятійному апараті. Ілюстрацією цього є використання таких формулювань, як «шкода національним інтересам» або «сприяння державі-агресору», які не мають універсального законодавчого визначення і можуть тлумачитися розширено.

Окрім того, слід звернути увагу на проблему міжгалузевої неузгодженості термінів. Окремі поняття, що використовуються у

кримінальному праві, можуть мати інше змістовне наповнення в адміністративному або інформаційному законодавстві. Це створює додаткові труднощі для правозастосовних органів і підвищує ризик помилок у кваліфікації правопорушень.

Узагальнюючи викладене, варто наголосити, що термінологічний вимір новел кримінального законодавства є одним із ключових чинників забезпечення ефективності кримінально-правового регулювання. Чіткість, однозначність і системність правничої термінології виступають необхідною умовою дотримання принципу правової визначеності та формування єдиної правозастосовної практики. Подальше вдосконалення кримінального законодавства має передбачати не лише оновлення змісту норм, але й глибоке наукове опрацювання їхнього термінологічного апарату з урахуванням як національних потреб, так і міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія Київ : Норма права, 2022. 241 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М І Мельника, М І Хавронюка 10-те вид , переробл та допов Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

3. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернєя. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

4. Сучасний кримінальний процес країн Європи:монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.] ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

Юсупова Катерина Олександрівна
ст.викладач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, доктор філософії з права, адвокат

ОГЛЯД ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ЕКСГУМАЦІЄЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИК

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією – це слідча (розшукова) дія з виймання трупа з відомого місця поховання в землі чи в іншому місці з метою його судово-медичного дослідження, а також у тих випадках, коли первинне судово-медичне дослідження цього трупа було проведене неповно або виникли нові серйозні обставини для перевірки обставин кримінального правопорушення шляхом дослідження раніше похованого трупа. Це складна

процедура, оскільки потребує певних процесуальних рішень; водночас є етичною процедурою, що супроводжується психологічним впливом на родичів. Основні труднощі охоплюють правові колізії, морально-етичні аспекти, медичні ризики та організаційні питання, зокрема необхідність вирішення фінансових питань та залучення спеціалістів і технічних працівників.

Взагалі ексгумацію умовно можна поділити на види: випадкова – під час будівництва або розкопок; законна – з дозволу відповідних органів про аутопсію (розтин) як посмертне медичне дослідження, яке проводиться лікарями для встановлення причин і механізмів смерті, що є частиною процесу підготовки до поховання у випадках насильницької, підозрілої смерті або смерті в лікарні; злочинна – з метою легкої наживи або наруги над тілом покійного, а так само для вимагання грошей за повернення тіла похованого.

Відповідно до положень ст. 239 КПК України ексгумація трупу проводиться за постановою прокурора. При огляді трупа, пов'язаного з ексгумацією обов'язковою є присутність судово-медичного експерта або лікаря. Для потерпілої сторони ексгумація є втручанням у посмертну недоторканність, може викликати опір родичів, спричинювати значний суспільний резонанс.

Водночас аналіз судової практики свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із неналежним оформленням постанов прокурора, недостатньою аргументацією необхідності проведення ексгумації, ігноруванням висновків експертів або передчасністю ініціювання цієї слідчої (розшукової) дії. Такі недоліки створюють ризики визнання отриманих доказів недопустимими, що може суттєво вплинути на результати судового розгляду та ефективність кримінального провадження загалом. Крім цього, чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить чітких критеріїв, які б визначали межі прокурорського розсуду при прийнятті рішення про ексгумацію, а також механізмів врахування позиції родичів померлого, що породжує додаткові правові та етичні колізії [1].

Проаналізуємо передовий досвід іноземних держав у питанні процесуальної регламентації ексгумації трупа і його огляду. При цьому слід враховувати вплив міжнародного права на національну правову систему України. Як зазначають В. В. Сліпінський і В. В. Рибалко, ратифікувавши міжнародний договір, Україна фактично визнає його примат над внутрішніми джерелами права, окрім Конституції [2, с. 601]. Так, основоположними для України є Загальна декларація прав людини, прийнята генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. та Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини (далі – Конвенція), прийнята у 1950 р. На основі останньої здійснює свою діяльність Європейський суд по правам людини (далі – ЄСПЛ). Україна ратифікувала дану Конвенцію 17 липня 1997 р. і 23 лютого 2006 р. прийняла Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де у ч. 1 ст. 17

прописано, що Україна сприймає практику ЄСПЛ як джерело права України і зобов'язується використовувати її при розгляді судових справ.

Більшість законодавств різних країн у кримінально процесуальних кодексах закріплюють положення, що за загальним правилом ніхто не може втручатися у приватне життя особи без її попередньої згоди. Такими країнами є: Литовська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Франція, Королівство Іспанія та ін. Щодо питання про надання згоди родичами померлої особи ми і хочемо зупинитися детальніше. У ст. 239 КПК України визначено коло осіб, які беруть участь при проведенні ексгумації: слідчий, прокурор (якщо в цьому є необхідність), судово-медичний експерт та службові особи органів місцевого самоврядування. Також за загальним правилом, для проведення слідчих (розшукових) дії необхідно залучати двох понятих – незаінтересованих по справі осіб. Присутність цих осіб є обов'язковою, про інших – не згадується, як і про необхідність надання родичами згоди на проведення цієї процесуальної дії. І дана позиція відрізняється від положень, які закріплені в КПК деяких зарубіжних країн. Так, наприклад, КПК Республіки Вірменії передбачає ще й участь родичів похованої особи, але лише за їх бажанням, правоохоронні органи не мають повноважень, щоб зобов'язати їх бути присутніми при проведенні ексгумації. Законодавці Вірменії передбачили, що згода є обов'язковою в усіх випадках, окрім ситуацій, коли є достатні підстави вважати, що хоча б один з родичів причетний до смерті померлої особи. Парламент Латвійської Республіки зазначили у КПК, що під час досудового слідства можна проводити таку процесуальну дію або з відома близьких родичів померлої особи, або за постановою слідчого судді [2, с. 601].

У практиці ЄСПЛ використання доказів, отриманих не у відповідності до національного законодавства, само по собі не є порушенням права на справедливий судовий розгляд. Наприклад, в ухваленому у справі «Парріс проти Кіпра» (Parris v. Cyprus, (ухв.), 56354/00, 4.07.2002) скарга була визнана неприйнятною, хоча засудження особи було засноване на результатах незаконної ексгумації [3, с. 79].

Попри те, що ЄСПЛ ніколи не застосовував статті з Конвенції в зв'язку з неповагою до трупа людини вважаючи, що те, що особисто властиве людині по її смерті зникає (справа «Акпінар і Алтюн проти Туреччини» (Akpinar and Altun v Turkey), 56760/00, 27 лютого 2007 року), питання щодо можливості бути присутнім на похоронах та віддати шану на могилі родича, заперечувати проти ексгумації, цей Суд визнає такими, що входять до обсягу права на повагу до сімейного або приватного життя відповідно до ст. 8 Конвенції. Так, у справі «Сольська і Рибіцька проти Польщі» (Solska and Rybicka v. Poland, №№ 30491/17 та 31083/17, 20.09.2018), що стосувалася ексгумації останків померлих без згоди їх сімей при розслідуванні катастрофи літака польських ВПС у Смоленську в квітні 2010 р., унаслідок якої загинули всі 96 осіб на борту, включно з Президентом Польщі, зазначив: за необхідності, влада зобов'язана проводити розтин тіла

померлого, і для проведення ефективного розслідування можна, за певних обставин, вимагати ексгумації тіл, а також можуть існувати певні обставини, за яких ексгумація є виправданою, навіть незважаючи на заперечення членів сім'ї. Водночас Суд наголосив, що необхідно встановити належний баланс між вимогами ефективного розслідування та приватними й сімейними інтересами, які можуть бути порушені. Він зауважив, що національне законодавство не передбачає ніякого «зважування» інтересів щодо справи заявників. Під час ухвалення своєї постанови прокурор не був зобов'язаний оцінювати факт того, чи можна досягти мети розслідування за допомогою менш обтяжливих засобів, як і не мав оцінювати можливі наслідки оскаржуваних заходів для приватного й сімейного життя заявників. Загалом польське законодавство не містить достатніх гарантій недопущення свавільного прокурорського рішення щодо ексгумації. Таким чином, заявників позбавили мінімального ступеня захисту, на який вони мали право [4].

Таким чином, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, що проводиться за постановою прокурора і полягає у здійсненні огляду під час вилучення трупа з місця його поховання. З метою удосконалення нормативно-правового регулювання порядку проведення під час досудового розслідування цієї дії й приведенням її у відповідність до міжнародних стандартів, приєднуємось до позиції науковців щодо доповнення ст. 239 КПК України положеннями про те, що проведення даного огляду на підставі постанови прокурора здійснюється стороною обвинувачення за наявності згоди на це близьких родичів або членів сім'ї похованої особи, які вправі бути присутніми при проведенні ексгумації, а якщо такої згоди не одержано – за ухвалою слідчого судді, суду.

Список використаних джерел:

1. Кривоносов Є. А. Проблеми забезпечення прокурором законності проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією. *Аналітично-порівняльне правознавство.* Том 3. № 1. 2026. С. 82–89

2. Слівінський В. В., Рибалко В. В. Правові та морально-етичні проблеми проведення ексгумації трупа у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 5. 2022. С. 600–602.

3. Калачова О. М. Використання практик Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* Суми, 2015. № 1 (69). С. 75–85.

4. Баулін О. В. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, під час здійснення досудового розслідування. *Криміналістика і судова експертиза.* № 67. 2022. С. 201–213.

Бацмановська Марія Миколаївна
Студентка групи 106 СПД НАВС
Науковий керівник:
Хахуцяк Ольга Юріївна
завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕЖАХ ДІЛЬНОСТІ МКС: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні виступає фундаментальною гарантією функціонування правової держави та невід'ємною складовою принципу верховенства права. У сучасних умовах трансформації правової системи України, зокрема в умовах воєнного стану, питання ефективного забезпечення прав і свобод особи набуває особливої актуальності. Це обумовлено необхідністю досягнення балансу між публічними інтересами держави у сфері протидії злочинності та приватними інтересами особи щодо захисту її прав.

Кримінальне провадження характеризується підвищеним рівнем втручання держави у сферу прав і свобод людини. Застосування запобіжних заходів, проведення слідчих (розшукових) дій, обмеження свободи пересування, втручання у приватне та сімейне життя створюють ризики порушення прав людини. Саме тому кримінальне процесуальне законодавство встановлює систему процесуальних гарантій, спрямованих на недопущення зловживань з боку органів державної влади.

Національні стандарти забезпечення прав людини закріплені насамперед у Конституції України та КПК України. Одним із ключових принципів є презумпція невинуватості, відповідно до якої особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено у встановленому законом порядку та підтверджено обвинувальним вироком суду. Зміст цього принципу полягає також у покладенні обов'язку доказування на сторону обвинувачення та тлумаченні всіх сумнівів на користь обвинуваченого.

Важливим елементом є право на захист, яке гарантує особі можливість користуватися правовою допомогою адвоката, знати сутність підозри чи обвинувачення, збирати та подавати докази, брати участь у судовому розгляді, а також оскаржувати процесуальні рішення. Реалізація цього права є необхідною умовою забезпечення справедливого судового розгляду.

Не менш важливим є право на свободу та особисту недоторканність, яке передбачає, що ніхто не може бути затриманий чи триматися під вартою

інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Особливе значення має дотримання розумних строків тримання під вартою та судового розгляду справи.

Окреме місце посідає заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Це право має абсолютний характер і не підлягає обмеженню за жодних обставин. Використання доказів, отриманих із порушенням цього принципу, є неприпустимим у кримінальному провадженні.

Міжнародні стандарти забезпечення прав людини формуються на основі таких актів, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Вони встановлюють мінімальні стандарти справедливого судочинства, яких повинні дотримуватися держави. До таких стандартів належать право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом, право на ефективний засіб юридичного захисту, право не свідчити проти себе, а також принцип рівності сторін.

Особливу роль у забезпеченні прав людини на міжнародному рівні відіграє Міжнародний кримінальний суд, діяльність якого регламентується Римським статутом Міжнародного кримінального суду. МКС здійснює юрисдикцію щодо найтяжчих злочинів, які становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства, зокрема геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

У діяльності МКС значна увага приділяється дотриманню прав обвинувачених. Зокрема, гарантується право на справедливий суд, презумпція невинуватості, право бути негайно поінформованим про обвинувачення, право на переклад, право на захист і участь у судовому розгляді. Обвинувачений також має право не свідчити проти себе та не визнавати вину.

Водночас МКС характеризується розширеним підходом до забезпечення прав потерпілих. Вони мають право брати участь у провадженні, подавати свої зауваження та отримувати компенсацію за завдану шкоду. Такий підхід свідчить про розвиток концепції відновного правосуддя у міжнародному кримінальному праві.

Співвідношення національних і міжнародних стандартів забезпечення прав людини полягає у їх взаємодоповнюваності. Україна як держава-учасниця міжнародних договорів зобов’язана імплементувати міжнародні стандарти у національне законодавство та забезпечувати їх практичну реалізацію. Значний вплив на формування національної правозастосовної практики має практика міжнародних судових інституцій.

Разом із тим у сфері забезпечення прав людини у кримінальному провадженні існують певні проблеми. Серед них можна виділити недотримання розумних строків розгляду справ, недостатній рівень забезпечення права на захист, випадки порушення права на свободу та особисту недоторканність.

У сучасних умовах воєнного стану ці проблеми можуть загострюватися, що потребує особливої уваги з боку держави.

Перспективи вдосконалення механізму забезпечення прав людини у кримінальному провадженні пов'язані з гармонізацією національного законодавства із міжнародними стандартами, підвищенням ефективності діяльності правоохоронних органів і судів, а також впровадженням сучасних підходів до захисту прав людини.

Отже, забезпечення прав людини у кримінальному провадженні є складним і багаторівневим процесом, який базується на поєднанні національних і міжнародних стандартів. Ефективна реалізація цих стандартів є необхідною умовою справедливого правосуддя та утвердження принципів правової держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Білошицька Ірина Вікторівна
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Резнік Юлія Степанівна
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидатка юридичних наук

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН

Серед найтяжчих порушень міжнародного права особливе місце посідає насильницьке переміщення дітей, що поєднує у собі ознаки воєнного злочину, злочину проти людяності та геноциду. Саме тому

міжнародне право виокремлює насильницьке переміщення дітей в окремий склад злочину, який одночасно охоплює ознаки воєнного злочину, злочину проти людяності і геноциду. Широкомасштабне примусове вивезення українських дітей із тимчасово окупованих рф територій перетворило це питання на одне з найбільш болючих у сучасній міжнародно-правовій дискусії і водночас на одне з тих, відповідь на яке неможливо відкласти.

Міжнародно-правова основа заборони насильницького переміщення дітей сформована у кількох ключових документах. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року серед п'яти форм геноцидних дій прямо називає «насильницьку передачу дітей з однієї групи до іншої» [1]. Аналогічне положення відтворено у ст. 6 (е) Римського статуту МКС. Принципово важливим є термінологічний нюанс: англійське forcibly transferring означає не лише фізичне переміщення в просторі, а й зміну групової належності дитини – через усиновлення, виховання в іншому культурному середовищі, зміну імені та громадянства [2, с. 15].

Переклад цього словосполучення як «примусове переміщення» звужує зміст норми до факту фізичного переміщення, тоді як справжня суть злочину полягає у руйнуванні зв'язку між дитиною і спільнотою, з якої її було вилучено. Саме тому ст. 442 КК України потребує уточнення формулювання: «насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи» точніше передає міжнародно-правовий стандарт, ніж чинна редакція «з однієї групи в іншу» [2, с. 23].

Для кваліфікації діяння як геноциду необхідно встановити dolus specialis – спеціальний умисел знищити захищену групу повністю або частково. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди у справі Akayesu 1998 року підкреслив, що цей умисел доводиться не лише прямими наказами, а й аналізом державної політики у сукупності з публічними висловлюваннями посадових осіб і пропагандистськими практиками [3]. Застосовуючи цей стандарт до ситуації в Україні, можна виділити відповідні фактичні обставини. Офіційні заяви вищих посадових осіб держави-агресора, що системно заперечують існування української нації, укази про спрощення набуття громадянства Російської Федерації для українських дітей-сиріт, а також функціонування мережі таборів «перевиховання» у своїй сукупності утворюють доказову базу, яка дозволяє порушувати питання про наявність ознак геноциду у формі насильницької передачі дітей захищеної групи [4, с. 445].

Конкретні механізми, що застосовувалися державою-агресором, є належним чином задокументованими. Вивезення дітей із зон бойових дій публічно визначалося як «евакуація», проте жодна з умов законної евакуації за нормами міжнародного гуманітарного права дотримана не була: переміщення від початку планувалося як постійне, згода батьків або законних опікунів не отримувалася, а повернення дітей системно блокувалося [5, с. 8–9]. Укази 2022–2024 років запровадили спрощений порядок надання дітям громадянства Російської Федерації; офіційні бази

усиновлення відкривалися для дітей, при цьому їхні імена та місця народження змінювалися; щонайменше 43 табори здійснювали систематичне «перевиховання», спрямоване на формування «нових громадян» держави-агресора [4, с. 443–444]. За даними спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, вплив на ідентичність дітей здійснювався одночасно у когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому вимірах, що призводило до поступового витіснення зв'язків із Україною [4, с. 443].

Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування щодо України задокументувала депортацію або примусове переміщення 1205 дітей із п'яти областей України та кваліфікувала ці дії як злочини проти людяності і воєнні злочини [5, с. 1–2]. Понад 80 % цих дітей станом на початок 2026 року не були повернуті. Комісія також встановила факт насильницького зникнення, коли батьків протягом тривалого часу не інформували ані про місце перебування дітей, ані про їхню подальшу долю. Одна з матерів зазначала: «Я кожні два дні телефонувала на гарячу лінію, щоб дізнатися, де мій син, але ніхто не міг надати жодної інформації» [5, с. 16]. У таких умовах основний тягар пошуку покладався на родини, які часто перебували у зоні активних бойових дій і не мали доступу до необхідних ресурсів.

17 березня 2023 року МКС видав ордери на арешт Президента рф та Уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Бєлової за воєнний злочин незаконної депортації та переміщення дітей [6]. Це є одним із перших у світовій практиці випадків кримінального переслідування чинного глави держави за такий вид злочину. Частина дослідників вважає, що наявна доказова база могла б дозволити кваліфікувати ці дії і як геноцид, однак цьому перешкоджають як складність доведення dolus specialis, так і політичні чинники, пов'язані з притягненням до відповідальності керівництва держави, що володіє значним міжнародним впливом [2, с. 22].

Правова дискусія не повинна нівелювати людський вимір проблеми, адже за кожним фактом, зафіксованим у звітах, стоїть конкретна дитяча доля. Діти, яким вдалося повернутися, повідомляли про примусове прослуховування гімну держави-агресора, заборону спілкування українською мовою, а також про висловлювання вихователів на кшталт: «Твоєї країни більше не існує» [5, с. 17]. Частина дітей досягла повноліття, так і не повернувшись до України; зафіксовано випадки самогубств серед підлітків, розлучених із родинами [5, с. 12]. Одна з матерів, яка досі не знайшла свою доньку, зазначала: «Я страшенно боюся того, що вона може подумати про мене, хвилююся, як вона там виживає у середовищі, де поширене негативне ставлення до українців» [5, с. 2]. Ці свідчення повинні залишатися у центрі наукового аналізу.

Проведене дослідження дає підстави для формулювання таких висновків. Примусове вивезення українських дітей не є стихійним наслідком збройного конфлікту, а свідчить про наявність цілеспрямованої державної політики, підкріпленої нормативними актами та централізованою

координацією [5, с. 4–5]. Порушення норм міжнародного гуманітарного права дає підстави кваліфікувати ці дії як воєнні злочини. Водночас сукупність доказів дозволяє порушувати питання про можливу кваліфікацію таких дій як геноциду у формі насильницької передачі дітей захищеної групи [4, с. 445]. Важливим є також фактор часу: що довше триває перебування дитини в іншому середовищі, то складніше відновити її зв'язок із рідною мовою, культурою та сім'єю.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
2. Андрушко А.В. Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу як форма геноциду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Вип. 92. Ч. 4. С. 13–26. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350902/337919
3. The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case No. ICTR-96-4-T. Trial Judgement. 2 September 1998. URL: https://surl.li/iceeku
4. Чаленко П.В. Депортація та незаконне переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій як механізм злочину геноциду. Матеріали науково-практичної конференції. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2024. С. 441–449. URL: https://surl.li/chrjhn
5. Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування щодо України. «Я досі шукаю свою доньку»: злочини проти людяності, вчинені російською владою проти дітей з України. A/HRC/61/CRP.8. 9 березня 2026 р. URL: https://www.ohchr.org
6. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 17 March 2023. URL: https://surl.li/ipdgmo

Большаков Денис
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології, НАВС

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЇВ РОЗУМНОСТІ ТА СПІВМІРНОСТІ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Інститут витрат на професійну правничу допомогу посідає важливе місце у системі цивільного судочинства, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням права особи на справедливий суд та ефективний доступ до правосуддя. В умовах реформування судової системи України та гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами

питання компенсації витрат на правничу допомогу набуває особливої актуальності. Від правильного визначення та розподілу таких витрат залежить не лише ефективність судового захисту, а й реалізація принципів рівності сторін, змагальності та правової визначеності [1; 2].

Право на професійну правничу допомогу є складовою конституційного права на судовий захист, закріпленого у ст. 55 Конституції України, а також гарантується положеннями ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Водночас саме по собі право на звернення до суду не може вважатися ефективним без існування реального механізму компенсації витрат, понесених особою у зв'язку із залученням адвоката чи іншого представника. Саме тому інститут витрат на професійну правничу допомогу виступає важливою процесуальною гарантією доступу до правосуддя [1; 3].

Після прийняття нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у 2017 році підходи до правового регулювання витрат на правничу допомогу зазнали суттєвих змін. Законодавець відмовився від фіксованих обмежень компенсації таких витрат та запровадив критерії «розумності» і «співмірності», які мають враховуватися судом при визначенні суми відшкодування. Такий підхід дозволив забезпечити більшу гнучкість процесуального механізму та наблизити національне законодавство до європейських стандартів. Разом із тим відсутність чітко визначених законодавчих критеріїв оцінки таких витрат спричинила виникнення значної кількості проблем у судовій практиці [2].

Суттєвою особливістю витрат на професійну правничу допомогу є їх подвійна правова природа. Такі витрати виникають на підставі цивільно-правового договору між адвокатом та клієнтом, однак їх компенсація здійснюється виключно у межах процесуальних правовідносин. Саме тому у науковій літературі вони справедливо розглядаються як гібридне матеріально-процесуальне явище. Витрати на правничу допомогу не є збитками у класичному розумінні цивільного права, проте не можуть бути віднесені й виключно до процесуальних витрат, оскільки їх виникнення безпосередньо пов'язане із реалізацією принципу свободи договору.

Особливого значення у сучасному цивільному процесі набувають критерії розумності та співмірності витрат на правничу допомогу. Відповідно до ст. 141 ЦПК України суд під час вирішення питання про розподіл судових витрат враховує складність справи, обсяг виконаної адвокатом роботи, час, необхідний для підготовки процесуальних документів, значення справи для сторони та інші обставини. Разом із тим чинне законодавство не містить чіткої методики застосування цих критеріїв, що створює широкі межі суддівського розсуду [2].

Відсутність уніфікованих підходів до визначення розумності витрат спричиняє неоднорідність судової практики. Аналіз рішень Верховного Суду свідчить про те, що у схожих категоріях справ суди нерідко по-різному

визначають допустимий розмір компенсації витрат на правничу допомогу. В окремих випадках заявлені суми зменшуються у декілька разів без достатнього обґрунтування, що створює ризики порушення принципу правової визначеності та передбачуваності судових рішень. Така ситуація негативно впливає як на сторони процесу, так і на формування стабільної адвокатської практики [4].

Проблемним залишається і питання оцінки складності справи як критерію співмірності витрат. На практиці суди часто формально підходять до оцінки цього показника, не враховуючи специфіку окремих категорій спорів, складність доказової бази, необхідність аналізу судової практики або значний обсяг підготовлених процесуальних документів. У результаті навіть значні обсяги фактично виконаної адвокатом роботи можуть не знаходити належного відображення у розмірі присуджених витрат.

Окрему увагу необхідно приділити проблемі «гонорару успіху». У сучасній практиці Верховного Суду поступово формується підхід, відповідно до якого «гонорар успіху» може бути складовою витрат на професійну правничу допомогу за умови дотримання критеріїв реальності, необхідності та співмірності таких витрат. Водночас чинне законодавство України не містить спеціального правового регулювання механізму компенсації «гонорару успіху», що створює значну кількість дискусій у правозастосуванні.

У науковій літературі обґрунтовується позиція, відповідно до якої «гонорар успіху» має змішану правову природу. З одного боку, він є елементом договірної автономії сторін та формою стимулювання ефективної діяльності адвоката. З іншого боку, його компенсація за рахунок сторони, яка програла спір, потребує додаткового процесуального контролю з боку суду. Саме тому питання допустимості відшкодування такого гонорару повинно вирішуватися з урахуванням принципів справедливості, добросовісності та пропорційності [5].

Важливим аспектом досліджуваної проблематики є співвідношення принципу диспозитивності цивільного процесу із повноваженнями суду щодо контролю за розміром витрат на правничу допомогу. Сторони мають право самостійно визначати умови договору про надання правничої допомоги, обсяг послуг та розмір винагороди адвоката. Проте компенсація таких витрат іншою стороною спору не може здійснюватися автоматично. Саме тому суд повинен забезпечити баланс між приватною автономією сторін та публічними інтересами справедливого судочинства [6].

У контексті практики Європейського суду з прав людини питання компенсації судових витрат нерозривно пов’язується із принципом доступу до правосуддя. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що надмірний фінансовий тягар, пов’язаний із судовим розглядом, може фактично обмежувати право особи на справедливий суд. У зв’язку з цим механізм компенсації витрат на правничу допомогу повинен бути передбачуваним,

справедливим та таким, що не створює перешкод для реалізації права на судовий захист [3].

На сучасному етапі розвитку цивільного процесуального законодавства України доцільним видається законодавче вдосконалення механізму визначення та розподілу витрат на професійну правничу допомогу. Зокрема, потребує нормативного закріплення вичерпний перелік критеріїв оцінки розумності та співмірності таких витрат. Важливим є також вироблення єдиних методологічних підходів до визначення допустимості компенсації «гонорару успіху» та оцінки фактичного обсягу наданих адвокатських послуг.

Таким чином, інститут витрат на професійну правничу допомогу є важливою гарантією реалізації права на справедливий суд та ефективного функціонування цивільного судочинства. Водночас чинний механізм застосування критеріїв розумності та співмірності потребує подальшого вдосконалення як на законодавчому рівні, так і у судовій практиці. Формування єдиних підходів до визначення та компенсації таких витрат сприятиме зміцненню принципу правової визначеності, забезпеченню рівності сторін та підвищенню ефективності судового захисту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 24 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Большаков Д. К. Методологія дослідження інституту витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 78–84.
5. Петровський А. В., Большаков Д. К., Тіхонова В. Г. Витрати на професійну правничу допомогу в контексті принципів цивільного судочинства. *Держава та регіони*. 2023. № 3 (81). С. 289–294.
6. The Costs and Funding of Civil Litigation: A Comparative Perspective. Ed. Christopher Hodges, Stefan Vogenauer and Magdalena Tulibacka. London: Hart Publishing, 2010. URL: https://toc.library.ethz.ch/objects/pdf/z16_978-1-84946-102-3_01.pdf

Бондаренко Максим Анатолійович
студент групи 106 СПД ННІПП НАВС
Науковий керівник:
Хахуцяк Ольга Юріївна,
завідувач кафедри кримінальної юстиції ННІПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ МКС: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні є фундаментальною складовою сучасної правової держави та невід'ємною умовою легітимності правосуддя. Кримінальне провадження за своєю природою пов'язане з істотним втручанням у права та свободи особи, зокрема право на свободу, недоторканність, приватність та справедливий суд, що обумовлює необхідність встановлення чітких процесуальних гарантій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Міжнародні стандарти прав людини у кримінальному процесі формуються насамперед у межах універсальної системи захисту прав людини, започаткованої Організація Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права закріплюють базові гарантії, серед яких право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним судом, презумпція невинуватості, право на захист і заборона катувань. Ці положення мають універсальний характер і слугують орієнтиром для формування національного законодавства.

Регіональний рівень захисту прав людини в Європі представлений Європейською конвенцією з прав людини, яка конкретизує зміст процесуальних гарантій. Особливе значення має практика Європейський суд з прав людини, яка деталізує стандарти справедливого суду, визначає критерії допустимості доказів, межі застосування запобіжних заходів та вимоги до розумних строків розгляду справ. Судова практика ЄСПЛ фактично стала джерелом права для держав-учасниць, включаючи Україну.

Національний рівень забезпечення прав людини у кримінальному провадженні в Україні базується на Конституції та Кримінальному процесуальному кодексі. Конституція закріплює фундаментальні права, зокрема право на свободу та особисту недоторканність, презумпцію невинуватості та право на захист. КПК України деталізує механізми реалізації цих прав, встановлюючи процедури затримання, обрання запобіжних заходів, проведення слідчих дій і судового розгляду. Важливим

є принцип верховенства права, який вимагає, щоб будь-яке втручання у права особи було законним, необхідним і пропорційним.

Забезпечення прав людини у кримінальному процесі проявляється через систему процесуальних гарантій. До них належить право на захист, яке включає доступ до адвоката з моменту затримання, право не свідчити проти себе, право на ознайомлення з матеріалами справи та участь у судовому розгляді. Презумпція невинуватості означає, що обов'язок доведення вини покладається на сторону обвинувачення, а всі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого. Заборона катувань і жорстокого поводження є абсолютною і не допускає жодних винятків.

Особливу увагу слід приділити стандартам допустимості доказів. Міжнародні норми та практика ЄСПЛ вимагають, щоб докази були отримані законним шляхом і не порушували права людини. Використання доказів, здобутих шляхом катувань або порушення права на захист, визнається несумісним із принципом справедливого суду. Це положення знайшло відображення і в українському законодавстві.

У діяльності Міжнародний кримінальний суд стандарти прав людини набувають особливого значення, оскільки суд розглядає справи про найтяжчі злочини, що часто супроводжуються масовими порушеннями прав людини. Римський статут передбачає високий рівень процесуальних гарантій, включаючи право обвинуваченого на справедливий суд, незалежність суддів, рівність сторін та захист прав потерпілих. Унікальною рисою МКС є активна участь потерпілих у процесі, що дозволяє враховувати їхні інтереси не лише як свідків, але і як повноцінних учасників провадження.

МКС також встановлює стандарти поводження з підозрюваними та обвинуваченими, які відповідають міжнародним вимогам. Суд забезпечує право на переклад, юридичну допомогу, презумпцію невинуватості та заборону довільного тримання під вартою. Крім того, важливим елементом є механізм відшкодування шкоди потерпілим, що реалізується через спеціальні фонди та рішення суду.

Взаємодія національних і міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини є динамічним процесом. Україна, як держава-учасниця міжнародних договорів, зобов'язана імплементувати відповідні норми у своє законодавство та практику. Практика ЄСПЛ і стандарти МКС впливають на розвиток кримінального процесу, підвищують рівень гарантій прав людини та сприяють гармонізації правових систем.

Разом із тим існують певні проблеми у забезпеченні прав людини у кримінальному провадженні. До них належать порушення розумних строків розгляду справ, неналежне забезпечення права на захист, випадки незаконного затримання та застосування насильства. У міжнародному вимірі проблемою залишається ефективність виконання рішень МКС і забезпечення співпраці держав.

Сучасні тенденції розвитку свідчать про посилення ролі прав людини у кримінальному процесі. Зростає значення стандартів справедливого суду, розширюється практика міжнародних судів, удосконалюються механізми захисту прав потерпілих. Це відображає загальний напрям розвитку правових систем у бік гуманізації та підвищення рівня захисту особи.

Отже, забезпечення прав людини у кримінальному провадженні є комплексним явищем, що поєднує національні та міжнародні стандарти. Діяльність МКС відіграє важливу роль у формуванні цих стандартів та їх поширенні на глобальному рівні. Ефективність захисту прав людини залежить від узгодженості дій держав, міжнародних інституцій та рівня правової культури суспільства, що в сукупності визначає якість сучасного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Офіс Генерального прокурора – співпраця з МКС https://gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodnij-kriminalnij-sud
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Європейська конвенція з прав людини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Кримінальний процесуальний кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-VI#Text

Борко Надія Олександрівна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ДОКАЗУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МКС: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ВИМІР ТА ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

Проблема доказування воєнних злочинів у практиці МКС є однією з найбільш складних і концептуально навантажених сфер сучасного міжнародного кримінального права [1]. Її складність визначається тим, що міжнародні злочини відбуваються в умовах збройних конфліктів, де класичні механізми кримінального процесу часто є недієздатними. Відсутність стабільного контролю держави, руйнування інфраструктури,

масове переміщення населення та небезпека для слідчих створюють ситуацію, в якій традиційне збирання доказів стає обмеженим або неможливим [2].

У таких умовах доказування переходить у нову площину, де ключову роль починають відігравати цифрові джерела інформації. Це зумовлено тим, що сучасні збройні конфлікти супроводжуються тотальною цифровізацією: майже кожна подія фіксується на відео, фото або супутниковими системами. Таким чином, виникає нова доказова реальність, у якій матеріальні сліди поступово втрачають монопольне значення [3].

Особливої актуальності ця проблема набула у зв'язку зі збройною агресією проти України, яка стала найбільшим сучасним кейсом міжнародного кримінального права [4]. Саме український контекст продемонстрував, що війна XXI століття є не лише військовим, але й інформаційним явищем, де доказова база формується паралельно з подіями в реальному часі. Це створює унікальну ситуацію, коли розслідування відбувається ще до завершення самих бойових дій [5].

Процесуальна модель доказування у МКС базується на положеннях Римського статуту від 17 липня 1998 року (дата прийняття), який закріплює принцип вільної оцінки доказів [6]. Це означає, що Суд не обмежений формальними правилами допустимості, як у національних системах права, а оцінює докази комплексно. Водночас стандарт доказування є надзвичайно високим і вимагає доведення вини "поза розумним сумнівом". Це створює баланс між гнучкістю збору доказів і суворістю їх оцінки [7].

У практичному вимірі це означає, що жоден доказ не має самостійного вирішального значення. Суд оцінює сукупність доказів, їх узгодженість та логічну структуру. Саме тому формується так званий "мозаїчний підхід", коли істина встановлюється через поєднання різних джерел інформації [1].

У XXI столітті ключовою трансформацією стало виникнення цифрових доказів як основного елементу доказування. Практично кожна подія у зоні конфлікту залишає цифровий слід: відеозаписи, супутникові знімки, дані мобільних пристроїв, геолокацію та метадані [3]. Це принципово змінює саму природу доказування, оскільки інформація більше не є статичною, а існує у динамічному цифровому середовищі.

Практика України після 2014 року, особливо після 2022 року, показала, що цифрові докази можуть замінювати традиційні слідчі дії [2]. Події у Бучі стали одним із найбільш відомих прикладів використання OSINT-методології. Відео з мобільних телефонів цивільних осіб було зіставлено із супутниковими знімками, що дозволило відтворити хронологію подій. Це стало важливим доказовим елементом у міжнародних розслідуваннях [4].

У випадку Маріуполя ситуація була ще більш показовою, оскільки місто перебувало в повній ізоляції. Це унеможливило доступ слідчих груп на місце подій. У результаті основним джерелом доказів стали супутникові дані, відео з дронів та OSINT-аналіз. Таким чином, цифрові докази фактично замінили фізичний огляд місця злочину [2].

Окремо слід виділити кейс руйнування Каховської ГЕС у 2023 році. У цій ситуації традиційні докази були повністю знищені. Тому розслідування базувалося на супутникових знімках, гідрологічних моделях та аналізі змін водного потоку [5]. Це є прикладом переходу від класичної криміналістики до цифрово-аналітичного моделювання подій.

У 2024–2026 роках важливу роль почали відігравати дані систем дистанційного моніторингу, зокрема NASA FIRMS, які дозволяють фіксувати теплові аномалії, пов'язані з вибухами або пожежами [5]. У поєднанні з OSINT-аналізом це дозволяє доводити факт атак навіть без фізичного доступу до території.

Національна судова практика України також адаптувалася до цифрових доказів. Верховний Суд визнає електронні докази допустимими за умови їх автентичності та технічної перевірки. Особлива увага приділяється метаданим, геолокації та цифровим слідам [7]. Це фактично формує новий напрям – цифрову криміналістику у національному праві.

Європейський суд з прав людини, який набрала чинності в Україні (11 вересня 1997 року) також формує стандарти оцінки доказів, наголошуючи на принципі справедливого судового розгляду [6]. Важливо, що навіть цифрові докази повинні бути доступними для перевірки стороною захисту. Це забезпечує баланс між ефективністю та правами людини.

Водночас цифрові докази мають низку ризиків та можливість фальсифікації, складність технічної перевірки, залежність від технологій та питання приватності [7]. Це створює необхідність розвитку нових методів верифікації даних.

У період 2014–2026 років відбувається фундаментальна трансформація доказування воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. Цифрові докази стають не допоміжним, а центральним елементом доказової системи. Український кейс відіграв ключову роль у формуванні нових стандартів міжнародного розслідування. МКС поступово переходить до мозаїчної моделі доказування, яка поєднує цифрові та традиційні джерела. Це дозволяє підвищити ефективність встановлення істини навіть у складних умовах збройних конфліктів. Водночас зростає значення технічної експертизи та цифрової криміналістики. Майбутній розвиток міжнародного кримінального права буде нерозривно пов'язаний із технологіями.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Міжнародний кримінальний суд – ситуація щодо України https://www.icc-cpi.int/ukraine
3. Офіс Верховного комісара ООН з прав людини (Україна) https://ukraine.ohchr.org/uk
4. Bellingcat – OSINT-розслідування щодо війни в Україні https://www.bellingcat.com/tag/ukraine/

5. NASA FIRMS – система моніторингу пожеж і теплових аномалій
https://firms.modaps.eosdis.nasa.gov
6. Європейський суд з прав людини (HUDOC база рішень) https://hudoc.echr.coe.int
7. Верховний Суд України – практика щодо електронних доказів https://supreme.court.gov.ua

Горбатенко Василь Сергійович,
студент 3 курсу факультету прокуратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник:
Шевченко Є.В.
доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

СТАТТЯ 436-2 КК УКРАЇНИ: НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЇЇ ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

На сьогоднішній день Україна продовжує стикатися з важливими викликами, пов’язаними із захистом своєї територіальної цілісності та суверенітету. У цьому контексті стаття 436-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] виступає однією з ключових норм, спрямованих на захист правдивого сприйняття збройної агресії Російської Федерації проти України, що розпочалась у 2014 році.

Зазначена норма була запроваджена Законом України від 3 березня 2022 р. № 2110-IX, який набрав чинності 16 березня 2022 р., і саме ним КК України було доповнено статтею 436-2 [2]. Її прийняття стало реакцією на інформаційний компонент гібридної війни, що супроводжувався поширенням наративів про нібито внутрішній характер конфлікту в Україні, зокрема як «громадянської війни» чи «внутрішнього протистояння» [3]. Саме необхідність протидії таким інформаційним впливам зумовила появу цієї кримінально-правової новели.

Зміст статті 436-2 КК України полягає у встановленні кримінальної відповідальності за низку форм інформаційної діяльності, спрямованої на викривлення реальності збройної агресії. До таких форм належать виправдовування, визнання правомірною, заперечення агресії, а також глорифікація осіб, які брали в ній участь, і виготовлення та поширення відповідних матеріалів [2; 4].

Для правильного розуміння змісту цієї норми важливим є тлумачення ключових понять. Зокрема, виправдовування розуміється як доведення нібито правомірності дій агресора, визнання правомірною – як обґрунтування їх відповідності праву, заперечення – як відмова визнавати сам факт агресії чи окупації, а глорифікація – як схвалення або звеличення відповідних осіб.

Предметом виступають публічні висловлювання, матеріали та інша інформаційна продукція, які містять виправдовування, заперечення або глорифікацію агресії [2].

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують захист державного суверенітету, інформаційної безпеки та формування правдивого уявлення про збройну агресію Російської Федерації проти України [4].

Варто зазначити, що ще на стадії розробки законопроєкту наголошувалося на необхідності кримінально-правової протидії ворожим інформаційним впливам в умовах триваючої гібридної війни [3]. Це підкреслює безпосередній зв'язок між інформаційною безпекою та криміналізацією відповідних діянь.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 436-2 КК України, реалізується через різні форми вираження протиправної поведінки. Серед них – представлення збройної агресії як внутрішнього конфлікту, її виправдовування або визнання правомірною, заперечення факту агресії чи окупації, глорифікація учасників агресії, а також виготовлення та поширення відповідних матеріалів [4].

Ці форми безпосередньо пов'язані з ключовими пропагандистськими наративами, які поширювалися в межах інформаційної війни, зокрема щодо трактування агресії як внутрішнього громадянського конфлікту [3].

Кримінальна відповідальність за вчинення цього злочину є диференційованою залежно від характеру діяння.

За базові форми передбачено покарання у вигляді виправних робіт, пробаційного нагляду або позбавлення волі (частина 1 статті 436-2 КК України). За виготовлення та поширення відповідних матеріалів встановлено більш суворі санкції у вигляді обмеження або позбавлення волі з можливістю конфіскації майна (частина 2). У разі вчинення діяння за обтяжуючих обставин, таких як повторність, організованість чи використання засобів масової інформації, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років (частина 3).

Разом із тим у науковій літературі звертається увага на певну неузгодженість санкцій, зокрема щодо можливості застосування конфіскації майна до нетяжкого злочину [2].

Однією з ключових проблем правозастосування є розмежування статті 436-2 КК України зі статтею 111-1 КК України [1], яка передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. Зазначається, що окремі формулювання цих норм є ідентичними або дуже близькими за змістом [5].

Це пов’язано з тим, що одночасно із запровадженням ст. 436^2 було доповнено КК України ст. 111^1, яка, серед іншого, також встановлює відповідальність за публічне заперечення збройної агресії проти України [3].

У науковій доктрині пропонується розмежовувати ці склади за наявністю ознаки співпраці з державою-агресором або окупаційною адміністрацією. За її наявності діяння слід кваліфікувати як колаборайну діяльність, а за відсутності – за статтею 436-2 КК України [5].

Водночас визнається можливість конкуренції норм, коли одні й ті самі дії формально підпадають під ознаки обох складів злочину. У таких випадках пропонується застосовувати темпоральний підхід і надавати перевагу новішому закону, якщо це не погіршує становище особи [5; 6].

У наукових колах триває дискусія щодо обґрунтованості криміналізації окремих форм поведінки, передбачених статтею 436-2 КК України. Зокрема, звертається увага на те, що кримінальна відповідальність встановлюється не лише за публічні, а й за непублічні дії, що викликає сумніви щодо достатнього рівня їх суспільної небезпечності.

Це породжує питання щодо узгодженості із загальними підходами кримінального права, адже в інших випадках, наприклад щодо закликів до тяжких злочинів, кримінальна відповідальність пов’язується саме з публічністю таких дій [3].

Водночас підкреслюється необхідність дотримання меж свободи слова, оскільки норма не повинна застосовуватися до висловлювань, які не мають кримінального змісту та залишаються в межах наукової чи публіцистичної дискусії [4]. Судова практика свідчить про суворий підхід до оцінки таких діянь, що обґрунтовується їх значною суспільною небезпечністю в умовах воєнного стану [6].

Отже, стаття 436-2 КК України виконує важливу функцію захисту інформаційного простору та національної безпеки України, будучи реакцією на інформаційну складову гібридної війни та пропаганду, що становила пряму загрозу державному суверенітету.

Водночас її застосування супроводжується низкою проблем, зокрема колізією зі статтею 111-1 КК України та наявністю схожих за змістом формулювань. Дискусійним залишається і питання меж криміналізації, а також необхідності забезпечення балансу між захистом держави та свободою слова [6].

Таким чином, подальше вдосконалення цієї норми має бути спрямоване на усунення законодавчих неузгодженостей і забезпечення ефективного та справедливого правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (редакція 15.04.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Виправдовування збройної агресії РФ проти України: кримінальна відповідальність. URL: https://surl.li/cawwfi
3. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права. 2022. № 13 (25). С. 197-204. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/.
4. Правовий аналіз статті 436-2 КК України. URL: https://www.advokat-veritas.kh.ua/ (дата звернення: 15.04.2026).
5. Мазур М. Воєнні злочини РФ: аналіз резонансних складів кримінальних правопорушень. URL: https://surl.li/giebso
6. Науково-практичний коментар до статті 436-2 Кримінального кодексу України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, глорифікація її учасників) / Д. П. Євтєєва, А. В. Лапкін, К.А. Новікова; електрон. наук. вид. / передмова В.С. Батиргареєвої; за наук. ред.: В.С. Батиргареєвої. Харків: Майдан, 2025. 82 с.

Григорчук Наталія Петрівна
аспірантка кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ФОРМИ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МКС

Після вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році зафіксовано численні порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи вбивства цивільних, катування, депортації та руйнування цивільної інфраструктури. Розслідування злочинів важливе для встановлення справедливості та отримання міжнародної правової підтримки. Це допомагає не лише покарати винних, але й захистити права потерпілих та закріпити принципи верховенства права.

Розслідування таких злочинів є необхідною умовою для відновлення справедливості, захисту прав людини та притягнення винних до відповідальності. Це питання має важливе значення не лише для України, а й для всієї міжнародної спільноти.

Станом на кінець 2025 року в Україні відкрито понад 200 000 кримінальних проваджень, пов'язаних із злочинами РФ. Понад 180 000 із них відносяться безпосередньо до воєнних злочинів. Ці дані оновлюються на офіційних ресурсах, таких як вебсайт Офісу Генерального прокурора [1], що дозволяє вести системний облік та аналіз злочинів.

Традиційна модель МКС зосереджена на притягненні до відповідальності за вчинення особливо тяжких злочинів, але сучасні підходи

включають елементи відновного правосуддя, як альтернативний спосіб врегулювання кримінально-правових конфліктів.

Альтернативні способи врегулювання кримінально-правових конфліктів становлять собою сукупність процедур, що застосовуються поза межами традиційного судового розгляду або як його додатковий елемент із метою досягнення справедливого, ефективного та соціально орієнтованого вирішення конфлікту. На відміну від класичної каральної моделі кримінального правосуддя, такі підходи зосереджуються не лише на встановленні вини та призначенні покарання, а й на відновленні порушених прав потерпілих, компенсації завданої шкоди, а також ресоціалізації правопорушника.

До основних альтернативних способів належать медіація, примирення, переговорні процедури та відновне правосуддя. Медіація передбачає добровільну участь сторін конфлікту за посередництва нейтральної третьої особи – медіатора, який сприяє налагодженню діалогу та пошуку взаємоприйнятного рішення [1]. Примирення, у свою чергу, орієнтоване на досягнення згоди між потерпілим і правопорушником, що може супроводжуватися відшкодуванням шкоди або вибаченням. Переговори виступають більш гнучким інструментом, який дозволяє сторонам самостійно визначати умови врегулювання кримінально-правового конфлікту. Концепція відновного правосуддя є ширшою та інтегрує зазначені механізми, акцентуючи увагу на відновленні соціальної справедливості, участі громади та врахуванні інтересів усіх учасників правовідносин.

Водночас у сфері міжнародного кримінального права застосування альтернативних способів врегулювання суттєво обмежене. Це зумовлено особливою природою міжнародних злочинів, до яких належать геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії, що становлять загрозу не лише окремим особам, а й міжнародному миру та безпеці. Такі діяння мають підвищений рівень суспільної небезпеки, що обумовлює пріоритет принципу невідворотності кримінальної відповідальності та недопустимість уникнення покарання через позасудові процедури.

Разом із тим окремі елементи альтернативного врегулювання, зокрема підходи відновного правосуддя, поступово інтегруються у міжнародну практику. Вони проявляються у механізмах участі потерпілих у процесі, програмах репарацій, а також у постконфліктному врегулюванні, спрямованому на досягнення примирення та довготривалого миру. Таким чином, альтернативні способи врегулювання не замінюють класичне кримінальне переслідування, а доповнюють його, забезпечуючи більш комплексний і гуманістичний підхід до вирішення кримінально-правових конфліктів.

Ці механізми свідчать про поступове впровадження окремих відновних підходів, спрямованих на відшкодування шкоди та відновлення прав потерпілих.

Разом із тим повноцінне відновне правосуддя не застосовується в діяльності МКС з низки об'єктивних причин. По-перше, міжнародні злочини мають надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки та масовий характер, що унеможливлює індивідуалізоване примирення між правопорушником і всіма потерпілими. По-друге, існує значна асиметрія між сторонами (жертви масових злочинів і особи, які обіймають владні чи військові посади), що ставить під сумнів добровільність і справедливість будь-яких примирних процедур. По-третє, міжнародне право виходить із принципу невідворотності покарання за найтяжчі злочини, що виключає можливість уникнення кримінальної відповідальності через альтернативні процедури.

Крім того, відновне правосуддя передбачає добровільність, діалог і готовність сторін до взаємодії, що в умовах збройних конфліктів або постконфліктних суспільств часто є неможливим або передчасним. У таких ситуаціях першочерговим завданням є встановлення істини, притягнення винних до відповідальності та забезпечення справедливості на міжнародному рівні.

Отже, хоча діяльність Міжнародний кримінальний суд базується переважно на каральній моделі правосуддя, окремі елементи відновного підходу інтегруються у вигляді механізмів участі потерпілих і системи репарацій. Водночас повноцінне застосування відновного правосуддя залишається обмеженим через специфіку міжнародних злочинів і пріоритет принципу міжнародної кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Електронний вебсайт Офісу Генерального прокурора. URL: warcrimes.gov.ua
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

Гусєва Інна Олександрівна,
здобувач вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України вкотре актуалізувала питання належної фіксації воєнних злочинів та створення ефективних міжнародно-правових механізмів документування порушень норм міжнародного гуманітарного права. В умовах сучасних збройних конфліктів саме своєчасне документування фактів обстрілів цивільного

населення, катувань, незаконної депортації, знищення цивільної інфраструктури та інших тяжких порушень законів і звичаїв війни має ключове значення для подальшого міжнародного кримінального переслідування винних осіб.

Основу міжнародно-правового регулювання у цій сфері становлять Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи до них, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду [1; 2]. Саме ці міжнародні акти визначають основні підходи до кваліфікації воєнних злочинів та створюють правову основу для діяльності міжнародних судових інституцій.

На сьогодні фіксація воєнних злочинів є не лише процесом збору доказів, а й важливим елементом міжнародного механізму захисту прав людини. Від належного документування подій значною мірою залежить можливість подальшого встановлення об'єктивної істини у міжнародному кримінальному провадженні.

Як справедливо зазначає О. М. Дуфенюк, розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій супроводжується значними труднощами, пов'язаними з ризиком втрати доказової інформації, обмеженим доступом до місця події та необхідністю оперативного документування наслідків злочину [3, с. 627]. Саме тому міжнародна практика сьогодні орієнтована на максимально швидку фіксацію доказів одразу після вчинення відповідного правопорушення.

Важливу роль у механізмі документування воєнних злочинів відіграє Міжнародний кримінальний суд. Відповідно до положень Римського статуту МКС уповноважений здійснювати розслідування найтяжчих міжнародних злочинів, зокрема воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії [1]. У діяльності Суду використовуються різні види доказів: показання потерпілих і свідків, речові та документальні докази, результати експертних досліджень, фото- і відеоматеріали, супутникові знімки, цифрові дані та інформація з відкритих джерел.

Окрему увагу слід звернути на використання сучасних цифрових технологій. У реаліях сьогодення значна частина доказової інформації формується саме у цифровому середовищі. Йдеться про фото- та відеофіксацію наслідків обстрілів, записи з камер спостереження, дані мобільного зв'язку, геолокацію, супутниковий моніторинг та матеріали із соціальних мереж.

Показовим прикладом є документування подій у місті Буча Київської області після деокупації території у 2022 році. Саме фото- і відеоматеріали, супутникові знімки та свідчення очевидців стали одними з основних джерел інформації для міжнародних слідчих органів та правозахисних організацій. Надалі ці матеріали були використані під час міжнародного розслідування фактів масових убивств цивільного населення.

У сучасних умовах важливого значення набуває також технологія OSINT (Open Source Intelligence), яка передбачає аналіз інформації з

відкритих джерел. За допомогою відкритих цифрових платформ вдається встановлювати маршрути переміщення військової техніки, місця обстрілів, факти перебування військових формувань у конкретних районах, а також ідентифікувати осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів.

Варто також зазначити, що ефективність міжнародно-правових механізмів фіксації воєнних злочинів значною мірою залежить від належного збереження доказової інформації та дотримання процесуальних стандартів її отримання. У міжнародній практиці дедалі більше уваги приділяється питанням автентичності цифрових доказів, встановленню джерела їх походження та недопущенню втручання у відповідні електронні дані. Це пояснюється тим, що неналежне оформлення або порушення порядку збереження доказової інформації може поставити під сумнів її допустимість під час подальшого міжнародного кримінального провадження. Саме тому міжнародні слідчі органи та правозахисні організації активно розробляють єдині стандарти цифрового документування воєнних злочинів, які мають забезпечити належний рівень достовірності та процесуальної придатності зібраних доказів.

Як зазначає М. І. Смирнов, ефективність міжнародного кримінального правосуддя значною мірою залежить від рівня міжнародного співробітництва держав та координації діяльності правоохоронних органів різних країн [4, с. 148]. У зв'язку з цим важливу роль у документуванні воєнних злочинів відіграють спільні слідчі групи (JIT), створені за участю України та іноземних держав.

На думку О. В. Чернецької, діяльність спільних слідчих груп дозволяє забезпечити швидкий обмін доказовою інформацією, координацію розслідування та уніфікацію підходів до документування міжнародних злочинів [5, с. 127]. Особливо актуальним це стало після створення у 2022 році міжнародної слідчої групи щодо розслідування злочинів, вчинених під час збройної агресії проти України.

Разом із тим фіксація воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту супроводжується низкою проблем. Насамперед йдеться про небезпеку для слідчих та свідків, обмежений доступ до окупованих територій, ризик втрати доказів, складність перевірки інформації з відкритих джерел та необхідність забезпечення належної допустимості цифрових доказів у міжнародному кримінальному судочинстві.

Отже, міжнародно-правові механізми фіксації воєнних злочинів сьогодні мають важливе значення для забезпечення ефективного міжнародного кримінального правосуддя. Поєднання діяльності міжнародних судових інституцій, міжнародного співробітництва держав, роботи правозахисних організацій та використання сучасних цифрових технологій створює необхідні умови для належного документування воєнних злочинів і реалізації принципу невідворотності відповідальності за тяжкі порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду : міжнародний документ від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.

3. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: сучасні виклики та особливості доказування // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. С. 626–629. URL: https://surl.li/orpmbg

4. Смирнов М. І. Міжнародно-правові механізми розслідування та притягнення до відповідальності держави-агресора за найтяжчі міжнародні злочини // New Ukrainian Law. 2023. № 1. С. 146–151. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/441.

5. Чернецька О. В. Міжнародне співробітництво під час розслідування воєнних кримінальних правопорушень // Ірпінський юридичний часопис: серія «Право». 2023. № 2 (11). С. 124–131. URL: https://surl.li/gxibrp

Деміч Діана Сергіївна
здобувачка вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ МКС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Питання розбудови ефективної архітектури міжнародної безпеки в сучасному правовому просторі нерозривно пов’язане з функціонуванням дієвих механізмів правосуддя. У період глобальної турбулентності та чисельних збройних конфліктів Міжнародний кримінальний суд (далі - МКС) виступає ключовим інституційним інструментом, покликаним реалізувати фундаментальний юридичний принцип - невідворотність покарання за найтяжчі міжнародні злочини. Правова природа МКС, закладена Римським статутом 1998 року, визначає його не просто як судову інстанцію, а як постійний превентивний механізм, що діє від імені світової спільноти [1].

Центральним елементом, що забезпечує життєздатність системи МКС, є принцип комплементарності. Згідно з нормами міжнародного права, основний обов'язок щодо здійснення кримінального переслідування за воєнні злочини покладено на національні правові системи. МКС, відповідно до статті 17 Римського статуту, вступає у справу лише тоді, коли держава не виявляє бажання або об’єктивно не здатна провести розслідування чи судове переслідування належним чином [2]. Такий підхід створює дворівневу систему захисту правопорядку, де міжнародна юстиція виступає «останнім

рубежем» правосуддя у разі неефективності або політичної заангажованості внутрішніх державних механізмів [3].

Реалізація принципу невідворотності покарання в практиці МКС базується на кількох безпрецедентних правових конструкціях. По-перше, це абсолютна відмова від імунітетів посадових осіб. Стаття 27 Римського статуту імперативно встановлює, що жоден офіційний статус - чи то глави держави, чи члена уряду чи парламенту - не звільняє особу від індивідуальної кримінальної відповідальності та не є підставою для пом'якшення вироку [1]. Ця норма деконструює традиційну концепцію державного імунітету, яка тривалий час дозволяла вищому політичному та військовому керівництву уникати відповідальності за системні порушення законів і звичаїв війни. Практика видачі ордерів на арешт вищих посадових осіб підтверджує функціональність цієї норми незалежно від фактичної політичної ваги підозрюваного [4].

По-друге, критично важливою гарантією правосуддя є встановлена Статтею 29 Статуту відсутність строків давності для злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду [1]. Це означає, що часовий проміжок, який минув з моменту вчинення діяння, не може бути правовою підставою для звільнення від відповідальності. Такий підхід має потужний превентивний ефект, оскільки позбавляє злочинців надії на легалізацію статусу через зміну політичних епох чи закінчення термінів переслідування.

Особливу роль МКС відіграє в процесі уніфікації стандартів доказування. Офіс Прокурора застосовує жорсткі протоколи збору та збереження доказів, що включають цифрову криміналістику, аналіз супутникових знімків та багаторівневі системи захисту свідків. Така методологія не лише забезпечує юридичну чистоту процесу, а й формує об’єктивну базу фактів, яку неможливо ігнорувати на міжнародному рівні [5]. Навіть за умов неможливості негайного затримання підозрюваного, наявність офіційного обвинувачення суттєво обмежує його міжнародну легітимність, роблячи особу суб'єктом постійного правового тиску.

Проте ефективність МКС безпосередньо корелює з рівнем міждержавної співпраці. Оскільки Суд позбавлений власного силового чи поліцейського апарату, виконання ордерів на арешт та забезпечення явки обвинувачених цілком залежить від добросовісного виконання державами-учасницями своїх зобов'язань. Проблема відмови від співпраці окремих країн залишається одним із найбільш гострих викликів для системи міжнародної юстиції [6].

У підсумку, роль Міжнародного кримінального суду полягає у створенні глобального середовища, де злочин стає «невигідним» та політично токсичним. Суд не лише карає, а й встановлює юридичні межі дозволеного в умовах збройних конфліктів. Для держав, що стикаються з агресією, діяльність МКС є інструментом інтеграції національного досвіду боротьби з безкарністю у світову систему правосуддя, гарантуючи, що жоден воєнний злочин не залишиться поза межами правового реагування.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
2. Гнатовський М. М. Міжнародне кримінальне право: навч. посібник. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. 240 с.
3. Зелінська Н. С. Міжнародне кримінальне право в системі міжнародного правосуддя: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 544 с.
4. Короткий Т. Р., Мельник С. Б. Міжнародний кримінальний суд: підручник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 680 с.
5. Кузнецов В. В. Проблеми та перспективи співпраці держав із Міжнародним кримінальним судом. *Право України*. 2023. № 5. С. 80–92.
6. Schabas W. A. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford University Press, 2020. 1648 p.

Жила Олександр Борисович,
Заступник начальника управління Офісу Генерального прокурора,
аспірант кафедри кримінального процесу НАБС

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [1].

Прецедентна практика Європейського суду з прав людини виробила позицію щодо тлумачення цього положення, стверджуючи, що перша і найважливіша вимога ст. 1 Протоколу № 1 полягає в тому, що будь-яке втручання державної влади у мирне користування майном має бути правомірним. Держави мають право контролювати використання майна шляхом застосування «законів». Питання про те, чи було досягнуто справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та потребою захисту фундаментальних прав особи набуває значення лише після того, як буде встановлено, що втручання відповідало вимозі правомірності і не було свавільним (п. 33 рішення у справі «Frizen v. Russia» від 24.03.2005) [2].

Під час накладення арешту на майно обмежується право власності конкретної особи. Тому держава має визначати дієві гарантії захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження під час здійснення арешту майна. Однією із таких гарантій кримінального

провадження є можливість скасування незаконного обмеження права власності шляхом оскарження рішення про накладення арешту на майно.

Так, відповідно до положень глави 17 КПК України питання про накладення арешту на майно вирішують слідчий суддя (під час досудового розслідування) або суд (під час судового провадження). Підстави та порядок оскарження рішень слідчого судді визначено у статтях 309–310 КПК України.

Зокрема, серед ухвал слідчого судді, що стосуються арешту майна, та які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, зазначено ухвали про арешт майна або відмову у ньому (п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України). Тому правозастосовна практика стикнулася із проблемою можливості оскарження рішення про скасування арешту майна. Адже його немає в переліку, визначеному у ст. 309 КПК України.

Так, порядок прийняття рішення про скасування арешту майна визначений у ч. 1 ст. 174 КПК України, де передбачено, що підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [3].

Тобто, відповідно до положень вищевказаної норми слідчий суддя чи суд мають право ухвалити рішення про скасування арешту майна за результатами розгляду відповідного клопотання, якщо з ним звернулися заінтересовані особи, які не були присутні при розгляді питання про накладення арешту на майно, або, якщо у застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження відпала потреба.

Проте, КПК України не передбачає можливості оскарження ухвали слідчого судді про скасування арешту майна, адже вона відсутня в переліку ухвал, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування в апеляційному порядку, що міститься у ст. 309 КПК України.

Така нормативна регламентація обумовила проблеми правозастосування та звернення заінтересованих учасників кримінального провадження до касаційної інстанції. Зокрема, ухвалою слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області від 21 вересня 2018 року було задоволено клопотання про скасування арешту майна та скасовано арешт, накладений ухвалою слідчого судді цього ж суду на транспортний засіб марки Volkswagen Touareg, а транспортний засіб повернуто власнику. Не погоджуючись з указаним рішенням слідчого судді, прокурор оскаржив його до апеляційного суду. Рівненський апеляційний суд призначив дату

розгляду апеляційної скарги, але в судовому засіданні постановив ухвалу про повернення апеляційної скарги прокурора у зв`язку з тим, що її подано на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку [4].

З таким рішенням суду апеляційної інстанції прокурор не погодився та звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою, у якій просив скасувати ухвалу апеляційного суду та призначити новий розгляд.

Дослідивши обставини справи, Об`єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в ухвалі від 19 лютого 2019 року у справі № 569/17036/118 зробила висновок щодо застосування норм права та вказала, що «в аспекті положень ст. 309 КПК ухвала слідчого судді про повне або часткове скасування арешту майна, постановлена за правилами ст. 174 КПК, не підлягає апеляційному оскарженню» [4].

Разом з цим, правозастосовній практиці відомі випадки ухвалення рішення про скасування арешту майна у випадках, які не передбачені КПК України. Відповідне питання було предметом розгляду Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду в справі № 554/2506/22. У цьому рішенні Верховний Суд вказав, що рішення слідчого судді про скасування арешту майна було ухвалене за відповідним клопотанням, що подане після закінчення досудового розслідування внаслідок закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому законом, зокрема, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України [5].

У зв'язку з наведеним, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 15 квітня 2024 року у справі № 554/2506/22 обґрунтувала висновок щодо застосування норм права та вказала, що ухвала слідчого судді про скасування арешту майна або відмову у його скасуванні, постановлена після закриття кримінального провадження, не передбачена кримінальними процесуальними нормами, тому суд апеляційної інстанції не вправі відмовити в перевірці законності такого рішення, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 та ст. 309 КПК України. Право на апеляційне оскарження такого судового рішення підлягає забезпеченню на підставі п. 17 ч. 1 ст. 7 та ч. 1 ст. 24 КПК України, статей 124, 129 Конституції України [5].

Отже, обмеження права володіння майном під час кримінального провадження має відповідати як засаді законності, так і засаді верховенства права. У разі неправового накладення чи скасування арешту майна таке рішення має переглядатися судом вищої інстанції. Відповідно до чинного КПК України апеляційному оскарженню підлягає ухвала слідчого судді про арешт майна або відмову у ньому, а також рішення, ухвалення якого не передбачено КПК України.

Список використаних джерел:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL : https://surl.li/ocsjxr

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Frizen v. Russia» від 24. 03. 2005. Остаточне 30.11.2005. URL : https://surl.li/ryixky
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : https://surl.lu/msqoef
4. Ухвала Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.02.2019 у справі № 569/17036/118 (провадження № 51-598кмо19). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957677
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 554/2506/22 (провадження № 51-4350кмо23). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558563

Кладько Дарія Русланівна
студентка 308 групи СПРБ навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Федотенко Андрій Валерійович
старший викладач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ

Рівень захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні є одним із критеріїв оцінки рівня демократії та ефективності функціонування правової системи у конкретній державі.

Як зазначає Баулін О. В., забезпечення прав людини у кримінальному провадженні являє собою систему норм права (конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого тощо), спрямованих на реалізацію, охорону і захист прав кожної особи, яка бере участь у кримінально-процесуальних відносинах, комплексна дія яких здійснюється засобом щодо їх застосування уповноваженими суб'єктами органів досудового розслідування, прокуратури і суду [с. 88, 4].

Особливого значення набуває саме аналіз захисту прав учасників кримінального судочинства. Законодавство України в цілому орієнтується на міжнародні стандарти, зокрема на положення Європейської конвенції з прав людини та практику Європейського суду з прав людини. Однак, важливо зауважити, що не менш вагомим також є врахування норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Так, 24 жовтня 2024

року набрав чинності Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», того ж дня набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Це важливі нормативно-правові акти для орієнтації національного законодавства в бік міжнародного.

Порівняльний аналіз національного законодавства та положень Римського статуту , який набрав чинності для України 1 січня 2025 року, допомагає краще усвідомити та дослідити роль міжнародного права в законодавстві України.

Так, права підозрюваного, обвинуваченого на національному рівні закріплені в ст. 42 КПК України. Зокрема, право підозрюваного, обвинуваченого знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують (п. 1, ч. 3 ст. 42 КПК України) [3]. Аналогічна норма міститься і в п. «а» ч. 1 ст. 67 Римського статуту, що обвинувачений має право бути негайно й детально поінформованим мовою, яку він розуміє повною мірою і якою він розмовляє, про характер, підстави та зміст пред'явленого йому обвинувачення [2]. Тут міжнародний документ є більш деталізованим, адже є уточнення щодо мови надання інформації особі, адже важливим є факт того, що особа повністю усвідомлює зміст обвинувачення. Крім того п. 18 ч. 1 ст. 42 КПК України, передбачає право підозрюваного, обвинуваченого користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави [3].

Захист є важливим критерієм у контексті кримінального судочинства. Так, згідно з п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК, підозрюваний, обвинувачений має право на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних діях; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги [3]. Схожа норма є і в Римському статуті, зокрема закріплена в пунктах «b» та «d» ч. 1 ст. 67, що обвинувачений має право мати достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту, а також вільно спілкуватися з обраним захисником в умовах конфіденційності; з урахуванням пункту 2 статті 63 бути присутнім на судовому розгляді, захищати себе особисто або за допомогою обраного ним захисника, бути повідомленим, якщо він не має

захисника, про це право й мати призначеного йому Судом захисника в будь-якому випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, та безоплатно, якщо він не має достатньо коштів для оплати послуг захисника [2].

Важливим є право підозрюваного, обвинуваченого не свідчити проти себе. Норма, що гарантує таке право міститься в п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України та п. «g» ч. 1 ст. 67 Римського статуту.

Принцип змагальності гарантує й національне законодавство, і міжнародні стандарти. Зокрема, відповідно до п. 1 та 2 ч. 4 ст. 42 КПК України, обвинувачений також має право брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; збирати і подавати суду докази [3]. У Римському статуті ця норма закріплена в пункті «е», ч. 1, ст. 67, а саме, що обвинувачений має право допитувати свідків, що дають показання проти нього, або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, а також мати право на виклик і допит свідків, що дають показання на його користь, на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього. Обвинувачений також має право висувати аргументи на свій захист і надавати інші докази, що є допустимими згідно із Римським статутом [2].

Розглянувши базові права обвинуваченого, варто звернути увагу на питання впливу посадового становища особи на можливість її притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 27 Римського статуту, посадове становище глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника чи державної посадової особи в жодному разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно із цим Римським статутом та не є, саме по собі, підставою для пом’якшення покарання [2].

Отже, на основі проведеного аналізу, доцільно дійти до висновку, що норми КПУ України щодо прав підозрюваного та обвинуваченого в цілому відповідають нормам Римського статуту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2.Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n761 (дата звернення: 22.04.2026)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 22.04.2026)

4. Баулін О. В. Забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві України. Європейський правничий часопис. 2024. Вип. 2. С. 83–91.

Кулеба Вероніка Іллівна
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра ННІПП НАВС
Науковий керівник:
Кубарєва Ольга Володимирівна
професор кафедри кримінальної юстиції ННІПП НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах трансформації правової системи України імплементація міжнародних стандартів є фундаментальною гарантією справедливого суду. Серед ключових аспектів цієї трансформації особливе місце посідає поняття та застосування міжнародних стандартів доказування у кримінальному процесі. Вони відіграють важливу роль у формуванні доказів та їх використанні під час ухвалення кримінальних процесуальних рішень. Особливо це актуально зараз в умовах воєнного стану, питання доказування через призму практики ЄСПЛ набуває першочергового значення, адже саме дотримання міжнародних стандартів забезпечує довіру суспільства до системи правосуддя.

Сьогодні важливість питання імплементації міжнародних стандартів доказування в Україні зумовлена низкою чинників. По-перше, це необхідність забезпечення фундаментальних прав та свобод людини у кримінальному провадженні, що безпосередньо залежить від високих стандартів доказування. По-друге, враховуючи особливості сучасного стану та прагнення України до європейської інтеграції, особливого значення набуває впровадження досвіду Європейського суду у національне законодавство, що передбачає першочергове дотримання допустимості доказів та справедливості суду.[3, с.173]

Правова природа стандартів доказування в українському кримінальному процесі визначається вимогами міжнародних договорів, що формують єдиний формат верифікації фактичних даних, це дієвий механізм обмеження державного свавілля, у ході здійснення кримінального провадження. Впровадження цих стандартів забезпечує легітимність кожної процесуальної дії, від початкового розслідування до моменту вирішення справи по суті.

Одним із центральних елементів цієї системи є стандарт поза розумним сумнівом, цей принцип гарантує не засудження особи за відсутності вирішальних доказів. Згідно з ним, обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях чи здогадках, якщо у суду залишається хоча б один обґрунтований сумнів у винуватості особи, рішення має ухвалюватися на її користь, цей стандарт, прямо закріплений у статті 17 КПК України. З чого

випливає, що докази повинні бути переконливими, щоб будь-які сумніви, які можуть залишитися, не були обґрунтованими сумнівами, оскільки докази перетнули поріг розумного сумніву. Цей елемент докорінно змінює логіку судового розгляду, вимагаючи від сторони обвинувачення бездоганної доказової бази.[4, с.289]

Паралельно з цим, особливої ваги набуває міжнародна концепція плодів отруєного дерева, яка була сформульована Європейським судом з прав людини. Відповідно до цієї доктрини, якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з його допомогою, також будуть вважатися неналежними. Таким чином, якщо первинна процесуальна дія, була отримана з порушенням закону, то і всі його похідні докази не можуть бути використані для обґрунтування вини особи в суді. Недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, яка отримана внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.[5]

Так, у рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ зазначив, що докази, отримані в кримінальному провадженні з порушенням встановленого порядку, призводять до його несправедливості в цілому, незалежно від, їх доказової сили.[2]

Зміст цієї концепції був імплементований у ст. 87 КПК, вона прямо забороняє використовувати докази, здобуті з порушенням прав та свобод людини. Також в статті прямо зазначено що будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини визнаються недопустимими.[1]

Отже, імплементація міжнародних стандартів доказування є невід'ємною умовою побудови справедливої системи правосуддя в Україні, особливо в умовах сучасних безпекових викликів. Утвердження стандарту поза розумним сумнівом та послідовне застосування доктрини плодів отруєного дерева, закріплених у статтях 17 та 87 КПК України, виступають надійним запобіжником від державного свавілля. Дотримання цих критеріїв допустимості доказів і врахування практики ЄСПЛ дозволяють забезпечити легітимність кожної процесуальної дії та гарантувати захист фундаментальних прав людини на всіх етапах кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://surl.lu/neqabm

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text

3.Т. Г. Фоміна, С. А. Чиж Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України. *Форум права.* 2025. Вип. 82 (2). С. 172-181.

4.Снігур М. Стандарт доведення «Поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: аналіз національного та міжнародного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 83. С. 287-291.

5.Студенников С. Доктрина «плодів отруйного дерева»: як її застосовують суди. *Судово-юридична газета.* 2019. URL: https://surl.li/evzitc

Кучер Іван Олександрович
аспірант науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ ПРОХАНЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Набрання чинності для України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС) з 1 січня 2025 року та посилення взаємодії із Міжнародним кримінальним судом актуалізували питання дотримання прав людини під час виконання прохань МКС.

Розвиток міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях не може здійснюватися за рахунок прав людини, дотримання яких є необхідною умовою законності процесуальних рішень та процедур [1]. Серед таких прав чільне місце посідає гарантоване ст. 59 Конституції України право кожного на професійну правничу допомогу [2]. Під час виконання прохань МКС реалізація цього права стикається з низкою питань, зокрема щодо визначення порядку забезпечення правничої допомоги, співвідношенням обсягу прав, передбачених національним законодавством та РС МКС для різного кола осіб.

Гарантування ефективного правового захисту є однією з основних засад як національного, так і міжнародного кримінального судочинства [3], а право на захист у кримінальних провадженнях має характер звичаєвої, загальної та невідокремлюваної норми [4]. Проте окремі його елементи можуть тлумачитися з урахуванням особливостей юрисдикції конкретного міжнародного суду.

РС МКС закріплює мінімальні гарантії належної правової процедури [5, с. 604], зокрема щодо прав осіб під час розслідування (ст. 55), прав обвинуваченого, включаючи право на захисника, (ст. 67) та прав потерпілих, у тому числі право на юридичне представництво (ст. 68 та ін.) [6]. Однак РС МКС визначає право на правничу допомогу для вужчого кола осіб, ніж ст. 59 Конституції України та окремі норми КПК України. На національному рівні право на правничу допомогу, гарантоване ст. 59 Конституції України, розуміється ширше – як можливість будь-якої особи вільно отримувати допомогу з юридичних питань незалежно від характеру її правовідносин з державними органами [7].

У кримінальному процесі право на правничу допомогу реалізується через систему норм КПК України у двох площинах. У площині

процесуального статусу: підозрюваний, обвинувачений мають право на захисника (ст. 20, 42 КПК України), потерпілий – на представника (ст. 56 КПК), свідок – на адвоката (ст. 66 КПК України).

У площині проведення окремих процесуальних дій: захисник має право бути присутнім при проведенні слідчих дій за участю підозрюваного (ст. 227 КПК України), обшук, огляд володіння проводиться у присутності особи або її представника (ст. 236, 237 КПК) тощо [8]. Щодо виконання прохань МКС, ст. 627 КПК України визначає право особи, стосовно якої надійшло прохання, на правову допомогу.

Порівняння цих норм виявляє певні розбіжності в обсязі гарантій. Наприклад, ст. 55(2) РС МКС гарантує право на безоплатну правничу допомогу особі, щодо якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин під юрисдикцією МКС. При виконанні прохання на території України така особа може не мати статусу підозрюваного і допитуватися як свідок. Хоча ст. 66 КПК України дозволяє свідку мати адвоката, вона не гарантує його безоплатну участь коштом держави та не надає права зберігати мовчання в обсязі, передбаченому ст. 55(2) РС МКС. Отже, у цьому випадку міжнародний акт встановлює вищий стандарт, ніж національний закон.

Водночас КПК України передбачає окремі права учасників провадження, яких РС МКС не містить, до прикладу, право адвоката свідка бути присутнім на всіх етапах допиту, право представника потерпілого брати участь у процесуальних діях, присутність представника при обшуку тощо. У цих випадках КПК встановлює більший обсяг процесуальних гарантій, ніж РС МКС.

Положення ч. 4 ст. 9 КПК України встановлюють пріоритет міжнародного договору, якщо його нормами передбачено інші правила [8]. Однак при виконанні прохань МКС одночасно діють два правові режими – РС МКС, який встановлює обсяг прав для проваджень МКС, та КПК України, який регулює національну процедуру. Ці режими мають різний обсяг процесуальних гарантій, але ч. 4 ст. 9 КПК України визначає лише пріоритет міжнародного договору, не розв’язуючи питання про збереження національних гарантій там, де РС МКС їх не передбачає. Принцип комплементарності, закріплений у ст. 1 та 17 РС МКС, дає підстави вважати, що національні гарантії продовжують діяти: МКС доповнює національні правові системи, а не підміняє їх [6]. Застосування ширших національних гарантій при виконанні прохань запобігає ризику оспорювання допустимості зібраних доказів через недотримання процесуальних стандартів. Водночас ст. 627 КПК України цього питання прямо не вирішує, що залишає його відкритим для доктринального опрацювання.

Окрему проблему становить забезпечення правничою допомогою осіб, до яких застосовується тримання під вартою на прохання МКС про тимчасовий арешт (ст. 629 КПК) або про арешт і передачу (ст. 631 КПК). Обсяг судового контролю у цих процедурах є обмеженим, оскільки слідчий суддя позбавлений можливості оцінити обґрунтованість ордера МКС [10].

Це порушує питання про ефективність правового захисту у таких процедурах, зокрема щодо можливості представника особи ознайомитися з підставами та матеріалами, на яких ґрунтується прохання МКС, та щодо його процесуального статусу як захисника у розумінні КПК України.

Таким чином, забезпечення права на правничу допомогу під час виконання прохань МКС має свою специфіку, зумовлену одночасною дією національного та міжнародного правового регулювання та особливим характером цих правовідносин. Зокрема, коло осіб, яким гарантується право на правничу допомогу, визначається по-різному на рівні Конституції України, КПК України та РС МКС, що потребує узгодженого застосування зазначених норм для забезпечення пріоритету прав особи. Обмежений обсяг судового контролю при застосуванні окремих заходів на прохання МКС впливає на можливість надання ефективної правничої допомоги, що потребує подальшого дослідження, зокрема в частині визначення процесуального статусу представника особи.

Список використаних джерел:

1. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 194 с.

4. Гутник В. В. Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16536/1/Gutnyk_2018.pdf

5. Paust J. The Importance Of Customary International Law During Armed Conflict. ILSA Journal of International & Comparative Law. 2006. Vol. 12 – p. 601-605.

6. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998, ратифіковано із заявами Законом від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

7. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 № 23-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#n54

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

9. Кучер І. Принцип комплементарності як основа взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом: практичні аспекти імплементації Римського статуту. Міжнародний кримінальний суд і Україна: шлях до справедливості: матеріали міжнарод. круглого столу (Харків, 23 квітня 2025

р.) / [редкол.: М. Л. Пахнін, В.П. Ємельянов, В. Л. Давиденко та ін.].; Навчально-науковий інститут № 5, Харків: ХНУВС. 2025. с. 11–14.

10. Смирнов М.І. Адаптація національної процедури арешту та передачі осіб Міжнародному кримінальному суду до вимог Римського Статуту. Європейські перспективи. 2026. №1. с. 91-100. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2026.1.12

Кучеренко Марія Олегівна
здобувачка вищої освіти на навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Резнік Юлія Степанівна
ст. викладач кафедри кримінального права та кримінології ННІПП НАВС, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ МКС ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Принцип комплементарності, закріплений у преамбулі та ст. 1 Римського статуту (РС), встановлює фундаментальну засаду, відповідно до якої Міжнародний кримінальний суд (МКС) здійснює юрисдикцію лише за умови нездатності або небажання національної системи правосуддя забезпечити ефективне розслідування та притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини [1]. Метою цього дослідження є критичний аналіз практичних суперечностей реалізації зазначеного принципу в Україні після ратифікації Римського статуту у серпні 2024 року. Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні необхідності переходу від моделі пасивного доповнення юрисдикцій до стратегії функціональної інтеграції доказових і процесуальних стандартів МКС у національне кримінальне провадження.

В умовах воєнного стану та безпрецедентної кількості зареєстрованих воєнних злочинів виникає ризик формування системного розриву у відповідальності (accountability gap). МКС зосереджується переважно на «найбільш відповідальних особах» (вищому політичному та військовому керівництві), тоді як національні суди перевантажені тисячами проваджень щодо безпосередніх виконавців за ст. 438 КК України. У результаті командний склад середньої ланки нерідко залишається поза межами ефективного кримінального переслідування. Це зумовлено як обмеженістю ресурсів органів досудового розслідування, так і складністю доведення елементів командної відповідальності, зокрема встановлення ефективного контролю та причинно-наслідкового зв’язку між бездіяльністю командира та вчиненими злочинами. Додатковою проблемою є те, що чинна редакція

кримінального законодавства України не повною мірою корелюється зі ст. 28 РС, яка закріплює інститут командної відповідальності [2, с. 43; 4].

Процесуальний аспект комплементарності безпосередньо залежить від уніфікації стандартів допустимості доказів. Стаття 69 РС встановлює високі вимоги до перевірки достовірності доказів і дотримання «ланцюжка зберігання» (chain of custody), які часто є складними для забезпечення під час проведення невідкладних слідчих дій у зоні бойових дій [1]. Діяльність спільних слідчих груп (JIT), попри їхню позитивну роль в уніфікації підходів до документування злочинів, водночас створює ризик уповільнення національного слідства через складність міжнародних процедур. У цьому контексті доцільним є законодавче впровадження в КПК України механізму презумпції допустимості доказів, зібраних відповідно до стандартів МКС, за умови дотримання базових гарантій справедливого судового розгляду. Це дозволить уникнути дублювання процесуальних дій, мінімізувати ревіктимізацію потерпілих та забезпечити ефективне використання доказів у різних юрисдикціях [5].

Окремої уваги потребує юрисдикційний вимір комплементарності. Події 2024–2025 років засвідчили наявність практичного конфлікту між положеннями ст. 27 РС, що виключає застосування імунітетів посадових осіб, та ст. 98 РС, яка передбачає обмеження щодо співпраці з огляду на міжнародні зобов'язання держав. Зокрема, ситуація, пов'язана з візитом керівництва РФ до Монголії у вересні 2024 року, продемонструвала вразливість механізмів забезпечення співпраці держав-учасниць із МКС. Фактичне ігнорування ордера на арешт свідчить про відсутність ефективних інструментів примусу до виконання рішень Суду та актуалізує необхідність інституційного реформування механізмів взаємодії в межах Асамблеї держав-учасниць [3; 6].

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що ратифікація Римського статуту є лише початковим етапом на шляху до забезпечення невідворотності покарання за міжнародні злочини. Проблема комплементарності в Україні полягає не у відсутності політичної волі, а у наявності процесуальних і матеріально-правових розбіжностей між національною та міжнародною правовими системами. Для підвищення ефективності взаємодії пропонується:

- повна гармонізація диспозиції ст. 438 КК України з положеннями ст. 8 РС та впровадження інституту командної відповідальності;
- розробка національного протоколу збору та верифікації цифрових доказів (OSINT), який відповідатиме стандартам МКС;
- створення у межах судової системи України спеціалізованих палат для розгляду справ про міжнародні злочини із залученням міжнародних експертів.

Реалізація зазначених заходів у межах концепції «позитивної комплементарності» дозволить Україні не лише підвищити ефективність

національного правосуддя, але й зміцнити свою роль як повноцінного суб'єкта міжнародного кримінального правопорядку. В умовах триваючої збройної агресії це набуває не лише правового, але й стратегічного значення для держави.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Закон України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20.
2. Андрушко А. В. Проблеми взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 94. С. 42–48. URL: https://surl.li/sineew
3. Annual Report of the International Criminal Court to the United Nations. 2025. URL: https://surl.li/lskvue
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III: станом на 01 січня 2026 р. URL: https://surl.lu/lsocwe
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI: станом на 01 березня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
6. Schabas W. A. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. 2nd ed. Oxford University Press, 2016. 1648 p. URL: https://global.oup.com/.

Лесич Олександр Юрійович,
здобувачка вищої освіти на навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Мартинова Єлизавета Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Хахуцяк Ольга Юріївна,
завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИСДИКЦІЯ ТА ПРАКТИКА МКС: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) є постійним міжнародним судовим органом, створеним на основі Римського статуту

1998 року, який набрав чинності 1 липня 2002 році [1]. Основною метою діяльності Суду є забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів, що становлять загрозу міжнародному миру, безпеці та та основоположним правам людини. МКС здійснює свою діяльність як незалежна міжнародна інституція та функціонує на засадах співробітництва з державами-учасницями і міжнародними організаціями.

Юрисдикція МКС поширюється на злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Водночас реалізація повноважень Суду має комплементарний характер, оскільки МКС не підміняє національні судові системи, а втручається лише у випадках, коли держава не спроможна або не бажає здійснювати ефективне розслідування чи судовий розгляд відповідних кримінальних правопорушень.

Практика діяльності МКС свідчить про поступове формування міжнародних стандартів документування, розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів. Значну увагу Суд приділяє справам, пов'язаним із збройними конфліктами, масовими порушеннями прав людини, депортацією цивільного населення, використанням заборонених методів ведення війни та переслідуванням цивільних осіб. Окремі провадження МКС стали важливими прецедентами у сфері міжнародного кримінального правосуддя та вплинули на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права [2].

Сучасний етап функціонування МКС супроводжується низкою проблемних питань. Серед основних викликів варто виокремити складність виконання рішень Суду, залежність від співпраці держав, політичний вплив на міжнародні процеси, а також тривалість окремих проваджень. Дискусійним залишається питання ефективності механізмів примусового виконання рішень МКС, оскільки Суд не має власних правоохоронних органів та значною мірою залежить від міжнародної підтримки.

Особливої актуальності питання діяльності МКС набули для України в умовах збройної агресії російської федерації. Розслідування міжнародних злочинів, учинених на території України, зумовило необхідність активізації співпраці з міжнародними судовими інституціями, удосконалення національного кримінального процесуального законодавства та впровадження міжнародних стандартів фіксації воєнних злочинів. Водночас питання імплементації положень Римського статуту до законодавства України та забезпечення ефективної взаємодії з МКС залишаються предметом наукових дискусій і практичних напрацювань.

Отже, діяльність Міжнародного кримінального суду має важливе значення для забезпечення міжнародної кримінальної юстиції та утвердження принципу невідворотності відповідальності за міжнародні злочини [3]. Подальший розвиток практики МКС потребує удосконалення міжнародних механізмів співпраці, зміцнення ролі міжнародного

правосуддя та адаптації національного законодавства до сучасних викликів у сфері міжнародної безпеки.

Список використаних джерел:

1.Римський статут Міжнародного кримінального суду https://www.icc-cpi.int;

2. Міжнародний кримінальний суд. Situation in Ukraine: ICC Prosecutor opens investigation into alleged war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine // Official website of the International Criminal Court. 2022.

3. Міжнародне кримінальне право / за ред. В. М. Репецького. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 432 с.

Макарова Олександра Сергіївна
здобувачка вищої освіти на навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Костилєва Тетяна Іванівна
доцент кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ ЩОДО СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Становлення України як повноправного учасника системи міжнародного кримінального правосуддя пройшло тривалий і складний шлях, що завершився офіційним набуттям статусу 125-ї держави-учасниці Римського статуту (далі - РС) з 1 січня 2025 року [1].

Взаємодія з Міжнародним кримінальним судом (далі - МКС) на сучасному етапі охоплює глибоку трансформацію національного кримінального та кримінального процесуального законодавства, розбудову спеціалізованих інституцій та впровадження інноваційних методик розслідування міжнародних злочинів [2, Розділ IX^{-2}].

Офіс Генерального прокурора (далі - ОГП) виступає центральним органом, що здійснює безпосередню оперативну взаємодію з Офісом Прокурора МКС.

Міністерство юстиції України (далі - Мін'юст) відіграє вирішальну роль у процесі правової адаптації національної системи до стандартів Римського статуту.

Фундаментом взаємодії України з МКС є ст. 618 КПК України, яка визначає структуру уповноважених центральних органів та їх функціонал [2].

Введення цієї статті розповсюджує предметну та персональну юрисдикцію МКС на національні кримінальні процесуальні правовідносини. Головною метою такого нормативного регулювання є забезпечення ефективного розслідування, кримінального переслідування та покарання осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС.

Частина 1 статті 618 КПК України закріплює чітке розподілення компетенції між двома центральними органами України залежно від стадії кримінального провадження.

Так, ОГП забезпечує співробітництво на етапі досудового розслідування та судового розгляду, Мін'юст вступає в дію на стадії виконання вироків чи інших рішень МКС [2].

Науковці звертають увагу на термінологічну специфіку: якщо у загальному розділі міжнародної правової допомоги [2, Розділ IX] фігурує поняття «уповноваження (центральний) орган», то стаття 618 КПК України оперує виключно терміном «центральний орган України» .

Це пояснюється тим, що співпраця з МКС чітко регламентована РС і здійснюється на рівні вже визначених державою органів без можливості залучення додаткових інституцій, таких як НАБУ [3].

Частина 2 статті 618 КПК наділяє ОГП широким спектром повноважень, які за своєю природою поєднують національні процесуальні дії та представництво держави на міжнародній арені.

Науковці наголошують, що перелік повноважень ОГП, закріплених у ч. 2 ст. 618 КПК України, не є вичерпним [6]. Пункт 13 вказаної вище частини статті дозволяє ОГП здійснювати інші повноваження, що випливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням юрисдикції МКС.

Відповідно до частини 3 статті 618 КПК України, компетенція Мін'юсту зосереджена виключно на пост-судовій (виконавчій) стадії. Відомство організовує виконання вироків МКС на території України та повідомляє МКС про готовність прийняти засуджених для відбуття покарання; узгоджує з МКС умови прийняття засуджених осіб та безпосередньо організовує їх прийом-передачу. Як і у випадку з ОГП, Мін'юст наділено правом здійснювати інші повноваження щодо виконання рішень МКС [2, п. 5 ч. 3 ст. 618].

Частини 4 та 5 статті 618 КПК встановлюють максимальну оперативність у спілкуванні: центральні органи можуть взаємодіяти з МКС безпосередньо або дипломатичним шляхом, а в невідкладних випадках – приймати прохання будь-яким засобом зв'язку, здатним забезпечити передачу письмового повідомлення [2, ч. 5 ст. 618].

Науковці підкреслюють, що на підставі ст. 618 КПК України виникають унікальні процесуальні правовідносини, де одним із суб'єктів безпосередньо виступає МКС через свої органи.

Ці відносини базуються на принципі конфіденційності: розкриття факту звернення МКС допускається лише в обсязі, абсолютно необхідному для виконання прохання [2, ст. 622].

Крім того, якщо виконання запиту може зашкодити національній безпеці або іншому кримінальному провадженню в Україні, центральний орган зобов'язаний ініціювати консультації з МКС.

Підсумовуючи, імплементація статті 618 КПК України сформувала надійний інституційний та правовий механізм для взаємодії національних органів із МКС.

Законодавчий розподіл компетенцій, за яким ОГП є ключовим координатором на етапі досудового розслідування та судового розгляду, а Мін'юст має повноваження на стадії виконання рішень, забезпечує збалансовану та комплексну систему міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17.07.1998: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17;
3. Кучер І. О. Суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин, пов'язаних із співробітництвом з Міжнародним кримінальним судом. Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє: матеріали заочного наук.-практ. круглого столу (6 травня 2025 р.) / уклад. А. В. Калініна. Харків : НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2025. С. 152–155.
4. Смирнов М. І. Предметна сфера діяльності центральних органів України під час співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Наукові труди Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки . 2024. Віп. 4 (72). С. 38-42.
5. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://surl.lt/ldlgbc
6. Жура В. О., Корнесюк М. В., Степанюк К. І. Місце прокуратури в процесі співробітництва з міжнародним кримінальним судом. *Правова позиція* . 2022. № 2 (35). С. 57–61.
7. Зуєв В. В. Аналіз окремих положень співробітництва національних правоохоронних та судових органів з Міжнародним кримінальним судом. *Наука у національному юридичному університеті* . Харків, 2023. С. 204-207.

Оліферчук Альона Анатоліївна,
курсант 301н/г ННЕКІ Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Заїка Сергій Олегович,
доцент кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

В умовах євроінтеграційних процесів Україна зобов'язана забезпечувати відповідність національного кримінального процесу міжнародним стандартам [1]. Основним джерелом таких стандартів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини [2]. Проте процес їх імплементації залишається складним і супроводжується низкою проблем. Однією з ключових проблем є формальний характер застосування практики ЄСПЛ судами України. Незважаючи на обов'язковість врахування практики Суду, суди часто обмежуються поверхневими посиланнями без глибокого аналізу правових позицій [3].

Наступною проблемою є колізії між національним законодавством та міжнародними стандартами. Хоча Кримінальний процесуальний кодекс України містить низку прогресивних положень, на практиці їх реалізація не завжди відповідає стандартам справедливого суду [4].

Особливу увагу слід приділити проблемі забезпечення права на захист. У рішенні «Salduz v. Turkey» ЄСПЛ наголосив на необхідності доступу до адвоката з моменту затримання [5]. В Україні ж на практиці іноді фіксуються випадки обмеження цього права.

Також існує проблема допустимості доказів. Практика ЄСПЛ, зокрема справа «Jalloh v. Germany», встановлює заборону використання доказів, отриманих із порушенням прав людини [6]. Однак у національній практиці іноді допускається використання сумнівних доказів.

Ще однією проблемою є недотримання розумних строків кримінального провадження. ЄСПЛ визначив критерії оцінки тривалості розгляду справи, однак перевантаженість судової системи України призводить до систематичних порушень цього стандарту [2].

Практика Міжнародного кримінального суду також демонструє високі стандарти доказування та захисту прав учасників процесу [7]. Проте їх імплементація в Україні є частковою та потребує подальшого розвитку.

Окремо варто зазначити проблему недостатнього рівня підготовки правозастосовців щодо використання міжнародних стандартів. Це знижує ефективність їх практичного застосування.

Отже, імплементація міжнародних процесуальних стандартів у кримінальному провадженні України є важливою передумовою забезпечення прав і свобод людини, а також утвердження принципу верховенства права. Водночас сучасна правозастосовна практика свідчить про наявність низки системних проблем, серед яких формальний підхід судів до використання практики міжнародних судових інституцій, недосконаліть і фрагментарність законодавчого регулювання, порушення права на захист та недотримання розумних строків розгляду справ.

Додатковою проблемою є сприйняття міжнародних стандартів як декларативних положень, що застосовуються вибірково та без належного аналізу їх змісту, а також недостатній рівень професійної підготовки суб'єктів кримінального провадження щодо їх застосування.

У зв'язку з цим вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення кримінального процесуального законодавства, забезпечення реального застосування практики міжнародних судових інституцій, підвищення рівня правової культури та професійної підготовки суддів, прокурорів і адвокатів, а також формування сталої судової практики. Лише за таких умов можлива ефективна імплементація міжнародних процесуальних стандартів у кримінальному провадженні України.

Список використаних джерел:

1. 1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996, № 30, ст. 141. https://surli.cc/ewyqvi
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
5. Salduz v. Turkey (2008): https://hudoc.echr.coe.int
6. Jalloh v. Germany (2006): https://hudoc.echr.coe.int
7. Римський статут МКС: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf

Осіпенко Аліна Олександрівна
здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Кубарєва Ольга Володимирівна, професор кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Процесуальна роль прокурора в умовах воєнного стану (ст. 615 КПК України). В умовах збройного конфлікту виникають ситуації, коли судова влада не може оперативно здійснювати свої функції через об'єктивні загрози. Ключовою особливістю досудового розслідування злочинів проти нацбезпеки є тимчасове розширення повноважень прокурора. Згідно зі статтею 615 КПК України, якщо слідчий суддя не може виконувати свої обов'язки, прокурор набуває права санкціонувати затримання, обшук та тримання під вартою осіб, підозрюваних у державній зраді чи колабораціонізмі. Це забезпечує безперервність боротьби з внутрішніми загрозами навіть в зонах активних бойових дій [1].

Для злочинів, передбачених статтями 111-1 та 111-2 КК України, характерним є складний процес доказування умислу. Досудове розслідування має чітко розрізняти добровільну допомогу ворогу та дії, вчинені під фізичним або психічним тиском на окупованих територіях. Слідчий повинен зібрати докази, які підтверджують, що особа діяла усвідомлено з метою зашкодити суверенітету України. Відсутність доведеного прямого умислу та корисливого мотиву часто стає підставою для закриття проваджень щодо пересічних громадян, які опинилися в окупації [2].

Сучасне розслідування злочинів проти національної безпеки неможливе без аналізу цифрового середовища. Основними доказами стають дані з месенджерів, електронна пошта, логи стільникових мереж та публікації у пропагандистських ресурсах. Окрему увагу слідчі приділяють OSINT (розвідці на основі відкритих джерел), що дозволяє ідентифікувати зрадників та коригувальників вогню через їхню активність у соціальних мережах. Процесуальне закріплення таких даних потребує залучення кіберфахівців для підтвердження автентичності цифрових слідів [3].

Особливості проведення слідчих дій без понятих при загрозі життю. Збройний конфлікт вносить корективи у класичні процедури збирання доказів. На територіях, що піддаються обстрілам, залучення понятих до обшуку чи огляду місця події є неможливим через ризик для їхнього життя. Законодавець дозволив проводити такі дії одноособово слідчим за умови обов'язкової

відеофіксації всього процесу. Це дозволяє оперативно фіксувати доказову базу у справах про шпигунство чи диверсії, не наражаючи цивільних осіб на небезпеку, що є виправданим кроком у надзвичайних умовах [4].

Оскільки значна частина фігурантів справ про державну зраду переховується на території держави-агресора, розслідування проводиться за процедурою «in absentia». Головною особливістю є те, що всі слідчі дії виконуються без фізичної присутності підозрюваного, але з обов'язковою участю захисника за призначенням. Процесуальний порядок передбачає публікацію повідомлень про підозру в офіційних медіа, що створює легітимну основу для подальшого заочного засудження особи та конфіскації її майна [5].

Злочини проти національної безпеки часто є супровідними до воєнних злочинів агресора. Матеріали досудового розслідування, зібрані національними органами, у майбутньому можуть бути використані в МКС. Слідчі мають дотримуватися найвищих стандартів документування, щоб зібрані докази (показання свідків, речові докази) були визнані допустимими на міжнародному рівні. Це вимагає уніфікації методик розслідування відповідно до вимог Римського статуту, особливо в частині ідентифікації ланцюжка наказів від іноземних кураторів до виконавців-зрадників [6].

Отже, можна зробити висновок, що війна суттєво трансформувала архітектуру досудового розслідування злочинів проти національної безпеки. Головною характеристикою цих змін стала прагматична адаптивність процесу: держава мусила частково відмовитися від певних формальностей (зокрема, обов'язкової присутності понятих чи виключного права суддів на санкції) задля підвищення оперативності та забезпечення безпеки громадян.

Досудове розслідування значною мірою перейшло в цифрову площину. Застосування OSINT-інструментів та аналізу інформації перетворилося із допоміжних заходів на ключові механізми ідентифікації коригувальників і агентів впливу. Попри спрощення певних процедур, встановлення справжніх намірів підозрюваних, особливо на окупованих територіях, потребує максимальної ретельності. Важливим залишається не лише документування фактів співпраці з ворогом, але й доведення відсутності фізичного чи психологічного примусу, аби розділити випадки справжньої зради від примусових дій заради виживання. Діяльність українських слідчих нині закладає основу для майбутніх міжнародних трибуналів. Кожна процесуальна дія — від заочного розслідування до збору та аналізу цифрових доказів — повинна відповідати найвищим світовим стандартам достовірності й валідності. Загалом кримінальна юстиція в Україні демонструє дивовижну здатність пристосовуватися до надзвичайних умов. Це пристосування, яке базується на збереженні легітимності рішень, є вирішальним елементом забезпечення внутрішньої безпеки держави та гарантування невідворотності покарання для порушників її суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Мельник О. В. Цифрові докази у кримінальному провадженні: теорія та практика розслідування злочинів проти нацбезпеки. *Науковий вісник.* 2024. № 2.

4. Настільна книга слідчого: Практичний посібник з розслідування злочинів в умовах воєнного стану / за заг. ред. С.М. Степанова. Київ: Юрінком Інтер, 2025.

5. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. 11-те вид. Київ: Алерта, 2024.

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду: чинний з 01.07.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Петченко Інна Володимирівна,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ: ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Права дітей та війна. Здається, реальність у тому, що у випробувальні часи ці права найбільш порушуються, тому необхідність захисту стає не абстрактною ідеєю, а щоденною боротьбою – для держав, організацій і звичайних людей. Водночас є й інший бік: саме турбота про дітей часто стає тим, що змушує суспільство не втрачати людяність навіть у найтемніші часи. Це як моральний орієнтир.

Вчені, які займаються захистом прав дітей зазначають, що «в умовах посиленої уваги всього світу до українського сучасного стану, його розвитку та реалізації прав людини загалом першочерговим є збереження прав дитини, його фізичного та ментального здоров'я як гарантії забезпечення продовження життя» [1, с. 155].

Для посилення гарантій захисту прав дітей держава впроваджує низку пілотних проєктів [2], зокрема, щодо стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Проєкт має на меті зробити так, щоб під час слідства чи суду права дитини не просто декларувалися, а реально захищалися згідно з європейськими нормами.

Значна кількість стандартів проєкту доводить посилення складової захисту та охорони інтересів дітей, визначення моральних критеріїв. Так, «ефективність розслідування кримінальних проваджень за участю дітей залежить від поєднання правових механізмів із моральними імперативами. Це відкриває перспективи для формування нової моделі кримінального процесу, де ключовим чинником є не лише доказова база, але й етична відповідальність державних інституцій перед суспільством та дитиною як його найвразливішим членом, особливо під час війни на території країни» [3].

Ми зазначали раніше в своїх доробках про зарубіжний досвід розслідування злочинів проти дітей [4], та приходили до висновків про необхідність

впровадження високоефективних превентивних заходів, що могло б суттєво зменшити проблему злочинності відносно дітей.

До прикладу, станларт 19 вищевказаного проєкту: «держава повинна вживати заходів для запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень; здійснювати заходи для соціальної інтеграції та реінтеграції неповнолітнього невідкладно, після встановлення причетності його до вчинення кримінального правопорушення» [2].

На нашу думку, адаптація процесуальних дій (опитування у спеціальних кімнатах, залучення психологів) є першим і необхідним кроком до того, щоб дитина не отримала нову травму та змогла успішно повернутися в суспільство.

Інший стандарт посилює відношення до дітей з особливими потребами, а також визначає можливим забезпечити адаптацію умов прийняття заяв, проведення слідчих (процесуальних) дій в умовах дружнього середовища до дитини, а також з урахуванням особливих потреб окремої категорії неповнолітніх -дітей з інвалідністю, дітей з певними особливостями розвитку [2].

Превенція через інклюзивність. Запобігання новим правопорушенням (превенція) напряму залежить від того, чи враховує держава вразливість дитини. Якщо дитина з інвалідністю чи особливостями розвитку опиняється у стандартній, «жорсткій» правоохоронній системі, це веде до її подальшої маргіналізації («той, хто стоїть на узбіччі»). Адаптація умов забезпечує доступ до правосуддя, що є фундаментом для запобігання рецидивам.

Обидва стандарти вимагають негайної реакції держави. Поєднання цих норм означає, що заходи соціальної допомоги мають розпочинатися не просто «після встановлення причетності», а з урахуванням специфічного фізичного чи психічного стану дитини, щоб заходи впливу були ефективними, а не формальними.

Зв'язок полягає у тому, що процесуальна адапція (створоення спеціальних умов) є інструментом, який дозволяє реалізувати головну мету – соціальну реінтеграцію та безпеку суспільства.

Керівник Київської обласної прокуратури Дмитро Прокудін акцентує увагу, що «завдання, яке ставить Генеральний прокурор - максимально убезпечити дітей і запобігти злочинам ще до їх вчинення. Саме тому ювенальні прокурори Київщини щодня проводять перевірки, реагують на кожен сигнал про небезпеку та втручаються там, де дитина залишилась сам на сам із байдужістю дорослих. Захист дітей - це не лише реагування на вже вчинене. Це щоденна робота на випередження» [5].

Зрозумілою є не лише превентивна діяльність всіх дотичних правоохоронних органів, а й посилення кримінальної відповідальності за злочини проти дітей. Ескалація насильства та особливо тяжких злочинів проти найуразливіших повинна викликати низку дієвих кроків від імені держави. Прикро, коли найменші, які не мають можливості відповісти, стають заручниками своїх найближчих.

До прикладу, на Полтавщині поліція затримала 30-річного чоловіка, який зізнався у вбивстві свого 3-річного сина через ревнощі до дружини. Батько завдав дитині численних ножових поранень, після чого відніс тіло до лісу та підпалив.

Як зазначають в відкритих джерелах, «спочатку чоловік вигадував якісь версії відсутності сина та решті зазнався, що наніс малюку чисельні ножові поранення, занурив у ванну, повторно використав ніж» [5].

Наразі в Україні іде впровадження потерпілоорієнтованого підходу до дітей. З іншої сторони, створюються механізми їх захисту та охорони від превентивних заходів до посилення міри покарання, що є справедливою вимогою часу, адже всі діти світу плачуть однією мовою.

Список використаних джерел:

1. Семотюк С.Д., Мельник О.В. Аксіологічне значення міжнародного гуманітарного права та кримінального права у забезпеченні прав дітей. *Журнал Східноєвропейського права*. 2025. № 131. С. 154–161. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14911470.
2. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини у практичну діяльність: наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 р. № 150/445/2077/5/187. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text
3. Мельник О.В., Попович М.В. Особливості проведення процесуального інтерв'ю під час розслідування військових кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2026. № 93. С. 133-138. https://surl.lu/gdoaxz
4. Петченко І.В. До питання зарубіжного досвіду розслідування особливо тяжких злочинів проти дітей. *Глобальний міждисциплінарний саміт: межі науки та технології майбутнього*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Khalifa University Campus, Dubai, UAE, 3 квітня 2026 р.). С. 100-104. https://phes.com.ua/files/conferences/conf_Dubai.pdf .
5. Дмитро Проскудін /Київ on line/. Відсутність світла і газу, таргани, недоїдання та синці: у Білій Церкві троє дітей жили без належного догляду. [Електронний ресурс] // URL: https://www.facebook.com/share/14bsekq5Jbk/.

Рева Іван Петрович,
здобувач вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Хахуцяк Ольга Юріївна,
завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового-інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Одним із ключових напрямів розвитку сучасної системи кримінальної юстиції України є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами кримінального правосуддя. Особливого значення це питання набуло в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, коли проблема ефективного розслідування міжнародних злочинів стала не лише правовим, а й суспільно-політичним викликом. Саме тому імплементація норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут, МКС) є одним із пріоритетних завдань держави.

Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 року, однак процес його ратифікації залишався тривалий час невирішеним через конституційні та політичні фактори. Висновком Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 було встановлено, що окремі положення Римського статуту не відповідають Конституції України, зокрема через принцип комплементарності юрисдикції МКС щодо національної системи правосуддя [1].

Водночас після початку збройної агресії російської федерації проти України питання міжнародного кримінального правосуддя набуло особливої актуальності. Верховна Рада України двічі визнавала юрисдикцію МКС відповідно до ст. 12(3) Римського статуту щодо злочинів, учинених на території України, починаючи з 2014 року [2].

Важливим етапом стало внесення змін до ст. 124 Конституції України у 2016 році, відповідно до яких Україна отримала можливість визнавати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом.

У 2024 році Україна завершила процес ратифікації Римського статуту, що стало важливим кроком на шляху інтеграції держави до міжнародної системи кримінального правосуддя.

Разом із тим ратифікація Римського статуту породжує низку проблем імплементації його положень у національне законодавство України.

Першою проблемою є неповна гармонізація норм Кримінального кодексу України із положеннями Римського статуту. Незважаючи на внесення окремих змін до кримінального законодавства, значна кількість міжнародних злочинів все ще не повністю відповідає міжнародним стандартам кваліфікації. Особливо це

стосується злочинів проти людяності, командної відповідальності та окремих форм воєнних злочинів. Науковці звертають увагу на проблеми системності імплементації статей 6, 7, 8 та 8 bis Римського статуту до КК України [3].

Другою проблемою є питання співвідношення юрисдикції національних судів та Міжнародного кримінального суду. Римський статут ґрунтується на принципі комплементарності, відповідно до якого МКС доповнює національні органи правосуддя, а не замінює їх. Саме це положення свого часу стало предметом конституційних дискусій в Україні.

Важливим аспектом залишається також проблема ретроактивного застосування кримінального закону у справах про міжнародні злочини. Верховний Суд звертає увагу на необхідність оцінки таких питань з урахуванням норм міжнародного права та принципу невідворотності відповідальності за міжнародні злочини.

Окремою проблемою є процесуальна імплементація норм Римського статуту. Зокрема, КПК України потребує подальшого вдосконалення у частині міжнародного співробітництва, передачі осіб МКС, виконання процесуальних доручень Суду, забезпечення збору та допустимості доказів міжнародних злочинів. Науковці наголошують, що ефективне функціонування механізмів міжнародного кримінального правосуддя неможливе без комплексного оновлення кримінального процесуального законодавства.

Судова практика також свідчить про поступове формування правових підходів щодо застосування міжнародного гуманітарного права та положень Римського статуту в діяльності національних судів. Верховний Суд у своїх публічних правових позиціях наголошує на необхідності врахування міжнародних стандартів під час кваліфікації міжнародних злочинів та забезпечення принципу верховенства права у таких провадженнях.

Крім того, важливого значення набуває проблема підготовки спеціалізованих кадрів у сфері міжнародного кримінального права. Ефективна імплементація положень Римського статуту потребує належного рівня професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів, які здійснюватимуть розслідування й судовий розгляд міжнародних злочинів.

Таким чином, імплементація норм Міжнародного кримінального суду в українське законодавство є складним і багаторівневим процесом, який охоплює конституційний, кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти. Попри суттєвий прогрес у напрямі ратифікації Римського статуту та гармонізації законодавства, Україна й надалі потребує комплексного вдосконалення національної правової системи відповідно до міжнародних стандартів кримінального правосуддя. Особливого значення це набуває в умовах документування та розслідування міжнародних злочинів, учинених під час збройної агресії проти України.

Список використаних джерел:

1. Пращук С. Проблема ратифікації римського статуту в Україні. 2025. https://surl.li/tonsgc

2. Гнатовський М. Україна та міжнародний кримінальний суд: конституційний аспект. voxukraine.org/ukraine-and-the-international-criminal-court-a-constitutional-matter-ua.
3. Киричко В. М. Імплементація положень римського статуту міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. Вісник Асоціації кримінального права України, 2024, № 2(22).

Сабалдир Ольга Олексіївна,
здобувач вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання НАВС
Науковий керівник:
Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНОЦИДУ, ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

«Зло перемагає тоді, коли добрі люди нічого не роблять» – Едмунд Берк. У XXI ст. Україна стала доказом того, що міжнародне право не є абстракцією – воно або працює, або руйнується разом із людськими життями. Сьогодні перед правовою спільнотою стоїть не просто завдання кваліфікувати злочини, а дати відповідь: чи здатне право зупинити системне знищення нації. Міжнародні злочини – є найтяжчими формами посягання на людство. Їх кваліфікація вимагає встановлення не лише фактичних обставин, а й наміру, політики та системності дій.

Події у Бучі, Ірпені та Маріуполі продемонстрували ознаки саме системних злочинів проти людяності: масові вбивства цивільного населення, катування, сексуальне насильство та свідоме знищення інфраструктури. Це не є «побічними наслідками війни» - це цілеспрямована політика терору.
За офіційними даними, лише станом на кінець 2024 року внаслідок війни загинули 596 дітей, понад 1740 отримали поранення, а тисячі залишаються зниклими безвісти. Ці цифри свідчать про масштабність насильства, спрямованого проти найбільш вразливої частини населення.
Однак найбільш резонансним і юридично значущим, на мою думку, є факт депортації українських дітей. Станом на 2026 рік офіційно підтверджено 19 915 випадків примусового переміщення або депортації дітей.
При цьому реальні масштаби можуть бути значно більшими через обмежений доступ до тимчасово окупованих територій.

Ці дії мають ключове значення для кваліфікації геноциду, оскільки відповідно до міжнародного права насильницька передача дітей з однієї національної групи до іншої прямо визначена як форма геноцидних дій. Вони

супроводжуються зміною ідентичності, громадянства, мовного середовища та культурного контексту дітей, що фактично означає знищення майбутнього нації.

Саме тому рішення Міжнародного кримінального суду щодо видачі ордерів на арешт у зв'язку з депортацією українських дітей стало історичним прецедентом міжнародної відповідальності.

Як підкреслював Рафаель Лемкін, геноцид – це не лише фізичне винищення, а «координований план дій, спрямований на руйнування основ життя національних груп». У випадку України цей план проявляється у сукупності дій: масові вбивства цивільного населення; знищення міст і критичної інфраструктури; депортація дітей та їх асиміляція; заперечення існування української нації на ідеологічному рівні.

Цей комплекс свідчить про наявність dolus specialis – спеціального наміру знищення українського народу як національної групи. Риторика держави-агресора, що заперечує саме існування українців як окремої нації, підсилює доказову базу щодо геноцидного характеру злочинів. Йдеться вже не лише про контроль над територією, а про спробу стерти ідентичність, культуру та історичну пам'ять.

Воєнні злочини, зафіксовані в Україні, включають системні обстріли житлових кварталів, лікарень, енергетичної інфраструктури. Вони не мають військової необхідності та спрямовані на деморалізацію населення. Злочини проти людяності проявляються у їх масовості, повторюваності та організованості.

Принцип комплементарності, який реалізує МКС, дозволяє поєднати національні розслідування з міжнародним переслідуванням. Україна формує унікальний прецедент, коли держава одночасно веде війну і документує злочини за найвищими міжнародними стандартами. «Правосуддя має не лише відбутися, а й бути видимим» (Лорд Г'юарт). У випадку України це означає не просто покарання винних, а фіксацію історичної правди.

Сучасна війна проти України демонструє, що міжнародні злочини можуть набувати комплексного характеру, де воєнні злочини, злочини проти людяності та ознаки геноциду існують одночасно та взаємопідсилюють один одного.

Депортація тисяч дітей, масові вбивства цивільного населення та системне знищення ідентичності українського народу формують сукупність дій, які виходять за межі класичного розуміння воєнних злочинів і вимагають кваліфікації крізь призму геноциду.

Ключовим викликом сучасного міжнародного права є не лише встановлення фактів, а доведення наміру – і саме в цьому контексті український кейс стає визначальним для майбутнього всієї системи міжнародного правосуддя.

Якщо ці злочини не отримають належної кваліфікації та покарання, це створить небезпечний прецедент допустимості знищення націй у XXI столітті. Отже, питання України – це не лише національна трагедія, а тест на спроможність міжнародного права захищати людство. І результат цього тесту визначить майбутнє глобального правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Щорічна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини за 2024 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua
3. Міністерство юстиції України. Дані щодо депортації дітей (2026). URL: https://minjust.gov.ua
4. Офіс Генерального прокурора України. Дані щодо воєнних злочинів. URL: https://gp.gov.ua
5. Постанова КМУ № 551 від 14.05.2024 щодо депортованих дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua
6. Міжнародний кримінальний суд. Офіційні матеріали щодо ситуації в Україні. URL: https://www.icc-cpi.int

Сорока Карина Романівна
здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Кубарєва Ольга Володимирівна, професор кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Еволюція міжнародного кримінального права після другої світової війни стала одним із ключових етапів формування сучасної системи міжнародного правосуддя. Жахливі злочини, вчинені під час війни продемонстрували неспроможність виключно національних механізмів забезпечити належне притягнення винних до відповідальності. Це зумовило необхідність створення міжнародних інституцій та розробки універсальних правових норм, які б діяли незалежно від державних кордонів.

Нюрнберзький процес став відправною точкою формування сучасного міжнародного кримінального права, фактично виконуючи роль його «нульового кілометра». Саме він започаткував нову еру у сфері міжнародного правосуддя, вперше продемонструвавши можливість притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини на глобальному рівні. Правовою основою цього процесу став Лондонський статут від 08.08.1945 р., який визначив порядок судочинства, юрисдикцію трибуналу та ключові категорії міжнародних злочинів. У межах Нюрнберзького процесу було закріплено принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, відповідно до якого навіть найвищі посадові особи держави, зокрема Герман Герінг, можуть бути притягнуті до суду за вчинення міжнародних злочинів. Крім того, саме під час цього процесу було

сформульовано та закріплено такі поняття, як злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини проти миру, що стало фундаментом подальшого розвитку міжнародного кримінального права. Безпрецедентність Нюрнберзького процесу полягала в тому, що його правові та процедурні засади створювалися фактично з нуля, що підкреслює його унікальність та історичне значення. Водночас він став прикладом ефективної міжнародної співпраці держав і заклав основу для подальшої інституціоналізації міжнародного правосуддя – створення МКС [1].

Період з 1950-х до кінця 1980-х років в історії міжнародного кримінального права прийнято називати етапом стагнації, що було безпосереднім наслідком Холодної війни. Після завершення Нюрнберзького та Токійського процесів ідеологічне протистояння між СРСР та США фактично заблокувало створення постійного міжнародного правосуддя, оскільки держави побоювалися за свій суверенітет і політичне використання майбутнього суду. Протягом цих десятиліть робота комісії міжнародного права ООН над проєктом кодексу злочинів проти миру і безпеки людства та статутом Міжнародного кримінального суду мала здебільшого теоретичний характер. Головним юридичним «каменем спотикання» було визначення поняття агресії, яке вдалося офіційно закріпити лише у 1974 році (Резолюція ГА ООН №3314). Попри загальний застій у створенні глобальної судової інституції, цей період став часом накопичення правової бази: активно впроваджувалися в життя Конвенція про геноцид 1948 року та Женевські конвенції 1949 року, а також приймалися окремі акти, як-от Конвенція про апартеїд (1973). Таким чином, епоха стагнації була часом вимушеної паузи, коли міжнародна кримінальна юстиція поступилася місцем політичним інтересам наддержав, готуючи підґрунтя для стрімкого відродження після закінчення глобального протистояння [2].

У 1990-х роках відбулося відродження міжнародної кримінальної юстиції через створення спеціальних міжнародних трибуналів, що стало відповіддю міжнародного співтовариства на масові порушення прав людини під час збройних конфліктів. Зокрема, були засновані Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, які мали мандат переслідувати осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Ці трибунали були створені рішеннями Ради Безпеки ООН і мали тимчасовий характер, обмежений конкретними конфліктами та часовими рамками. Вони стали важливим кроком у подоланні безкарності, відновили практику міжнародного кримінального судочинства після перерви з часів Нюрнберзького і Токійського процесів та заклали підґрунтя для подальшого створення постійного МКС [3].

Епоха МКС розпочалася 17.07.1998 р., коли на дипломатичній конференції в Римі було прийнято документ, що назавжди змінив правила світової політики. Римський статут заснував перший у світі постійний орган міжнародної кримінальної юрисдикції, який став відповіддю на немислимі звірства, що глибоко вразили совість людства протягом XX століття. На відміну від тимчасових трибуналів минулого, МКС був створений як незалежна інституція, покликана покласти край безкарності за найтяжчі злочини. Згідно зі ст. 1 статуту, суд доповнює національні системи правосуддя (принцип комплементарності),

вступаючи в дію лише тоді, коли держави не можуть або не бажають самостійно притягнути винних до відповідальності. Юрисдикція суду, визначена ст. 5, охоплює чотири «стовпи» міжнародного зла: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Статут дає чіткі юридичні дефініції кожному з цих діянь, перетворюючи загальні моральні норми на конкретні норми кримінального права.

Одним із найбільш революційних положень статуту є стаття 27, яка проголошує неприпустимість посилання на офіційне становище. В сучасну епоху правосуддя статус глави держави, члена уряду чи парламенту більше не є «щитом» від відповідальності. Ця норма зруйнувала концепцію абсолютної недоторканності можновладців, підтверджуючи, що перед міжнародним законом усі рівні. Окрім цього, статут закріпив фундаментальні принципи права: індивідуальну відповідальність, неможливість посилання на наказ начальника як на виправдання та відсутність строків давності для найтяжчих злочинів. Сьогодні Римський статут залишається головним інструментом захисту прав людини на глобальному рівні, забезпечуючи надію на справедливість навіть тоді, коли національні правоохоронні системи виявляються безсилими перед обличчям масштабного насильства [4].

Після початку збройної агресії у 2014 р. Україна, хоча і не була на той момент повноправною державою-учасницею статуту, скористалася передбаченою ним можливістю визнати юрисдикцію суду щодо злочинів, вчинених на її території. Це дозволило МКС здійснювати розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, скоєних у контексті конфлікту. Після повномасштабного вторгнення у 2022 р. співпраця України з МКС значно посилилася: розслідування було активізовано, а міжнародне співтовариство масово підтримало притягнення винних до відповідальності. Важливим етапом стало те, що у 2024 р. Україна ратифікувала Римський статут, а з 01.01.2025 р. стала повноправною державою-учасницею МКС, отримавши повний обсяг прав і обов’язків у межах цієї системи [5].

Отже, після Другої світової війни міжнародне кримінальне право пройшло шлях від перших прецедентів відповідальності за воєнні злочини (Нюрнберзький і Токійський процеси) до формування сучасної системи постійного міжнародного правосуддя. У 1990-х роках тимчасові трибунали для колишньої Югославії та Руанди відновили практику притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини та закріпили принцип неприпустимості безкарності. Кульмінацією цього розвитку стало ухвалення Римського статуту і створення МКС як постійного органу. Сьогодні міжнародне кримінальне право поєднує договірні механізми, діяльність МКС і національні системи, формуючи багаторівневу модель боротьби з воєнними злочинами.

Список використаних джерел:

1. Осіпов В. І. Значення нюрнберзького процесу для міжнародного кримінального права. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. Вип. 103. С. 135-140.

2. Самойлюк Д.Г. Історія становлення міжнародного кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 702-704.
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030

Стрельцова Кіра Юріївна,
здобувачка вищої освіти ННІПП НАВС
Науковий керівник:
Кубарєва Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕЙНЯТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ)

Кримінальне провадження у порядку перейняття є важливою формою міжнародного співробітництва, що передбачає передачу кримінальної юрисдикції від однієї держави до іншої для забезпечення ефективного розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення [1]. Актуальність теми зумовлена зростанням транснаціональної злочинності, глобалізацією суспільних процесів та необхідністю забезпечення ефективної взаємодії держав у сфері кримінальної юстиції.

Водночас практика застосування цього інституту свідчить про наявність низки суттєвих проблем як нормативного, так і практичного характеру, що знижують ефективність міжнародного співробітництва. Зокрема, відсутність уніфікованих умов та процедур передачі кримінальних проваджень між державами призводить до ситуацій паралельного кримінального переслідування в різних юрисдикціях, що створює ризики прийняття суперечливих рішень і порушення принципу ne bis in idem [1]. Це свідчить про необхідність не лише формального закріплення відповідних норм, а й їх практичної гармонізації на міжнародному рівні.

Не менш проблемним є питання визначення умов перейняття кримінального провадження. Хоча національне законодавство України передбачає відповідні підстави, міжнародні акти встановлюють значно ширший і гнучкіший підхід, що вказує на існування дисбалансу між внутрішнім і міжнародним регулюванням [1]. Така ситуація ускладнює прийняття рішень компетентними органами та може негативно впливати на оперативність кримінального переслідування.

Окремої уваги потребує проблема тривалості процедур перейняття кримінального провадження. Відсутність чітко визначених строків обміну інформацією між державами фактично створює передумови для затягування розслідування, що підвищує ризики втрати доказів та уникнення відповідальності [1]. У цьому контексті доцільним видається запровадження уніфікованих процесуальних строків на міжнародному рівні, що дозволило б підвищити ефективність взаємодії між державами.

Суттєві труднощі виникають і в процесі доказування. Практика свідчить, що матеріали, отримані від іноземних органів, нерідко надходять без належного перекладу або з порушенням процесуальних вимог, що ускладнює їх використання в національному кримінальному провадженні [1]. У зв'язку з цим постає необхідність уніфікації стандартів допустимості доказів, отриманих у межах міжнародного співробітництва.

Аналіз судової практики також демонструє тенденцію до закриття таких проваджень у зв'язку з невстановленням особи правопорушника або закінченням строків давності [1], що свідчить про недостатню ефективність існуючих механізмів. Це додатково підтверджує необхідність вдосконалення як нормативної бази, так і практичної взаємодії між державами.

Важливу роль у формуванні процесуальних стандартів відіграє практика Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom (1990 р.) було сформульовано стандарт «обґрунтованої підозри» як необхідну умову законного затримання особи [2]. У контексті перейняття кримінального провадження це набуває особливого значення, оскільки використання доказів, отриманих від іноземних органів без належної перевірки, може призводити до порушення права на справедливий суд.

Поряд із перейняттям кримінального провадження важливе значення мають й інші форми міжнародного співробітництва, які фактично забезпечують його ефективність. Зокрема, створення спільних слідчих груп (JIT) демонструє більш гнучкий і результативний підхід до розслідування транснаціональних злочинів. Практичним прикладом є діяльність спільної слідчої групи за участю України, Польщі, Литви та інших держав, створеної у 2022 році для розслідування міжнародних злочинів, що дозволяє здійснювати безпосередній обмін доказами та узгодження процесуальних дій. Такий механізм, на відміну від перейняття провадження, мінімізує ризики дублювання кримінального переслідування.

Важливу роль відіграє також діяльність Інтерполу, який забезпечує оперативний обмін інформацією між державами. Використання механізму «червоних повідомлень» дозволяє встановлювати місцезнаходження підозрюваних осіб і сприяє прийняттю рішень щодо подальшої юрисдикції кримінального переслідування.

Крім того, механізм взаємної правової допомоги забезпечує можливість проведення процесуальних дій на території іншої держави, що часто передує перейняттю кримінального провадження [3]. Це дозволяє оцінити доцільність передачі провадження та ефективність його подальшого розслідування.

Важливим орієнтиром є також практика Суду Європейського Союзу, зокрема рішення у справі C-187/01 «Gözütok and Brügge», яким підтверджено

принцип недопустимості подвійного притягнення до відповідальності [4]. Аналогічно, у справі Soering v. the United Kingdom (1989 р.) Європейський суд з прав людини наголосив на необхідності дотримання прав людини при передачі особи іншій державі [5], що має безпосереднє значення і для процедур перейняття кримінального провадження.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ефективність інституту перейняття кримінального провадження значною мірою залежить не лише від нормативного регулювання, а й від рівня практичної координації між державами. У зв'язку з цим доцільним є впровадження уніфікованих міжнародних стандартів щодо строків передачі проваджень, вимог до доказів та процедур взаємодії компетентних органів. Водночас перспективним напрямом є цифровізація міжнародного співробітництва, зокрема створення єдиних електронних платформ для обміну процесуальною інформацією, що дозволить підвищити оперативність та ефективність кримінального переслідування.

Список використаних джерел:

1. Кубарєва О. В. Деякі проблемні питання здійснення кримінального провадження у порядку перейняття. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 5. С. 340–343.
2. Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom, 1990. URL: https://surl.li/srlpwn
3. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_036
4. Рішення Суду ЄС у справі C-187/01 «Gözütok and Brügge». URL: https://surl.li/diipkt
5. Soering v. the United Kingdom, 1989. URL: https://surl.li/ezgtuy
6. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_518
7. Regulation (EU) 2018/1727 (Eurojust). URL: https://surl.li/bsenui
8. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17

Тимчишин Павло Андрійович,
курсант 3-го курсу Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Зарубей Вікторія Володимирівна
професор кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, професор

АРЕШТ КРИПТОАКТИВІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ

Криптоактиви дедалі частіше з'являються у кримінальному провадженні не як абстрактний цифровий інструмент, а як майно, через яке можуть переміщуватися, приховуватися або зберігатися кошти, пов'язані з кримінальним правопорушенням. Для слідчого така ситуація має іншу складність, ніж арешт готівки, банківського рахунку чи транспортного засобу, оскільки криптоактив не має фізичної форми, може зберігатися на централізованій біржі, у програмному або апаратному гаманці, переміщуватися між адресами за короткий час і формально не містити очевидних даних про реального власника. Через це арешт криптоактивів пов'язаний не лише з питанням вартості такого майна, а насамперед із встановленням контролю над ним, зв'язку з конкретною особою, джерела походження та підстав, які підтверджують необхідність обмеження права розпорядження ним у межах кримінального провадження.

Процесуальний порядок арешту криптоактивів визначається загальними положеннями Кримінального процесуального кодексу України про арешт майна. Відповідно до статті 170 цього Кодексу арештом майна є тимчасове позбавлення права на відчуження, розпорядження або користування майном, щодо якого існують підстави чи розумні підозри вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації, конфіскації або використовується для забезпечення цивільного позову чи стягнення неправомірної вигоди. Частина десята цієї статті прямо передбачає можливість накладення арешту на віртуальні активи, якщо слідчий суддя або суд визначив необхідність такого арешту [1]. Тому криптоактив може бути об'єктом арешту в кримінальному провадженні, але сама згадка віртуальних активів у статті 170 Кримінального процесуального кодексу України не звільняє сторону обвинувачення від обов'язку довести підставу арешту, зв'язок активу з кримінальним правопорушенням, належність або фактичний контроль конкретної особи над ним, а також співмірність такого обмеження завданням кримінального провадження.

Практична складність полягає в тому, що криптоактив не завжди можна довести через звичну логіку володіння майном. Якщо банківський рахунок прив'язаний до клієнта банку, а нерухоме майно – до державного реєстру, то криптовалютна адреса або гаманець самі по собі ще не показують, хто фактично

контролює актив. У провадженні потрібно встановити, чи має особа доступ до приватного ключа, seed-фрази, облікового запису на біржі, пошти, телефону, двофакторної автентифікації або пристрою, на якому зберігаються засоби доступу. Окремо потрібно довести походження активу: чи був він придбаний за легальні доходи, отриманий як оплата, переказаний від іншої особи, сформований через обмін готівки, використаний у шахрайській схемі або переміщений через ланцюг транзакцій для приховування джерела. Саме тут доказування стає складнішим, оскільки відкритість блокчейну дозволяє побачити рух активу, але не завжди дозволяє без додаткових доказів встановити реального власника, економічне джерело коштів і зв'язок транзакції з конкретним кримінальним правопорушенням.

Судова практика у справах щодо криптоактивів поступово формує підхід, за яким віртуальний актив може бути об'єктом арешту, але мета такого арешту повинна відповідати природі активу та положенням Кримінального процесуального кодексу України. У матеріалах Національної школи суддів України, присвячених віртуальним активам у правосудді, на прикладі практики Вищого антикорупційного суду звернуто увагу, що під час вирішення питання про арешт майна суд має враховувати правову підставу арешту, можливість використання майна як доказу, наявність обґрунтованої підозри, можливість спеціальної конфіскації, розмір шкоди, співмірність обмеження права власності та наслідки арешту для особи [2]. Такий підхід має значення і для криптоактивів: якщо сторона обвинувачення просить накласти арешт лише для збереження речового доказу, потрібно пояснити, чому саме цифровий актив відповідає цій меті, а не просто послатися на його наявність у гаманці чи акаунті. Якщо ж арешт обґрунтовується можливою конфіскацією, спеціальною конфіскацією або забезпеченням відшкодування шкоди, у клопотанні мають бути показані зв'язок активу з підозрюваним, його орієнтовна вартість, спосіб контролю над активом і ризик його швидкого відчуження.

Окрему проблему створює доказування походження криптоактивів, оскільки воно не може зводитися лише до наявності скриншота з біржі, адреси гаманця або інформації про транзакцію. Для кримінального провадження мають значення сукупні дані: історія транзакцій, зв'язок гаманця з обліковим записом особи, IP-адреси входу, електронна пошта, номер телефону, банківські операції, обмінні операції, вилучені пристрої, листування, пояснення учасників, результати огляду техніки та висновки спеціаліста або експерта. У таких провадженнях походження криптоактиву доводиться не одним документом, а послідовним зіставленням цифрових, фінансових і процесуально зафіксованих даних. Якщо така послідовність відсутня, виникає ризик, що суд побачить лише факт існування активу, але не побачить достатнього зв'язку між цим активом, особою і кримінальним правопорушенням.

Офіційні матеріали Агентства з розшуку та менеджменту активів показують, що робота з активами, зокрема цифровими, дедалі більше пов'язується з міжнародним обміном інформацією і спеціальними аналітичними інструментами. За інформацією ARMA, упродовж 2025 року Агентство направило 638 запитів до іноземних юрисдикцій та отримало 244 запити у

відповідь, а також брало участь у міжнародних операціях Europol і пілотному інструменті Interpol Silver Notice/Diffusion [3]. Крім того, у березні 2026 року АРМА повідомило про підвищення кваліфікації своїх фахівців у сфері розслідування фінансових злочинів, пов'язаних із використанням віртуальних активів, зокрема щодо аналізу транзакцій у блокчейні, ідентифікації цифрових слідів, роботи криптогаманців і практичного використання аналітичного інструменту Crystal Blockchain [4]. Для досудового розслідування це показує, що арешт криптоактивів не може ефективно працювати без технічної аналітики, міжнародних запитів і взаємодії з біржами, оскільки значна частина таких активів може зберігатися або переміщуватися через сервіси, які перебувають поза межами України.

Подальший розвиток цього напряму доцільно пов'язати не з формальним розширенням підстав для арешту, а з більш чітким описом того, що саме має бути доведено в клопотанні про арешт криптоактивів. Практично доцільним є закріплення або хоча б вироблення єдиного підходу, за яким у таких клопотаннях мають зазначатися вид криптоактиву, адреса гаманця або обліковий запис на біржі, орієнтовна вартість, дані про особу, яка фактично контролює актив, спосіб встановлення такого контролю, зв'язок активу з кримінальним правопорушенням, мета арешту та технічний спосіб його виконання. Верховна Рада України у 2025 році прийняла за основу проєкт закону щодо врегулювання обороту віртуальних активів, що свідчить про поступове формування ширшого правового регулювання цієї сфери [5]. Для кримінального процесу найближче значення має не загальна легалізація ринку, а саме процесуальна визначеність: слідчий, прокурор і слідчий суддя повинні чітко розуміти, як встановлюється належність криптоактиву, як підтверджується його походження, як забезпечується заборона розпорядження ним і як зберігається доказова інформація про рух активу.

Отже, арешт криптоактивів у кримінальному провадженні вже передбачений положеннями Кримінального процесуального кодексу України, однак його практичне застосування залежить від якості доказування походження, контролю та зв'язку такого активу з кримінальним правопорушенням. Криптоактив не можна оцінювати лише як суму на гаманці або біржовому акаунті, оскільки для суду мають значення джерело його набуття, шлях руху, зв'язок із конкретною особою і мета арешту. Відкритість блокчейн-транзакцій допомагає простежити переміщення активу, але не усуває потреби у додаткових доказах, які підтверджують фактичного власника або особу, що контролює доступ. Саме тому робота з криптоактивами має поєднувати процесуальну точність, цифрову аналітику, міжнародну взаємодію і належне обґрунтування клопотання про арешт майна. За такого підходу арешт криптоактивів стає не формальним блокуванням цифрового рахунку, а реальним засобом забезпечення кримінального провадження, відшкодування шкоди та можливої конфіскації майна.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Віртуальні активи у правосудді : матеріали Національної школи суддів України. Київ, 2025. URL: https://surl.li/upaslo
3. АРМА у 2025 році: системні зміни, міжнародні досягнення та цифровізація // Агентство з розшуку та менеджменту активів. 02.01.2026. URL: https://arma.gov.ua/news/typical/arma-u-2025-rotsi-sistemni-zmini-mijnarodni-dosyagnennya-ta-tsifrovizatsiya
4. Фахівці АРМА підвищили кваліфікацію у сфері розслідування криптозлочинів // Агентство з розшуку та менеджменту активів. 31.03.2026. URL: https://arma.gov.ua/news/typical/fahivtsi-arma-pidvischili-kvalifikatsiyu-u-sferi-rozsliduvannya-kriptozlochiniv
5. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні : Постанова Верховної Ради України від 03 верес. 2025 р. № 4588-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4588-20

Тринога Тетяна Миколаївна
курсантка 3-го курсу навчально-наукового інституту поліцейської діяльності НАВС
Науковий керівник:
Поштаренко Інна Валеріївна
доцент кафедри кримінального права НАВС, доктор філософії

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ, У ПРАКТИЦІ МКС : ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Міжнародний кримінальний суд здійснює правосуддя щодо осіб, які вчиняють найбільш тяжкі порушення норм права, що становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства. Важливою особливістю його діяльності є те, що притягнення до відповідальності відбувається незалежно від наявності у особи офіційного статусу, імунітетів чи інших привілеїв [5, с. 46]. Юрисдикція суду охоплює чітко визначене коло міжнародних злочинів, серед яких окреме місце посідають злочини сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Такі діяння вирізняються особливою жорстокістю та системністю і, на жаль, супроводжують більшість збройних конфліктів у різні історичні періоди. Особливої актуальності проблема сексуального насильства набула для України з початком повномасштабного вторгнення рф у 2022 році.

Правова основа сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у межах діяльності Міжнародного кримінального суду має комплексний характер

і поєднує норми матеріального та процесуального міжнародного кримінального права. Ключовим джерелом є Римський статут Міжнародного кримінального суду, а саме статті 7, 8, вони виділяють різні форми сексуального насильства і їх приналежність до міжнародних злочинів, і закладають критерії їх відмежування. Так, у межах цього акту такі діяння можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини - за наявності зв'язку зі збройним конфліктом, або як злочини проти людяності - за умови їх вчинення в контексті широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення [1]. Для правильної кваліфікації вирішальне значення мають також Елементи злочинів МКС, які конкретизують обов'язкові ознаки складів злочинів сексуального насильства, зокрема наявність примусу, відсутність добровільної згоди, а також контекстуальні елементи, що пов'язують такі діяння із збройним конфліктом або відповідною політикою [2]. Водночас важливим елементом правової основи є норми міжнародного гуманітарного права, насамперед Женевські конвенції та додаткові протоколи до них. Вони закріплюють загальну заборону насильства над особою, зокрема посягань на честь і гідність, принижуючого та нелюдського поводження, що у сучасному тлумаченні охоплює і різні форми сексуального насильства [3]. Ці акти встановлюють базові стандарти захисту цивільного населення та осіб, які не беруть участі у бойових діях, і фактично формують нормативне підґрунтя для подальшої криміналізації таких діянь у міжнародному кримінальному праві.

Додатково слід звернути увагу на розвиток підходів до розслідування та переслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у межах політики Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду, що суттєво впливає на сучасну практику застосування норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У грудні 2023 року було опубліковано нову Політику щодо гендерно зумовлених злочинів, яка відображає розширене розуміння сексуального, репродуктивного та інших форм гендерно зумовленого насильства. У межах цього документа було здійснено концептуальний перехід до використання терміну «гендерно зумовлені злочини», що дозволяє охопити ширший спектр суспільно небезпечних діянь та точніше відобразити їхню природу. Важливим нововведенням стало закріплення потерпілоорієнтованого, травма-інформованого та інтерсекційного підходів як базових принципів роботи Офісу Прокурора [4]. Таким чином, оновлена політика Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду фактично розширює традиційне розуміння сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та підсилює його доказову компоненту через обов'язок системного виявлення гендерного виміру злочинів. Це, у свою чергу, сприяє більш повному встановленню контексту міжнародних злочинів, включно з воєнними злочинами, злочинами проти людяності, а в окремих випадках - і геноцидом чи злочином агресії.

Показовим для розуміння підходів Міжнародного кримінального суду до кваліфікації та доказування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, є справа *The Prosecutor v. Bosco Ntaganda* № ICC-01/04-02/06 [6]. У цьому провадженні Боско Нтаганда, як один із керівників збройного угруповання, обвинувачувався у вчиненні низки міжнародних злочинів, зокрема зґвалтувань, сексуального рабства та інших форм сексуального насильства щодо цивільного

населення. У цій справі Суду вдалося встановити сукупність необхідних елементів для кваліфікації сексуального насильства як воєнного злочину та злочину проти людяності. Важливим стало доведення не лише самого факту вчинення таких діянь, але й їх тісного зв'язку зі збройним конфліктом, а також їх системного характеру. Міжнародний кримінальний суд дійшов висновку, що сексуальне насильство застосовувалося як складова загальної моделі поведінки військових підрозділів, спрямованої на залякування та підкорення цивільного населення. Ключове значення для доведення вини обвинуваченого мало встановлення його ролі як особи, що здійснювала ефективний контроль над підлеглими. Суд врахував, що Боско Нтаганда був обізнаний про факти систематичного вчинення сексуального насильства, перебував у безпосередній близькості до місць їх вчинення та, більше того, не вживав жодних заходів для їх припинення. Така поведінка була кваліфікована як форма участі у злочині через іншу особу відповідно до положень Римського статуту МКС, що дозволило притягнути його до відповідальності як «непрямого співвиконавця».

Отже, аналіз практики МКС свідчить, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, визнається одним із найбільш складних для кваліфікації видів міжнародних злочинів. Незважаючи на наявність чіткої нормативної бази, закріпленої у Римському статуті Міжнародного кримінального суду та деталізованої в Елементах злочинів МКС, на практиці виникають значні труднощі, пов'язані з доведенням контекстуальних елементів, встановленням зв'язку зі збройним конфліктом, а також підтвердженням обізнаності та контролю з боку вищого керівництва. Дослідження показало, що ключовими умовами притягнення до відповідальності за такі злочини є доведення їх системного характеру, а також того, що вони не є випадковими діями окремих комбатантів, а виступають складовою загальної стратегії і толеруються командуванням.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнар. док. від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588

2. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського статуту Міжнародного кримінального суду) : офіційний документ Міжнародного кримінального суду // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ від 12.08.1949 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Policy on gender-based crimes. Crimes involving sexual, reproductive and other gender-based violence. The Office of the Prosecutor. ICC. December 2023. 90 p.

5. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.

6. The Prosecutor v. Bosco Ntaganda no.-ICC-01/04-02/06. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_03568.PDF

Турик Євген Михайлович
Ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРАКТИЦІ МКС ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Початок досудового розслідування є ключовим етапом кримінального провадження, який визначає подальший вектор здійснення кримінального переслідування, а також рівень забезпечення прав і свобод людини. В умовах трансформації кримінальної юстиції України та її орієнтації на міжнародні стандарти особливої актуальності набуває дослідження підходів до ініціювання кримінального розслідування, сформованих у практиці МКС.

Національна модель початку досудового розслідування закріплена у Кримінальному процесуальному кодексі України, який встановлює обов'язок слідчого або прокурора внести відомості до ЄРДР невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення [1]. Такий підхід забезпечує оперативність реагування держави, однак у правозастосовній практиці нерідко набуває формального характеру. Внесення відомостей до ЄРДР фактично не передбачає оцінки їхньої обґрунтованості, що створює передумови як для безпідставного відкриття кримінальних проваджень, так і для зловживань процесуальними правами.

На відміну від цього, у діяльності Міжнародного кримінального суду застосовується більш складний механізм початку кримінального розслідування. Відповідно до статті 53 Римського статуту МКС прокурор, отримавши інформацію про можливе вчинення злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, здійснює попереднє вивчення (preliminary examination), у межах якого визначає наявність достатніх підстав для відкриття розслідування [2]. У процесі такої оцінки враховуються питання юрисдикції, прийнятності справи, зокрема з огляду на принцип комплементарності, а також інтереси правосуддя.

Важливо підкреслити, що попереднє вивчення у МКС не є формальною процедурою, а передбачає ґрунтовний аналіз фактичних даних та правових підстав. Як зазначається в офіційних матеріалах Офісу прокурора МКС, цей етап має на меті забезпечення того, щоб розслідування розпочиналося лише за наявності достатнього рівня обґрунтованості та відповідності критеріям Статуту [3]. Такий підхід дозволяє уникнути необґрунтованого втручання у права осіб та забезпечує ефективне використання ресурсів Суду.

Порівняння національної моделі з підходом МКС свідчить про суттєві відмінності у розумінні сутності початку кримінального розслідування. В Україні домінує принцип обов'язковості внесення відомостей до ЄРДР, який фактично виключає можливість попередньої оцінки заяви чи повідомлення. У свою чергу, у практиці МКС застосовується концепція обґрунтованості, що

передбачає необхідність встановлення достатніх підстав для початку розслідування.

Разом із тим слід враховувати, що національна модель спрямована на забезпечення реалізації права особи на звернення та доступ до правосуддя, що відповідає положенням Конституції України [4]. Саме тому запровадження елементів підходу МКС не повинно призводити до обмеження цього права. Натомість доцільним є пошук балансу між доступністю правосуддя та необхідністю запобігання зловживанням.

Одним із пріоритетних векторів модернізації кримінального процесуального права України є розробка чітких параметрів обґрунтованості для початку досудового розслідування. Це передбачає створення методології аналізу заяв і повідомлень, яка, не порушуючи приписів ст. 214 КПК України, дозволить оптимізувати процес ухвалення процесуальних рішень. Ключова роль у забезпеченні законності на цій стадії відводиться прокурору, який здійснює процесуальний нагляд.

Поряд із цим, важливо інтегрувати міжнародний досвід щодо встановлення критеріїв достатності підстав для початку розслідування. Досвід Міжнародного кримінального суду підтверджує, що деталізовані стандарти посилюють правову визначеність та запобігають процесуальним зловживанням. Водночас адаптація таких норм у вітчизняну практику має бути поетапною та враховувати специфіку національної правової системи.

У контексті зазначеного варто звернути увагу і на те, що практика Міжнародного кримінального суду формує не лише процедурні, а й ціннісні орієнтири початку кримінального розслідування. Йдеться про пріоритет змістовної оцінки інформації над формальним реагуванням на будь-яке повідомлення про правопорушення. Запропонований підхід ґрунтується на принципі високої відповідальності за початок кримінального переслідування, оскільки воно неминуче створює ризики для обмеження конституційних прав особи. Світові стандарти підкреслюють, що справедливість судочинства повинна забезпечуватися вже на старті провадження, що є фундаментальною умовою формування суспільної довіри до органів правопорядку.

Отже, аналіз практики Міжнародного кримінального суду вказує на необхідність поєднання безперешкодного доступу до правосуддя з вимогою змістовної обґрунтованості перших процесуальних кроків. Інтеграція таких механізмів у національну практику стане дієвим інструментом посилення законності та підвищення результативності досудового слідства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. No 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Rome Statute of the International Criminal Court: adopted on 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf

3. Office of the Prosecutor. Policy Paper on Preliminary Examinations. International Criminal Court, 2013. URL: https://www.icc-

cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy_Paper_Preliminary_Examinations_2013-ENG.pdf
4. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. No 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Хізанов Олексій Дмитрович
курсант 3-го курсу НАВС
Науковий керівник:
Зарубей Вікторія Володимирівна
професор кафедри кримінального процесу НАВС, кандидат юридичних наук, професор

ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ОТРИМАНИХ З КАМЕР ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ, У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відомості, отримані з камер відеоспостереження, дедалі частіше стають одним із перших джерел фактичної інформації під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Для слідчого такі провадження часто починаються не лише з показань потерпілих або очевидців, а з необхідності швидко встановити маршрут особи, транспортний засіб, час перебування біля певного об’єкта, коло контактів, момент залишення предмета, переміщення речей, поведінку учасників події до і після її вчинення. Особливо це помітно у провадженнях, де подія відбулася в публічному місці, біля об’єкта інфраструктури, на дорозі, у транспорті, біля закладу торгівлі, житлового комплексу або в іншому просторі, який охоплюється камерами відеоспостереження. У таких випадках відеозапис дозволяє побачити подію в часовій послідовності й перейти від загального повідомлення про кримінальне правопорушення до конкретних перевірюваних фактів.

Використання таких відомостей у доказуванні здійснюється за правилами, визначеними Кримінальним процесуальним кодексом України. Відповідно до статті 84 цього Кодексу доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження [1]. Допустимість відеозапису залежить від того, чи був він отриманий у передбаченому законом порядку, чи зрозуміле його походження і чи може суд перевірити зміст такого запису разом з іншими матеріалами кримінального провадження. Сторона обвинувачення відповідно до статті 93 Кримінального процесуального кодексу України може витребувати й отримувати речі, документи та відомості від фізичних і юридичних осіб, а матеріальний носій із відеозаписом може визнаватися речовим доказом, якщо містить відомості про обставини кримінального правопорушення [1]. Тому відеозапис із камери спостереження може мати

значення і як документ, і як речовий доказ залежно від способу його отримання, носія, змісту та процесуального оформлення.

Практика Верховного Суду підтверджує, що відеозапис може бути допустимим доказом, якщо його походження зрозуміле, спосіб одержання належно оформлений, а сам носій або файл оглянутий і долучений до матеріалів кримінального провадження. У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11 квітня 2024 року у справі № 754/14311/20, провадження № 51-6173км21, розглядалося питання допустимості CD-R дисків із відеореєстратора свідка та камери зовнішнього спостереження, на яких були відображені події дорожньо-транспортної пригоди. Сторона захисту посилалася на позапроцесуальний спосіб отримання цих доказів, однак Верховний Суд виходив з того, що сторона обвинувачення відповідно до статті 93 Кримінального процесуального кодексу України може збирати докази шляхом витребування та отримання речей, документів і відомостей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб. Оскільки відеозапис був добровільно виданий слідчому, оглянутий і долучений як речовий доказ, його отримання не було визнано таким, що суперечить кримінальному процесуальному закону [2].

Подібний підхід простежується і щодо відеозаписів із технічних засобів поліції. У постанові Касаційного кримінального суду від 4 червня 2025 року у справі № 294/2236/23, провадження № 51-757км25, Верховний Суд розглянув питання отримання слідчим копії відеоматеріалу з бодикамери слідчо-оперативної групи шляхом направлення запиту в порядку статті 93 Кримінального процесуального кодексу України до керівника правоохоронного органу, який є власником або володільцем таких технічних засобів [3]. Суд виходив із того, що такий спосіб отримання відеозапису є належним, оскільки запис перебував у володінні відповідного органу поліції, а слідчий звернувся до нього в межах передбаченого законом порядку збирання доказів. Для досудового розслідування це означає, що отримання відеозапису за запитом у порядку статті 93 Кримінального процесуального кодексу України може бути достатнім, якщо встановлено володільця запису, зафіксовано спосіб його отримання, проведено огляд і належно відображено ці дії в матеріалах кримінального провадження.

Офіційні матеріали Міністерства внутрішніх справ України свідчать, що відеоспостереження вже стало звичним інструментом розкриття кримінальних правопорушень. За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, станом на початок 2025 року в Україні було встановлено близько 69 тисяч камер відеоспостереження, серед яких були як звичайні камери, так і пристрої з аналітичними функціями розпізнавання обличчя або номерного знака. У цьому ж повідомленні зазначено, що матеріали відеоспостереження у 9 з 10 випадків використовуються як доказова база під час розкриття злочинів [4]. Для досудового розслідування це означає, що відео вже не є випадковим допоміжним матеріалом, який інколи потрапляє до провадження, а поступово стає одним із регулярних способів перевірки версій, встановлення маршруту особи, підтвердження часу події та зіставлення показань учасників із фактичною обстановкою. Водночас значна частина таких систем функціонує на рівні

територіальних громад, комунальних підприємств, приватних об'єктів, житлових комплексів, торговельних центрів і систем типу Безпечне місто. Через це потрібний запис не завжди перебуває у безпосередньому розпорядженні органу досудового розслідування, а строки його збереження, технічна якість, формат файлу та порядок доступу можуть відрізнятися. Для слідчого це означає необхідність швидко встановити володільця запису, отримати копію до її автоматичного видалення, зафіксувати джерело походження, провести огляд і забезпечити подальше збереження відеозапису в матеріалах кримінального провадження.

Практичний розвиток цього напряму доцільно пов'язати не з формальним накопиченням відеозаписів, а з кращою взаємодією органів досудового розслідування з володільцями камер і поступовим поєднанням локальних систем відеоспостереження. Збільшення кількості камер у публічному просторі справді розширює можливості слідства, але для доказування має значення не сама наявність камери, а те, чи можна своєчасно отримати запис, встановити його походження і використати разом з іншими матеріалами провадження. Перспективним є узгодження технічних і організаційних підходів між поліцією, органами місцевого самоврядування та іншими володільцями систем відеоспостереження, щоб у разі розслідування кримінального правопорушення слідчий міг швидше визначити, де зберігається потрібний запис, за який період він доступний і в якому порядку його можна отримати. На рівні кримінального аналізу така інтеграція також дозволяє швидше зіставляти маршрути осіб і транспортних засобів, виявляти повторювані переміщення та пов'язувати між собою події, які відбулися в різних районах або регіонах.

Отже, використання відомостей, отриманих з камер відеоспостереження, у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень має значення не лише для встановлення особи правопорушника, а й для відтворення послідовності події. Відеозапис може показати маршрут, спосіб поведінки, зв'язок між особами, момент підготовки або вчинення дії, а також обставини, які не завжди можуть бути точно відтворені з показань очевидців. Водночас його доказова цінність залежить від того, наскільки правильно він отриманий, оглянутий, збережений і поєднаний з іншими матеріалами кримінального провадження. Практика Верховного Суду підтверджує можливість використання відеозаписів як допустимих доказів за умови дотримання процесуального порядку їх збирання й оформлення. Саме тому робота з такими відомостями має будуватися навколо швидкого реагування слідчого, належного процесуального закріплення запису, перевірки його походження та використання в сукупності з іншими доказами.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо проведення огляду та обшуку. Верховний Суд.

Постанова ККС ВС від 11.04.2024 у справі № 754/14311/20, провадження № 51-6173км21. URL: https://surli.cc/elndlu

3. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за І півріччя 2025 року. Верховний Суд. Постанова ККС ВС від 04.06.2025 у справі № 294/2236/23, провадження № 51-757км25. URL: https://surl.lu/lrnefa

4. У 9 з 10 випадків матеріали відеоспостереження використовуються як доказова база під час розкриття злочинів – МВС. Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://surl.li/eitooq

Церкуник Людмила Василівна
аспірант Національна академія внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю ДИТИНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ

Актуальність дослідження правових засад інтерв'ювання дитини зумовлена необхідністю імплементації міжнародних стандартів у національне кримінальне судочинство.

В умовах збройного конфлікту захист прав дитини як вразливого учасника процесу потребує переходу від репресивних моделей допиту до методики процесуального інтерв'ю, що відповідає стандартам правосуддя, дружнього до дитини.

Аналіз практичної діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України свідчить про значний обсяг процесуальної роботи у цій сфері. Зокрема, упродовж 2025 року лише слідчими поліції під час здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень проведено понад 5000 допитів за участю дітей.

Такий масив слідчих дій підкреслює потребу у стандартизації підходів на основі вже наявних напрацювань, як-от методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських, профільні методичні матеріали, розроблені науковцями Національної академії внутрішніх справ, а також матеріали щодо упровадження моделі «Барнахус» в Україні.

На сьогодні в рамках проєкту «Посилення скоординованих та аналітичних підходів до розслідування особливо тяжких злочинів, зокрема пов'язаних з дітьми, які зникли безвісти за особливих обставин» за Програмою підтримки ОБСЄ для України із залученням представників Головного слідчого управління Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, відповідних експертів аналізується практика та потреби щодо розробки та впровадження національного протоколу процесуального інтерв'ю дитини.

Дана робота базується на вимогах КПК України, положеннях Конвенції ООН про права дитини та принципах структурованого інтерв'ю за протоколом NICHD, що відповідає сучасній практиці Міжнародного кримінального суду.

На відміну від стандартного допиту, метою процесуального інтерв'ю є отримання валідних показань без ризику повторної віктимізації.

Водночас, увага приділяється впровадженню інструментів самоконтролю слідчого та подальшої оцінки якості проведеного інтерв'ю, що дозволить мінімізувати суб'єктивні помилки та забезпечити допустимість доказів у судах будь-яких юрисдикцій.

Це є стратегічним кроком на шляху до розбудови гуманістичної моделі досудового розслідування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. The NICHD Protocol: Guide for Interviewing Children. National Institute of Child Health and Human Development. URL: https://nichdprotocol.com/.

3. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. URL: https://surl.li/dtqcsj

4. Наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text.

5. Модель «Барнахус»: Загальна характеристика і впровадження в Україні. Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf.

Черванчук Вікторія Валеріївна,
аспірантка кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС

ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ У КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ МКС

У сучасному міжнародному кримінальному праві особлива увага приділяється не лише підозрюваному чи обвинуваченому, а й іншим учасникам кримінального провадження, права та законні інтереси яких потребують належного захисту. Діяльність Міжнародний кримінальний суд спрямована на забезпечення справедливого судочинства відповідно до міжнародних стандартів прав людини, що передбачає комплексну систему гарантій для всіх учасників

процесу. Такі стандарти закріплені насамперед у Римський статут МКС, а також у міжнародно-правових актах у сфері прав людини [1].

До інших учасників кримінального провадження належать потерпілі, свідки, експерти, перекладачі, законні представники, цивільні позивачі, представники органів державної влади та інші особи, які беруть участь у процесі для забезпечення його повноти й об'єктивності. Їх правовий статус визначається залежно від процесуальної ролі, однак усі вони мають право на повагу до гідності, безпеку та справедливе ставлення.

Особливе місце у системі стандартів МКС займає забезпечення прав потерпілих. На відміну від багатьох національних систем кримінального судочинства, МКС надає потерпілим можливість брати активну участь у провадженні. Потерпілі мають право подавати заяви, висловлювати свої позиції та вимагати відшкодування шкоди. Такий підхід відображає елементи відновного правосуддя, оскільки спрямований не лише на покарання винного, а й на відновлення прав постраждалих осіб. Важливим механізмом у цьому аспекті є діяльність Фонду допомоги потерпілим при МКС, який забезпечує компенсаційні та реабілітаційні заходи.

Значну увагу міжнародні стандарти приділяють захисту свідків. У справах, що розглядаються МКС, свідки часто перебувають у небезпечному становищі через ризик переслідування, залякування чи помсти. Саме тому Суд застосовує спеціальні заходи безпеки: анонімність, закриті судові засідання, використання технічних засобів зміни голосу та зовнішності, програми захисту свідків. Такі гарантії спрямовані на забезпечення можливості надання правдивих показань без загрози для життя та здоров'я особи.

Окрему роль у міжнародному кримінальному провадженні відіграють експерти та перекладачі. Їх діяльність забезпечує реалізацію принципів об'єктивності та доступності правосуддя. Експерти допомагають суду оцінити складні питання, пов'язані з військовими злочинами, геноцидом чи злочинами проти людяності, тоді як перекладачі гарантують право учасників процесу користуватися рідною мовою. Забезпечення мовних прав є важливим елементом права на справедливий судовий розгляд.

Стандарти МКС також базуються на принципі рівності сторін та повазі до процесуальних прав усіх учасників. Кожна особа, яка бере участь у провадженні, повинна мати можливість реалізувати свої права без дискримінації та незаконного втручання. Це відповідає міжнародним стандартам, сформованим практикою Європейський суд з прав людини, який неодноразово наголошував на необхідності забезпечення балансу між інтересами правосуддя та правами людини.

Водночас у діяльності МКС існують певні проблеми щодо забезпечення прав інших учасників кримінального провадження. До них належать складність процедур захисту свідків, тривалість розгляду справ, недостатність фінансування програм підтримки потерпілих, а також труднощі взаємодії Суду з державами щодо виконання його рішень. Умови міжнародних конфліктів часто ускладнюють ефективне забезпечення безпеки осіб, які співпрацюють із Судом.

Отже, стандарти Міжнародний кримінальний суд формують сучасний підхід до забезпечення прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. Їх сутність полягає у визнанні пріоритету прав людини, забезпеченні безпеки учасників процесу, реалізації принципу справедливого судового розгляду та впровадженні механізмів захисту потерпілих і свідків. Такий підхід сприяє зміцненню міжнародного правосуддя та підвищенню довіри до міжнародних судових інституцій.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Шаповал Олена Вікторівна
аспірант кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС

ЗАХИСТ ПРАВ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВЗАЄМОДІЯ СТАНДАРТІВ МКС ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Захист прав адвоката у кримінальному провадженні є невід'ємною складовою забезпечення права на справедливий суд та ефективний захист особи. Адвокат виступає ключовим суб'єктом реалізації права на захист, а тому гарантії його діяльності мають системний характер і закріплені як у національному, так і в міжнародному праві. Особливого значення набуває взаємодія стандартів Міжнародний кримінальний суд та практики Європейський суд з прав людини, які формують комплексний підхід до забезпечення прав адвокатів у кримінальному процесі.

Правову основу діяльності адвоката в міжнародному кримінальному процесі визначає Римський статут Міжнародного кримінального суду, а також Правила процедури і доказування МКС. Вони передбачають:

- право підозрюваного/обвинуваченого на захисника;
- незалежність адвокатської діяльності;
- конфіденційність спілкування між адвокатом і клієнтом;
- рівність сторін у процесі (принцип «equality of arms») [1].

Право на захист гарантує кожному, кого підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, можливість захищати свої інтереси, користуватися юридичною допомогою та мати справедливий судовий розгляд [2].

Важливу роль відіграє також Правила адвокатської етики при МКС, встановлюють високі стандарти професійної етики, незалежності, конфіденційності та відповідальності адвокатів під час здійснення захисту у міжнародному кримінальному провадженні. Ці правила спрямовані на

забезпечення справедливого судового розгляду, дотримання прав людини та належного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків [3].

МКС визнає, що ефективний захист неможливий без гарантування адвокату:

- свободи від тиску та переслідування;
- доступу до матеріалів справи;
- можливості безперешкодно виконувати свої професійні обов'язки.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці розглядає права адвоката крізь призму статті 6 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд).

Суд сформував низку ключових стандартів:

- право на ефективну правову допомогу (справа *Artico v. Italy*);
- обов'язок держави забезпечити конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом;
- недопустимість втручання органів влади у діяльність захисника;
- гарантії професійної таємниці (legal professional privilege).
- ЄСПЛ також наголошує, що будь-які обмеження прав адвоката мають бути: законними; необхідними у демократичному суспільстві; пропорційними поставленій меті.

Стандарти МКС і практика ЄСПЛ мають спільну основу – забезпечення справедливого судового розгляду та ефективного захисту. Їх взаємодія проявляється у таких аспектах:

- уніфікація підходів: обидві системи визнають незалежність адвоката та необхідність гарантій його діяльності.
- принцип рівності сторін: адвокат має рівні можливості з обвинуваченням у доступі до доказів і участі в процесі.
- конфіденційність: захист адвокатської таємниці є ключовою умовою довіри між клієнтом і захисником.
- міжнародний вплив: практика ЄСПЛ часто використовується як орієнтир у формуванні стандартів справедливого судочинства, які враховуються і в діяльності МКС.

Попри наявність розвинених стандартів, існують певні проблеми:

- випадки тиску на адвокатів у національних юрисдикціях;
- обмеження доступу до матеріалів справи;
- порушення конфіденційності;
- складність імплементації міжнародних стандартів у внутрішнє право.

Ці проблеми свідчать про потребу подальшого реформування судової системи та посилення самоврядування адвокатури для реального захисту прав адвокатів, зазначають у Національній асоціації адвокатів України [4].

Коментуючи загальну проблематику законодавства про адвокатуру, заступник Голови Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ Ігор Колесников наголосив, що за 5 років в Україні сталося понад 2500 злочинів проти адвокатів. І значна частина з них вчинена правоохоронцями.

«9 убивств, 6 замахів на убивство, 144 випадки кримінального переслідування, 41 – застосування фізичного насилля, 983 обшуків, 16 випадків

проведення негласних слідчих, 1378 втручання і перешкоджання законній діяльності адвокатів. Насправді, цих випадків набагато більше, ніж зафіксовано. Тому треба казати не тільки про посилення прав і гарантій адвокатської діяльності, але й про серйозну відповідальність безпосередньо представників правоохоронних органів, які вчиняють незаконні дії щодо адвокатів», - вважає Ігор Колесников [4].

Особливо актуальними ці питання є в умовах воєнних конфліктів, де баланс між безпекою та правами людини є вразливим.

Захист прав адвоката є фундаментальною гарантією реалізації права на справедливий суд. Взаємодія стандартів Міжнародний кримінальний суд та практики Європейський суд з прав людини формує комплексну систему забезпечення прав захисника, яка базується на принципах незалежності, конфіденційності та рівності сторін.

Подальший розвиток цієї системи потребує гармонізації міжнародних і національних підходів, а також ефективних механізмів реалізації та захисту прав адвокатів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. від 17.07.1998. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 20.04.2026)

2. Шкурат А. О. Проблеми забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в умовах дії правового режиму воєнного стану. Публічне право. 2023. № 4. С. 112–117.

3. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 р. 09 червня 2017 р. (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 р. від 15 лютого 2019 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/MUS28627 (дата звернення 20.04.2026)

4. Профільне законодавство попри відповідність стандартам Ради Європи не надає адвокатам реального захисту професійних прав. Національна асоціація адвокатів України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.lu/azaqwm

Шишко Валерія Валентинівна
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра ННІПП НАВС
Науковий керівник:
Хахуцяк Ольга Юріївна
завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ

Сучасний розвиток кримінального процесу в Україні характеризується активною інтеграцією міжнародних стандартів прав людини у національну правову систему. Особливого значення набуває врахування практики міжнародних судових інституцій, насамперед Європейського суду з прав людини, яка виступає орієнтиром для формування процесуальних гарантій справедливого судового розгляду. У цьому контексті процесуальні стандарти кримінального провадження розглядаються як комплексна система принципів, спрямованих на забезпечення балансу між інтересами держави та правами особи [1, с. 45].

Одним із ключових елементів процесуальних стандартів є принцип верховенства права, який передбачає обов'язковість дотримання прав людини на всіх стадіях кримінального провадження. Відповідно до практики ЄСПЛ, будь-яке втручання держави у права особи повинно бути законним, необхідним та пропорційним поставленій меті. У рішеннях Суду неодноразово підкреслюється, що порушення цих вимог призводить до визнання провадження несправедливим [2].

Суттєвим аспектом процесуальних стандартів є забезпечення права на захист. Міжнародна практика виходить із того, що особа повинна мати реальний, а не формальний доступ до адвоката з моменту затримання. Відсутність такого доступу або його обмеження розглядається як істотне порушення права на справедливий суд і може вплинути на допустимість отриманих доказів [2, § 131].

Окрему увагу слід приділити стандартам допустимості доказів. У кримінальному процесуальному законодавстві України закріплено принцип недопустимості доказів, отриманих із порушенням прав людини. Цей підхід узгоджується з позицією міжнародних судових інституцій, які наголошують, що використання доказів, здобутих шляхом катувань або жорстокого поводження, є несумісним із принципами справедливого судочинства [3, ст. 87].

Важливим процесуальним стандартом є принцип змагальності сторін, що передбачає рівність процесуальних можливостей обвинувачення та захисту. Практика міжнародних судових інституцій вказує на необхідність забезпечення доступу сторони захисту до матеріалів справи, права подавати докази та брати

участь у їх дослідженні. Недотримання цього принципу призводить до порушення справедливості судового розгляду [1, с. 52].

Не менш важливим є принцип презумпції невинуватості, який є основоположним для кримінального провадження. Згідно з практикою ЄСПЛ, цей принцип порушується не лише у випадках винесення необґрунтованих обвинувальних вироків, але й у ситуаціях, коли посадові особи роблять публічні заяви, що формують уявлення про винуватість особи до рішення суду [2, § 63].

У сучасних умовах особливого значення набуває дотримання процесуальних стандартів у період воєнного стану. Незважаючи на можливість обмеження окремих прав, держава зобов'язана забезпечувати базові гарантії справедливого судового розгляду. Практика міжнародних судових інституцій свідчить, що навіть у надзвичайних умовах недопустимим є відступ від фундаментальних процесуальних гарантій [1, с. 60].

Окрім цього, розвиток кримінального процесу супроводжується впровадженням цифрових технологій, що впливає на зміст процесуальних стандартів. Використання електронних доказів, дистанційних форм участі у судовому розгляді та автоматизованих систем потребує додаткових гарантій достовірності інформації та захисту прав учасників провадження [1, с. 63].

Підсумовуючи, слід зазначити, що процесуальні стандарти кримінального провадження формуються під значним впливом практики міжнародних судових інституцій. Їх імплементація в національне законодавство сприяє підвищенню ефективності захисту прав людини та зміцненню довіри до правосуддя. Водночас ключовим залишається питання їх належного застосування у практичній діяльності органів кримінальної юстиції.

Список використаних джерел:

1. Процесуальні стандарти кримінального провадження в умовах євроінтеграції: наукова стаття // Науковий вісник. 2023. № 2. С. 44–65. URL: https://dspace.univ.edu.ua
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Salduz v. Turkey». HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

Шуляк Богдан Андрійович
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Кудінов Вадим Анатолійович
кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій ННІПП НАВС

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ LEGALTECH-РІШЕНЬ У ПРОЦЕС МОНІТОРИНГУ ТА АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Сучасні виклики, пов’язані з документуванням та розслідуванням масових порушень міжнародного гуманітарного права, потребують пошуку нових інструментів обробки великих масивів юридичних даних [3]. Міжнародний кримінальний суд (МКС), як центральна інституція системи глобального правосуддя, генерує значний обсяг прецедентної практики, глибокий аналіз якої є критично важливим для національних правоохоронних органів України. Цифровізація правосуддя виступає запорукою ефективності судового захисту, особливо в умовах інтенсивної діджиталізації освітнього та правового середовища [3]. У цьому контексті актуалізується питання цифровізації доступу до міжнародних правових стандартів через розробку спеціалізованих інтелектуальних платформ.

Запропонована концепція наукового дослідження базується на ідеї створення цифрового асистента, здатного здійснювати інтелектуальний пошук та семантичну класифікацію рішень МКС. На відміну від традиційних пошукових систем, використання технологій інтелектуального аналізу тексту дозволяє ідентифікувати не просто ключові слова, а складні юридичні контексти [2]. Наукова новизна нашого підходу полягає у впровадженні алгоритмів векторного моделювання юридичних прецедентів, що дозволяє системі створювати «семантичні відбитки» судових рішень. Це дає змогу ефективно зіставляти обставини конкретних воєнних злочинів із вже існуючими правовими позиціями міжнародних судових інстанцій щодо кваліфікації подібних діянь.

Ключовим напрямом використання такої платформи є предиктивна оцінка доказової бази. Метою є вивчення впливу інтелектуальних технологій на мінімізацію ризиків при підготовці звернень до міжнародних інстанцій. Система дозволяє виявити закономірності у прийнятті рішень МКС, аналізуючи успішність аналогічних кейсів у минулому. Використання штучного інтелекту в цій сфері дозволяє проводити автоматизований скоринг релевантності зібраних матеріалів високим стандартам міжнародного доказування ще на досудовому етапі. Такий підхід допомагає юристам-практикам та слідчим оцінити якість підготовки матеріалів для офісу Прокурора МКС, що сприяє розвантаженню системи правосуддя від некоректно сформульованих звернень [4].

Важливим аспектом впровадження LegalTech-інструментів є забезпечення прозорості ринку юридичних послуг. Платформа передбачає створення об'єктивної системи оцінки кваліфікації фахівців, що базується на їхньому реальному досвіді роботи з міжнародними реєстрами та судовими рішеннями. Це мінімізує інформаційну асиметрію та допомагає громадянам, які постраждали від воєнних злочинів, знайти верифіковану правничу допомогу, орієнтовану на конкретні результати, що повністю відповідає нормам Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1].

Етична складова використання таких систем ґрунтується на принципі домінуючої ролі людини. Технології розглядаються виключно як допоміжна інфраструктура для збору та систематизації даних, тоді як фінальна правова оцінка та формування стратегії захисту залишаються виключною прерогативою ліцензованого фахівця.

Таким чином, трансформація наукових напрацювань у дієвий цифровий інструмент дозволить створити нову екосистему правового захисту, де технології стають гарантом інклюзивності правосуддя та утвердження верховенства права в умовах глобальних трансформацій [2].

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI.

2. Баранов О. А. Право та штучний інтелект: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 520 с.

3. Блажівська О. Є. Цифровізація правосуддя як запорука ефективності судового захисту. Науковий вісник НАВС. 2023. № 2. С. 45–54.

4. Офіційний портал «Судова влада України» [Електронний ресурс]. URL: https://court.gov.ua/.

Яковлєва Євгенія Артурівна
здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник:
Кубарєва Ольга Володимирівна
професор кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ ІНТЕРЕСАМИ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Актуальність анонсованої теми зумовлена безпрецедентними викликами, зо з'явилися перед системою кримінальної юстиції України внаслідок повномасштабного вторгнення РФ. Заради забезпечення здійснення досудового

провадження та судового розгляду кримінальних правопорушень законодавцем передбачено запобіжні заходи, як найбільш суворий вид кримінально-процесуального тиску. Ці заходи застосовуються у випадках, коли є підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений можуть ухилитися від слідства та суду або будуть заважати встановленню справедливості у справі. В умовах воєнного стану інститут запобіжних заходів перестає бути виключно інструментом забезпечення конкретного кримінального провадження, набуваючи ознак механізму захисту національної безпеки. Зайвий радикалізм у процесуальних обмеженнях ризикує вийти за межі стандартів статті 5 Конвенції Про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Визначальним напрямом змін у КПК України стала стаття 615, яка регламентує особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. Легітимність обмежень прав особи у цей період базується на:

1) захисті суверенітету, що зумовлює необхідність посилення заходів щодо осіб, підозрюваних у злочинах проти основ національної безпеки (ст. 109–114-2 КК України); [1]

2) попередженні вчинення нових злочинів, адже в умовах війни ризик того, що підозрюваний може координувати дії з ворогом або здійснювати диверсії, зростає досить прогресивно;

3) забезпеченні стабільності правопорядку, що передбачає необхідність ізоляції осіб, які можуть дестабілізувати внутрішню обстановку в державі [3].

Найбільш дискусійним елементом є: застосування ч. 6 ст. 176 КПК України. Згідно з цією нормою, до осіб, підозрюваних у державній зраді, колабораціонізмі, мародерстві та низці інших тяжких злочинів, вчинених в умовах воєнного стану, застава як альтернатива триманню під вартою призначається не обов'язково. З одного боку, це гарантує неможливість звільнення небезпечних для держави осіб через сплату коштів. З іншого - Конституційний Суд України раніше висловлював позицію щодо неприпустимості абсолютної безальтернативності запобіжних заходів [3].

Фундаментальною засадою обрання запобіжного заходу виступає судовий контроль. Водночас, збройна агресія змусила правову систему адаптуватися через деякі механізми, зокрема:

1) делегування повноважень, оскільки прокурори отримали право санкціонувати арешт на строк до 30 діб там, де суди не функціонують;

2) захист від зловживань. Мова йде про запровадження механізму відкладеного судового контролю для перевірки рішень прокуратури;

3) диджиталізація, що передбачає можливість віддаленого формату судових засідань, який став безальтернативним способом збереження безперервності судочинства.

Правозастосовна практика свідчить, що сьогодні суди оцінюють ризики крізь призму воєнного стану, а саме:

– втеча на тимчасово окуповані території. В цьому випадку перехід на непідконтрольні території прирівнюється до виїзду за кордон, оскільки особа стає недосяжною для слідства;

– залякування у прифронтових зонах. Ризик впливу на свідків зростає через їхню незахищеність, що вимагає безальтернативного тримання під вартою у багатьох випадках;

– маніпуляції з доказами. Бойові дії створюють зручні умови для знищення слідів злочину (інсценування наслідків прильотів), що є додатковим аргументом для суду [4].

Слід відмітити й певний цікавий момент у тематиці щодо зміни такого запобіжного заходу, як домашній арешт. Зміна останнього на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання в умовах воєнного стану (ч. 6 ст. 616 КПК) вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, можливість зміни запобіжного заходу передбачена не по всій території України, а лише у місцях ведення активних бойових дій. Таке законодавче положення має послідовний та логічний характер [3].

Отже, запобіжні заходи є невід'ємною частиною правової системи держави, а в умовах воєнного стану вони набувають особливої ваги та специфіки. Застосування таких заходів має бути чітко регламентовано, щоб забезпечити безпеку держави, не порушуючи основні права і свободи громадян. Тому, забезпечення балансу між безпекою держави та правами особи в умовах збройного конфлікту вимагає відмови від формального підходу. Забезпечення національної безпеки є пріоритетом, проте процес не повинен поглинати право на справедливий судовий розгляд [5 с.4].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 20.04.2026)

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ: від 01.08.2021 №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 20.04.2026)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 20.04.2026)

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 20.04.2026).

5. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось URL: https://zib.com.ua/ua/151472.html (дата звернення 20.04.2026).

Галаган Сергій Олександрович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ВРАХУВАННЯ СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ПРИ РОЗГЛЯДІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України національна система кримінальної юстиції зіткнулася з надзвичайним викликом – забезпечити ефективну протидію абсолютно новому для переважної більшості слідчих та прокурорів виду злочинності – міжнародним злочинам (воєнним злочинам, злочину агресії, геноциду тощо), кількість яких щоденно зростає майже в геометричній прогресії. Основна проблема в цьому випадку полягає в тому, що такі суб'єкти не мають достатніх знань у сфері міжнародного гуманітарного права, яке дозволяє належним чином кваліфікувати те чи інше діяння саме як міжнародний злочин, визначити його складові елементи, контекст міжнародного збройного конфлікту, особливості забезпечення процесуальних гарантій жертв тощо. Як наслідок, це призводить до невпорядкованості практики органів правопорядку в цій сфері, поширення типових помилок під час кваліфікації міжнародних злочинів, що загалом істотно знижує загальну ефективність кримінального переслідування за їх вчинення.

Водночас, створення Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку [1], ознаменувало не тільки новий етап розвитку всієї правоохоронної системи України, а й з початком збройної агресії рф проти України, поставило на порядок денний приведення у відповідність до реалій воєнного стану низку проблем, зокрема і тих, які стосуються національного законодавства в частині тлумачення статусу військовополонених [2, с. 221].

Так, статус військовополонених надається законним учасникам військових дій (комбатантам). Комбатант у перекладі з французької – «той, що воює» [3]. У міжнародному збройному конфлікті – як у війні рф з Україною – це люди, які належать до збройних сил держав, що перебувають у стані війни. Привілеєм комбатанта є відсутність покарання у зв'язку із законною участю у бойових діях. Відповідно до ст. 4 Женевської конвенції під військовополоненим розуміють осіб, які потрапили в полон до супротивника та належать до категорій осіб визначених у цій статті, а саме: особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору; члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу та інші [4].

Статус комбатантів мають особи зі складу збройних підрозділів, що виконують вимоги, висунуті до них ст. 1 Гаазькою конвенцією IV 1907 року та ст. 4 Женевської конвенції III 1949 року. За останньою він формально поширюється лише на членів неінкорпорованих до збройних сил ополчень та добровольчих загонів, але де-факто і на регулярні збройні сили та інкорпоровані формування): ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни. У п 2 ст. 43 Додаткового протоколу Женевських конвенцій визначено, що особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях [5].

Варто наголосити, що комбатанти в полоні мають право на статус військовополоненого. У контексті окресленої проблеми особливо гостро стоїть питання визнання поліцейських, які захоплені противником, законними комбатантами, з визначенням відповідних гарантій та компенсацій для них і членів їх сімей. Однак, сили правопорядку не входять до складу суб'єктів, перерахованих у Конвенціях, а отже, за нормами міжнародного гуманітарного права, не мають права на статус законного комбатанта.

Тим часом, у Декларації про поліцію 1979 р., зокрема у розділі «С», зазначено, що поліцейський продовжує виконувати свої завдання з охорони громадян і майна під час війни й ворожої окупації в інтересах цивільного населення. Тому він також не має статусу “комбатанта” та на нього не поширюються положення Третьої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, про поводження з військовополоненими (*Військовополонений (англ. «prisoner of war») у міжнародному праві – це захоплений під час війни або збройного конфлікту противником комбатант або інша особа, на яких поширюється режим військового полону. Цей режим регулюється Положенням про закони та звичаї сухопутної війни, що є додатком Гаазької конвенції 1907 р., та Женевської конвенцією 1949 р. Про поводження з військовополоненими, а також іншими міжнародними актами*). До цивільної поліції застосовуються положення Четвертої Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, про захист цивільного населення під час війни. Окупаційна влада не повинна віддавати поліцейським накази, щодо виконання завдань, крім тих, що зазначені у ст. 1 цієї частини [5].

З урахуванням досвіду участі поліції у забезпеченні правопорядку під час збройної агресії проти України, Верховна Рада України прийняла Закон «Про основи національного спротиву» [6] яким визначила правові та організаційні засади національного спротиву, основ його підготовки та ведення, завдань і повноважень сил правопорядку з питань національного спротиву та внесла зміни до Закону «Про Національну поліцію» [1], в частині надання додаткових повноважень поліції (ст. 24). Проте зміни до Закону були ухвалені лише у 2021 р. і не враховують реалії, які виникли унаслідок повномасштабної збройної агресії рф проти України, коли поліцейські змушені були приймати активну участь у бойових діях, захищаючи суверенітет та територіальну цілісність країни.

Нині, унаслідок наявних суперечностей й протиріч між міжнародним та

українським законодавством, де, з одного боку, поліція не може виступати воюючою стороною, а з іншого, належить до суб'єктів, які залучаються до оборони держави, залучення на території України таких суб’єктів до участі у збройному конфлікті є легітимним, і відповідно, поліцейський, який бере участь у військовому конфлікті на власній території, повинен мати статус законного комбатанта, як і військовослужбовець Збройних сил України.

Таким чином, поліцейський, який бере участь у військовому конфлікті на території України – це законний комбатант, потрапляння його під владу противника має розцінюватися як стан полону, а не утримання як заручника. Обидва статуси повинні оцінюватися рівнозначно і вважатися продовженням служби поліцейського в особливих умовах. Виникає необхідність термінового внесення доповнень до Закону «Про Національну поліцію», з метою легалізації виконання обов'язків та реалізації прав поліції під час несення служби в умовах військової агресії, з визначенням порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Вирішення окреслених проблем дозволить визначити правовий статус такого суб’єкта як поліцейський й сприятиме ефективному розслідуванню воєнних злочинів на території України Міжнародним кримінальним судом.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

2. Шармар О. М. Особливості кримінальної відповідальності військовополонених. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 253 с.

3. Великий тлумачний словник української мови / уклад В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун» 2005. 1728 с.

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. *Організація Об’єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153

5. Декларація про поліцію. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775

6. Про основи національного спротиву : Закон від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n452

УДК 341.49:341.645

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра кримінальної юстиції і
кафедра кримінального права та психології

«МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ»

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(24 квітня 2026 року)

КИЇВ 2026